HET LAND VAN AALST

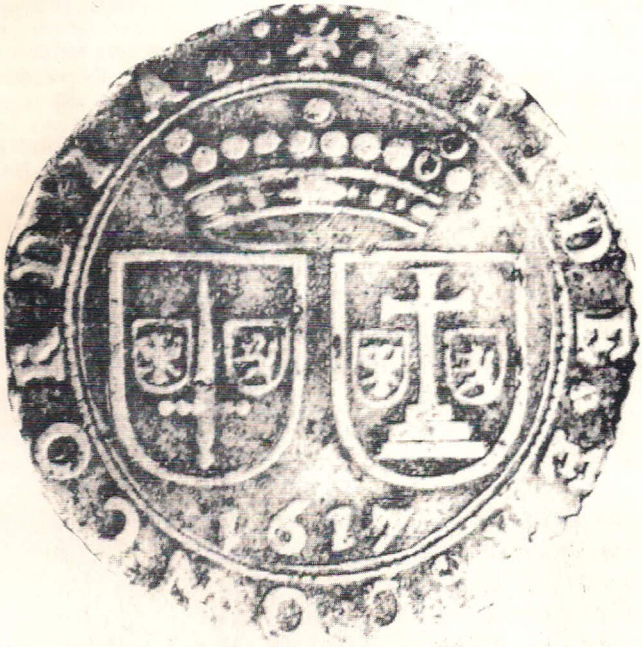

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: 550 fr./13,63 € - Steunende leden: 800 fr./19,52 € - Beschermende leden: 1.200 fr./29,27 €
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid "Het Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, Frits Van Acker, Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Basiel Boel (erebestuurslid), Freddy Caudron, Lieve De Mecheleer, Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Bart Van Langenhove, Wilfried Vernaeve (verslaggever).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
tel. en fax 09 360 19 04
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. 054 33 73 27

E-mail: landvanaalst@wol.be
Website: http://users.skynet.be/sky39205/lva.html

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Verantwoordelijke uitgever: Dirk Van de Perre
Zetel van de vereniging: Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

VIJF EEUWEN VASTENAVOND IN DE CARNAVALSTAD AALST, 1432-1940

DEEL 2: VASTENAVOND IN HET POLITIEKE KLUWEN VAN HET NEGENTIENDE-EEUWSE AALST*

Wim BEELAERT

1. Vastenavond onder de Franse Republiek (1794-1814)

Vaak wordt gesteld dat de Franse Revolutie met haar carnavalonvriendelijke wetten, na de Renaissance, het humanisme, de hervormingsbewegingen binnen de kerk, het rationalisme en de verlichting de laatste fase is geweest in de afbraak van de volkscultuur. De revolutionairen namen immers sinds 1790 heel wat maatregelen teneinde het vastenavondfeest te bannen. Vaste elementen waren daarbij het verbod op maskeren en verkleden en het instellen van een avondklok. Voornaamste reden voor de terughoudendheid ten aanzien van vastenavond was de vrees voor oproer tijdens het feest. Gezien de sociale en politieke omstandigheden - men vreesde contrarevolutionaire opstanden - werd vooral het anoniem makende maskeren aangepakt. Naast deze reden van politieke aard waren er ook culturele drijfveren. De burgerij veroordeelde als erfgenaam van de verlichting vastenavond en vermommen als uitingen van irrationeel bijgeloof. Eigenaardig genoeg bereikte de Franse Revolutie binnen Frankrijk het opnieuw opduiken van enkele vastenavondrituelen, eerder dan de definitieve vernietiging ervan. Dit was het gevolg van de organisatie van revolutionaire feesten: feesten en rituelen overladen met Franse symbolen om de eenheid van land en volk te onderstrepen. Tot 1792 volgden deze officiële festiviteiten het model van de koninklijke blijde inkomst en het 'Te Deum' na een militaire overwinning en van de traditionele processies op Sacramentsdag. Sinds het feest van de Nationale Verbroedering (14 juli 1790) ontstonden echter nieuwe rituelen, die vaak uitliepen op vieringen waarbij elementen opdoken die sterk herinneren aan de middeleeuwse en antieke vastenavondvieringen en vruchtbaarheidsrituelen: het aansteken van vreugdevuren, het rondgaan van spotstoeten, het planten van vrijheidsbomen, het zingen van liederen,... Na 1793 leidde de door de revolutionairen nagestreefde 'ontkerstening' tot merkwaardige nabootsingen van de kerkelijke zottenfeesten uit de Middeleeuwen: vergezeld van Bacchusbeelden, omgekeerd op ezels gezeten en verkleed als geeste-

* Voor het eerste deel, zie nr. 1 van deze jaargang, p. 36 - 82

lijken paradeerden sansculotten door de straten van Parijs om symbolisch kerk en godsdienst te begraven. Zolang deze feesten de idealen van de Franse Revolutie ondersteunden, werden ze door de overheid aangemoedigd en georganiseerd. Sporen van deze revolutionaire feesten vonden we in de geannexeerde Zuidelijke Nederlanden niet terug. Het anti-Franse klimaat liet dergelijke republikeinse propagandafeesten niet toe. We zouden kunnen stellen dat ze in Frankrijk een zeldzame opflakkering waren van enkele elementen van een bijna volledig verdwenen volkscultuur.

Dat in Aalst de overgang naar Frans bestuur relatief rustig verliep, was voor de nieuwe bewindslieden een reden te meer om elke vorm van oproer tijdens de vastenavonddagen in 1795 te bannen. De rust *"degone tot hiertoe soo gelukkiglijk tusschen onze ingezetene onder elkanderen, ende tusschen hun ende de militaire troupen alhier in garnisoen liggende, gehandhaefd is gewoerden"*, werd beter niet op de proef gesteld. Bijgevolg mocht niemand zich *"gemasqueert ofte vercleed (...) begeven op de straeten ofte gemasqueert bijwoonen ofte frequenteren eenige Ballen ofte andere publique Bijeencomsten ofte divertissementen"*. Ook het traditioneel getrommel werd verboden [1]. Een verordening met gelijkaardige inhoud werd uitgevaardigd in 1796, toen de afgevaardigde van het centraal gezag, de *"Commissaire de Directoire Exécutif"*, ook het bezit van wapens als stokken, degens en loden knuppels verbood. Verder werden de herbergen verplicht om 22.00 uur te sluiten en moesten burgers die na dit uur nog over straat liepen een licht meedragen en zich op de vraag "qui vive" meteen kenbaar maken aan de schildwacht [2].

1.1. Vastenavond onder de Directoire (oktober 1795 - november 1799)

Op 1 oktober 1795 werden de Zuidelijke Nederlanden administratief geannexeerd bij de Franse republiek. Vanaf 6 december 1796 werden alle Franse wetten, evenals de grondwet van het jaar III, van kracht. Conform deze republikeinse wetgeving werd in 1797 in het Departement van de Schelde elke publieke vastenavondviering verboden. Zich verkleden, zich maskeren en het bijwonen of organiseren van verkleedpartijen of vastenavondspelen werd niet toegelaten [3]. Toch mogen we niet denken dat de strenge bepalingen van de voorbije jaren het vastenavondvermaak in de stad hadden uitgeroeid. Een verordening uit hetzelfde jaar en uitgevaardigd voor het Kanton

[1] S.A.A., O.A.A., *Boecken van politieke ordonnantiën, 14 maart 1752- V brumaire 2., nr. 18.*, fol. 205-206.
[2] S.A.A., O.A.A., *Boecken van politieke ordonnantiën, 14 maart 1752- V brumaire 2., nr. 18*, fol. 212-213.
[3] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 164: 5 ven tose V, fol. 12.

Aalst laat eerder het tegendeel blijken. Men trad in de stad, waar de vastenavonddagen *"als naer gewoonte"* gevierd werden, behoorlijk strenger op dan wat de departementale wet voorschreef. Aan het ongemaskerd *"troups gewijs langs de straete te bollen, reepen ofte enige andere spelen te exerceren ofte langs de selve te gaen met trommel, violen ofte eenige diesgelijke instrumenten"* werd paal en perk gesteld. Net als de vorige jaren werd het sluitingsuur der herbergen vastgesteld op 22.00 uur. Overtreders werden bedacht met drie dagen gevangenisstraf of een boete ter waarde van drie daglonen of 36 stuivers [4].

Een gelijkaardige verordening werd uitgevaardigd in 1798. Vooral het straatlopen, het verwijten en de *"dweeperije door de quaedwilligheyd en eygenbaetsugtigheyd"* was de gemeentelijke bewindsvoerders een doorn in het oog. Om het straatfeest in te dijken, werden violen, trompetten en fluiten bij het verboden assortiment te bespelen muziekinstrumenten gevoegd. Toch was er een kentering merkbaar. Inzake de *"ballen ofte dansvergaderingen"* werd de wet versoepeld. Wie een verkleedpartij wilde organiseren, kon dit na *"schriftelijk intekenisse gedaen te hebben aen den commissaris van Politie ende daer bekomen te hebben (...) permissie"*. Het gebruikelijke sluitingsuur bleef in voege [5]. Voor het eerst werd het organiseren van verkleedpartijen expliciet toegelaten. Het verkleed in de straten lopen bleef echter ten strengste verboden. We zouden hierin een toegeving aan de wensen van de plaatselijke burgerij kunnen zien, ware het niet dat we in Aalst tijdens de Franse periode geen enkel bewijs vonden van zogenaamde 'Bals Masqués'.

1.2. Vastenavond onder het Consulaat en het Keizerrijk (november 1799 - april 1814)

Op 10 november 1799 werd legergeneraal Napoleon Bonaparte staatshoofd van het Franse rijk. Hij pakte in de eerste plaats de politieke problemen aan en deed dit door een ingrijpende hervorming van het Franse staatsstelsel. In de hele republiek, dus ook in de Zuidelijke Nederlanden, leidde dit zeer snel tot een groot vertrouwen: na een decennium van experimenten met diverse bestuursvormen groeide er eindelijk een gecentraliseerde staat waarin de openbare orde gegarandeerd was.

Vastenavond profiteerde van de nieuwe stabiliteit. *"Le Maire de la commune d'Alost, arrondissement de termonde, considéront que*

[4] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 165: Ordonnantiën Politique., 4 ventose V, fol. 2-3.

[5] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 165: Ordonnantiën Politique., 25 pluviose VI, losse bladen nr. 11.

les raisons qui ont motivés la defence des masques n'existent plus actuellement" vaardigde tussen 1801 en 1809 jaarlijks vastenavondverordeningen uit waarbij onder duidelijk omschreven voorwaarden de viering werd toegelaten. Meestal werd de verordening van het vorig jaar opnieuw gebruikt, mits aanpassing van de data waarop het feest kon plaatsvinden [6]. De belangrijkste elementen uit deze verordeningen waren:

- *de aanduiding van de dagen waarop en de uren waartussen het maskeren en verkleden werd toegelaten*: in 1801 in een periode van tien dagen, vanaf 1802 vijf (donderdag, zondag, maandag en dinsdag voor en zondag na Aswoensdag), telkens tussen 7.00 uur en 19.00 uur.

- *een opsomming van wapens die de gemaskerden en verkleden niet bij mochten hebben*: geweren, pistolen, sabels, zwaarden, stokken, varkensblazen (1801) en injectiespuiten (1803). Sinds 1804 werd het dragen van deze wapens ook verboden voor niet-verkleedden.

- *beperkende maatregelen inzake de verkleedkledij*: onzedige kleding (1801) en aanstootgevende kleding van die aard dat de openbare orde zou verstoord worden (1803) mochten niet gedragen worden.

- *gedragregels voor de vastenavondvierders*: gemaskerd te paard of in koetsen door de stad rijden werd verboden (1801). Het bij hebben, voorlezen, schrijven of omroepen van aanstootgevende of kwetsende teksten alsook het zingen of voordragen van liederen en pamfletten gericht tegen het republikeinse bestuur, de goede zeden of beledigend voor medeburgers was uit den boze (1801). Ook het rondstrooien van vlugschriften of karikaturen gericht tegen het huidige of het vorige bestuur, of strijdig met de goede zeden, werd niet getolereerd (1805). Verder werd het aan vallen van medeburgers, het met geweld binnendringen in huizen of winkels, het rondgooien met poeder, houtzemelen, gruis of elk ander middel dat de medeburgers zou kunnen hinderen, niet toegelaten (1803).

[6] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 168: 17 pluviose IX (1801) et 14 pluviose X (1802).
S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 169: 21 pluviose XI (1803), 11 pluviose XII (1804), fol. 86 en 26 pluviose XIII (1805), fol. 117-118.
S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 170: 3 februari 1806, 18 februari 1808, 31 januari 1809.

- *Gedragsregels voor de niet verkleden*: niemand mocht gemaskerde of verklede medeburgers uitdagen of beledigen (1803).

- de strafmaat voor het overtreden van de uitgevaardigde verordening: overtreders hing een boete ter waarde van drie daglonen of drie dagen gevangenis boven het hoofd (1801). De straffen werden bepaald door de politierechtbank. Steeds werden ouders verantwoordelijk gehouden voor het gedrag van hun kinderen, meesters voor het gedrag van hun knechten.

De republikeinse verordeningen geven ons een schat aan informatie over de straatfeesten die tijdens de vastenavonddagen plaats hadden. Meteen vallen de gelijkenissen op met de beschrijvingen die we kennen uit de verordeningen van eerste helft van de achttiende eeuw. In wezen was er, wat het straatvertier betreft, in de voorbije eeuw weinig veranderd. Het op een charivareske manier al zingend en lawijtend rondlopen in de straten van de stad bleef het meest tastbare kenmerk van de viering. Toch moeten we ons hoeden voor een verkeerde interpretatie. Het zou maar al te gemakkelijk zijn te beweren dat het straatcarnaval de enige vorm van vastenavondvermaak was. De verbodsbepalingen geven immers geen globaal beeld van het feestgedruis. Ze geven slechts een beschrijving van het straatgebeuren en zetten daarbij dan nog enkel de ordeverstorende elementen in de kijker. Wellicht werd vastenavond nog het meest in familiaal verband gevierd, zoals we reeds zagen in vroegere tijden.

2. Vastenavond onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815 -1830)

Na een tiental jaren kwam het napoleontisch regime in een totale crisis terecht. Na de nederlaag van Napoleon in Waterloo werd door de geallieerden in het geheim beslist de Nederlanden opnieuw bij elkaar te voegen. Met de goedkeuring van een nieuwe grondwet (augustus 1815) en de bijeenroeping van de Staten-Generaal (september 1815) ging het Verenigd Koninkrijk officieel van start. Noord en Zuid verschilden van bij het begin van de eenmaking op verschillende beleidspunten van mening. Toch slaagde men er al snel in een stabiele samenleving op te bouwen.

In de periode 1809-1817 werden er geen vastenavondverordeningen uitgevaardigd. Het eerste besluit omtrent vastenavond onder het Verenigd Koninkrijk werd opgesteld in 1818 [7]. De inhoud ervan

[7] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 172, Séance du 22 janvier 1818, fol. 13.

is onbekend. Dat er een reglement werd uitgevaardigd betekent in elk geval dat het vastenavondvertier in de voorbije jaren niet was opgehouden te bestaan. Tussen 1819 en 1824 verscheen jaarlijks een *"Reglement voor de Maskers geduerende de Vastenavonddagen"*. Het reglement vertoonde grote overeenkomst met de verordeningen uit de Franse periode, met dien verstande dat het aantal dagen waarop het maskeren was toegelaten werd beperkt tot donderdag, maandag en dinsdag voor Aswoensdag [8]. Of de bevolking zich aan deze tijdsbeperkingen hield, is nog maar de vraag. In 1821 besloot men de maatregelen extra vroeg bekend te maken *"vermits volgens aloude gewoonte de vastenavonddagen binnen dese stad beginnen met lichtemisse"* [9]. Het laatste vastenavondreglement uit de Hollandse tijd werd uitgevaardigd in 1828 [10].

Uit deze periode dateert ook de eerste niet-diplomatieke Aalsterse vastenavondbron. In zijn bundel 'Kinderspelen', waarin de tijdsgeest en de gewoonten van de Aalstenaars op rijm werden beschreven, publiceerde J. B. Luyckx (1757-1836) het stuk 'Vastenavond zotten'. Het stuk, waarbij de auteur zich op een moraliserende wijze richt tot de Aalsterse jeugd, geeft een omschrijving van hoe de straatmaskerade er moet hebben uitgezien in het begin van negentiende eeuw. Hoewel we ons moeten hoeden voor idealisering en overdrijving, lijkt het ons waardevol dieper in te gaan op de inhoud ervan. De dichter begint met de stelling dat men het vastenavondfeest, een oud gebruik, niet mag afschaffen:

"Den tyd van Bacchus feest en kan men niet afschaffen,
't geeft veel vermaek aen 't volk, wie kan dit dan bestraffen ?
Het is een oud gebruyk van over oùden tyd
Dat, zoo gelyk men ziet tot veel vermaek aenleydt."

Verder beschrijft Luyckx het vrolijk vermaak waartoe de zotte dagen aanleiding gaven. Het was een feest voor jong en oud. Eerst en vooral voor de kinderen, want *"deze zotte zaek past zekers wel aen 't kind"*, maar ook voor de oudere mensen, al vertoonden deze soms wel *"viese kùeren"*. Het gebruik dat vastenavondzotten, met achter hen een troep kinderen, van deur tot deur gingen bedelen om suiker en gebak, kon zeker op enige sympathie van de schrijver rekenen. Dit in tegenstelling tot voorvallen *"van een ander slag dat zekers doet*

[8] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 173, Zitting van 31 januari 1821, fol. 8, Zitting van 30 januari 1822, fol. 74 en Zitting van 27 februari 1823.

[9] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 173, Zitting van 31 januari 1821, fol. 8.

[10] Gepubliceerd bij J. GHYSENS en K. BAERT, *Aalst Karnaval.*, Tielt, Veys, p. 33.

mishagen", zoals het zich *"ongestigt"* verkleden, het zich hullen in dierenhuiden, het rondlopen onder *"'t groot gedruys van trommels"* waardoor de zieken gestoord werden of het slaan van medeburgers met stokken of varkensblazen. Wat voor Luyckx om religieuze redenen helemaal niet door de beugel kon, was het zich verkleden in duivel. Hij begrijpt dan ook niet dat volwassenen deze fout kunnen maken:

"Zoo lang men is een kind, en kan men wynig faelen
Al is 't dat men lanst straet als zottiend komt te dwaelen.
Daerom dan, kinderkens, neemt waer nù deezen tyd;
Want als het vasten is, word 't masker afgeleyt."

Het grootste deel van het gedicht wordt gewijd aan hoe het dan wel moest. Luyckx spoort de kinderen aan zich te verkleden in pierrot of harlekijn en zo op de Markt *"veel cabrioelen"* te maken [11]. De les van het gedicht is voor diegenen die zich in de laatste dagen voor de vastentijd *"met zonden besmetten"*:

"Loopt zot, maer wyzen zot; want eenen dwaezen zot
Loopt door zyn eygen schùld tot in het donker kot."

Het gedicht van Luyckx is in die mate belangrijk dat hij als intellectueel het fenomeen vastenavond niet zonder meer als iets heidens en dus verwerpelijk beschouwt. Hij is het feest behoorlijk gunstig gezind, op voorwaarde dat het waardig gevierd wordt. Opnieuw stellen we vast dat de manier waarop de vastenavonddagen verliepen niet wezenlijk veranderde. Het bedelen naar suiker en gebak is, hoewel het voor het eerst in een Aalsterse bron opduikt, geen nieuw element. Het doet ons denken aan het 'steelrecht' van de jongerenbendes uit de Late Middeleeuwen of aan het bedelen tijdens het driekoningenfeest. Wellicht werd de heropleving van de traditie wel begunstigd door de sociaal-economische situatie, met als kenmerk de groeiende kloof tussen arm en rijk.

Misschien ligt het grootste belang van het gedicht in het feit dat Luyckx de jeugd oproept zich te verkleden in pierrot of harlekijn. Deze twee toneelfiguren hebben weinig gemeen met de Aalsterse volkscultuur, integendeel zelfs. Het zijn kenmerken van 'Carnaval',

[11] Een pierrot was een oorspronkelijk Franse pantomime- en toneelfiguur (Molière, 'Don Juan', 1665), gekleed in een wit kostuum met puntmuts of zwart kapje. Een harlekijn was een toneelfiguur uit het Italiaanse kluchtspel (Commedia dell'arte), gekleed in een veel kleurig, nauwsluitend pak en gewapend met een houten sabel.

een Zuid-Europese vorm van vastenavondvieren, overgewaaid uit Frankrijk en Italië. In de loop van de negentiende eeuw zal deze nieuwe vorm de Aalsterse vastenavondbeleving in grote mate beïnvloeden.

3. Vastenavond na de scheiding der Nederlanden (1830)

De permanente spanningen tussen het pas opgerichte Belgische koninkrijk en Nederland lieten in de periode 1831-1839 ook hun sporen na in de stedelijke vastenavondreglementen. Onder het mom elke vorm van ordeverstoring tegen te gaan, werd in 1831 en 1833 een reglement uitgevaardigd dat feesten tijdens de vastenavonddagen verbood. De belangrijkste reden voor deze besluiten was de aanwezigheid van soldaten in stad en omgeving [12]. Hoeveel jaren het verbod van kracht bleef is niet duidelijk. We kunnen veronderstellen dat na de ondertekening van het Verdrag van de XXIV Artikelen de oppositie van de Orangisten in die mate was afgenomen, dat ook het vastenavondvertier geen bedreiging meer vormde voor het nieuwe gezag. Dit wordt bevestigd in de verslagen van de processen-verbaal uit het Aalsterse politiearchief: al in 1845 werden er vastenavondbals georganiseerd, in 1847 liepen er opnieuw gemaskerden in de straten van de stad [13]. In 1849 meldde de Denderbode dat er *"tegen alle gebruik"* een maskerdag was toegelaten, waaruit we kunnen besluiten dat dit enkele jaren geleden was [14]. Sinds 1850 werden de vastenavonddagen, de dagen waarop het maskeren en vermommen werd toegelaten, op vraag van de stedelijke overheid in de weekbladen gepubliceerd. Gewoonlijk waren dit zondag, maandag en dinsdag voor Aswoensdag [15].

Afgaande op de verslagen in de kranten was de uitbundigheid van het vastenavondvertier afhankelijk van de sociaal-economische toestand. Zo ook tijdens de landbouwcrisis van 1845-1847. Tegen de achtergrond van hongersnood en ziekten als tyfus is een uitgebreide vastenavondviering inderdaad moeilijk voor te stellen. De vastenavonddagen verliepen in die periode dan ook zeer rustig, *"waerschynlijk omdat de meeste menigte door de zakziekte was aengedaen"* [16]. In de loop van de jaren vijftig en zestig, de periode waarin Aalst een

[12] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.*, Register 178, Zitting van 7 februari 1831, fol. 24 en Register 180, Zitting van 11 februari 1833, fol. 36.
[13] S.A.A., M.A.A., Politiearchief., *Processen Verbaal 1831-1845.*, Brief van Maenens-Timmerman aan de Procureur des Konings te Dendermonde van 11.02.1845, losse bladen en *Processen Verbaal 1845-1848.*, Nr. 146.
[14] *De Denderbode.*, 25.2.1849
[15] *De Denderbode.*, 3.2.1850
[16] *De Denderbode.*, 25.2.1849

totale metamorfose onderging, blijken de dagen opnieuw aan belang te winnen. In 1851 meldde de Denderbode *"in geen tien jaeren"* zo veel gemaskerden gezien te hebben [17]. De katholieke krant berichtte dat het overgrote deel van de vastenavondzotten werklieden waren en trok hieruit de conclusie dat *"de duerte der levensmiddelen ten grooteren deelen heeft opgehouden"* [18]. Van een uitbundige grootschalige viering was in deze periode nog geen sprake: *"eenige maskers, eenige vechtpartijtjes, tamelijk gedronken uytzet, zietdaer geheel 't spel van den Vastenavond. Het is de moeite niet weerd er van te spreken"* [19]. Het politiearchief maakt duidelijk dat de vastenavonddagen weinig of geen aanleiding gaven tot criminaliteit. De meest voortkomende vorm van uitwassen waren vechtpartijen, een gevolg van dronkenschap samengaand met de gewoonte van het verwijten.

Iedereen zijn zaligheid geven was een gebruik onder de vastenavondvierders dat heel lang typisch voor het feest zou blijven. In de meeste gevallen gebeurde dit in een gezonde vastenavondsfeer en met de nodige humor. Ieder die iets op de kerfstok had, werd in gevatte termen en met de nodige spot 'zijn vet gegeven'. Om mogelijke processen wegens laster en eerroof tegen te gaan, wapenden diegenen die verweten zich met maskers en vermommingen. Het verwijten en beledigen onder invloed van dronkenschap ontaarde soms in heuse vechtpartijen. Het eerste bekende grote incident, meteen ook het einde van het eerste ons bekende vastenavondbal, gebeurde op vastenavonddinsdag 4 maart 1845, toen rond 23.00u een groep van vijftien personen keet schopten in het café van Maenens-Timmerman op de Grote Markt en de zaak zwaar beschadigd achterlieten [20]. Waar de verkleden vroeger in de straten liepen, van huis tot huis bedelend om drank en spijs, werd het actieterrein in de loop van de negentiende eeuw verlegd naar de cafés. Later oefenden ook café-chantants en zaken met een dansorgel een grote aantrekkingskracht uit op de feestvierende Aalstenaars.

3.1. Vastenavond wordt carnaval

Op Groot Vastenavond, zondag 9 maart 1851, trok in Aalst de eerste vastenavondstoet door de straten. *"Den pleziertrein vertrekkende naar San Francisco en de goudmijnen van Californië"* bestond

[17] *De Denderbode.*, 9.3.1851
[18] *De Denderbode.*, 1.3.1857
[19] *De Denderbode.*, 9.3.1862
[20] S.A.A., M.A.A., Politiearchief., *Processen Verbaal 1831-1845.*, Brief van Maenens-Timmerman aan de Procureur des Konings te Dendermonde van 11.02.1845, losse bladen.

uit een stoomrijtuig en enkele praalwagens. *"Het vertrek naar Californië verbeeldende met eene improviserende rookende lokomotief aen 't hoofd, heeft deze vertooning hertelijk doen lachen"* [21]. Voor het eerst sinds de zeventiende eeuw werd in de stad op de openbare weg een vastenavondactiviteit georganiseerd door een daartoe opgericht comité. De organisatie was in handen van de pas opgerichte 'Maetschappy voor de verlustigingen van den vastenavond', een middenstandsorganisatie met als doelstellingen de inwoners van de stad vermaak te bieden, de belangen der herbergiers en andere neringdoende personen te behartigen en de stad uitstraling te geven. De vereniging werd financieel gesteund door haar leden (herbergiers en neringdoeners) en kreeg in 1852 voor de organisatie van *"twee buiten gewoone luisterlyke vertooningen met den naesten vastenavond"* van de stad een subsidie van 442 frank, *"aengemoedigd door den byval die zy by de inwoonders ontmoet heeft"* [22]. In 1858 organiseerde de 'Commissie der vermakelijkheden van den karnaval', wellicht de opvolger van de 'Maetschappy voor de verlustigingen van den vastenavond' uit 1851 en 1852, een liefdadigheidsommegang. Volgens de liberale krant Het Verbond van Aalst, die de carnavalstoet gunstig gezind was, verbeeldde de maskerade onder meer *"de modeziekte der Crinoline* [23] *en de engelschdolheid, twee plagen, vooral de eerste, die heden heerschend zijn, en niet zelden tot de belachelykste toneelen aanleiding geven"* [24]. Voor het eerst werd in een Aalsterse carnavalstoet de spot gedreven met de actualiteit, iets wat later zou uitgroeien tot het handelsmerk van het Aalsters carnaval.

Om de oprichting en de organisatie van deze voor Aalst nieuwe activiteiten, opgezet door verenigingen als de 'Maetschappy voor de verlustigingen van den vastenavond' en de 'Commissie der vermakelijkheden van den karnaval', te begrijpen, moeten we terug naar het achttiende-eeuwse Italië. Onder de invloed van het handelskapitalisme bereikte daar de zuiderse vorm van vastenavond, bekend onder de naam carnaval, een hoogtepunt [25]. De belangrijkste Italiaanse carnavalsteden waren Venetië, Rome en Turijn. Wanneer we op zoek gaan naar de verschillen tussen de achttiende-eeuwse Aalsterse vastenavond en het Venetiaanse carnaval valt ons meteen het adel-

[21] *De Denderbode.*, 9.3.1851 en 16.3.1851
[22] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van de gemeenteraad van de stad Aalst.*, Register 19, Zitting van 16 januari 1852, fol. 101 en Zitting van 19 maart 1852, fol. 118.
[23] Crinoline is afgeleid van het Italiaanse woord crinolina, wat staat voor hoepelrok.
[24] *Het Verbond van Aalst.*, 28.2.1858
[25] De traditie van het Venetiaanse carnaval gaat terug tot in de 11de eeuw en draagt sporen van de Romeinse Saturnalia. De commedia dell'arte, de toneelvorm waarbij de specifieke personages de menselijke ondeugden personifieerden, draagt sporen van het klassieke toneel. Het woord carnaval zou afgeleid zijn van 'carnelevare', een tijdsaanduiding op de brug tussen winter en lente of van 'carne vale', wat het derven van het vlees betekent en verwijst naar de vooravond van de vasten.

lijke karakter van de zuiderse viering op. Terwijl in Aalst de hogere klasse zich distantieerde van het vastenavondgeweld, werd het carnaval in Venetië juist door de adel georganiseerd. Dit manifesteerde zich onder meer in de verkleedkledij: waar men zich in Aalst tevredenstelde met dierenhuiden of versleten vrouwenkleren verkozen de Venetianen veelkleurige en pralerige kostuums uit de Commedia dell'arte. Ook het decor kon geen vergelijking doorstaan: de grauwe Aalsterse kroegen en slijkerige straatjes stonden in schril contrast met het Venetiaanse casino, waar tijdens de carnavaldagen fortuinen werden verspeeld. Het grootste verschil lag in het openbaar en commercieel karakter: carnaval begon in Venetië steevast met een serie dansfeesten op de Piazza San Marco, druk bijgewoond door binnen- en buitenlandse toeristen die de plaatselijke handelaars gouden tijden bezorgden. Dat dit aspect een belangrijke rol ging spelen, mag blijken uit een verschuiving van de datum naar een meer toerist-vriendelijke periode: al in de zeventiende eeuw vond het Venetiaans carnaval plaats in de zomer, juist met het oog op zoveel mogelijk bezoekers.

Carnaval zou echter nog een hele weg afleggen vooraleer het als vorm van vastenavond in 1851 ook Aalst zou bereiken. De eerste Noord-Europese stad die naar Italiaans model carnaval organiseerde was het Duitse Keulen, waar een in 1822 opgericht organisatiecomité bestaande uit enkele plaatselijke notabelen in 1823 een majestueuze carnavalstoet inrichtte. Opvallend was de verkiezing van 'Held Karneval', nadien aangeduid als 'Prins', met naast zich een 'Prinzessin Venetia'. De namen 'Held Karneval' en zeker 'Prinzessin Venetia' bevatten de aanwijzing voor de herkomst van deze nieuwe vorm: Venetië. Het waren de Franse soldaten die ook Noord-Italië hadden bezet en tot 1814 in de Rijnstad verbleven, die in Keulen het carnaval nieuw leven inbliezen.

Het Keulse carnaval zou echter geen imitatie worden van het Italiaanse. Al ging het initiatief uit van enkele notabelen, de deelnemers waren mensen uit alle lagen van de bevolking. Het elitaire karakter van het feest uit Venetië werd op de achtergrond gedrukt. Dit uitte zich ook in het verkleden: hoewel de personages uit de commedia dell'arte populair bleven, kwamen er tal van nieuwe figuren op het toneel. Prins Carnaval kreeg een narrenmuts met pluim op het hoofd gelijkend op een Pruisische soldatenmuts. Hij werd omringd door vrouwelijke figuren in militair kostuum, de zogenaamde 'Tanzmariechen'. Deze vrouwelijke figuren waren afgeleid van de Pruisische marketentsters: vrouwen die de soldaten op tocht volgden en hen voorzagen van voedsel, drank en vertier. Deze nieuwe carnavalfiguren waren parodieën op 'das Militär': het militaire karakter van de aanwezige protestantse Pruisische troepen die sinds 1814 de

Fransen hadden afgelost en waarmee de Keulenaren het moeilijk konden vinden.

Het Keulse carnaval genoot al snel heel wat bijval en verspreidde zich via het Rijngebied naar Limburg. Al in 1825 had Koblenz zijn georganiseerd carnaval. In 1826 volgde Bonn, in 1829 Aachen en Düsseldorf, in 1833 Münster. De volgende 'Karnevalshochburg' was Mainz in 1838. In 1840 bereikte de Rijnse carnavalsviering via Maastricht Nederlands Limburg. Venlo was in 1842 aan de beurt.

In Frankrijk speelde Nice een uiterst belangrijke rol. Daar werd, eveneens naar het voorbeeld van Noord-Italië, sinds 1830 door de notabelen van de stad een nogal elitair carnaval georganiseerd. Hoogtepunt van de viering was de 'corso', een carnavalstoet waarbij de rijk gekostumeerde stedelijke adel in koetsen en wagens door de straten van de stad en het paleis van de hertog defileerden. 's Avonds vonden pompeuze 'bals masqués' plaats in het hertogelijk paleis en het theater van de stad. Het mondaine carnaval van Nice beleefde haar hoogtepunt in de periode 1860-1870. Na de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 kwam de organisatie van het Niceaans carnaval in handen van een feestcomité. Sindsdien vormde een defilé van wagens en carnavalgroepen de hoofdattractie van het feest.

Dat de in 1851 opgerichte 'Maetschappy voor de verlustigingen van den vastenavond' de bedoeling had handel en nijverheid te stimuleren, bleek al uit het gemeenteraadsverslag van 16 januari 1852. De vereniging gaf zichzelf bij haar vraag om financiële steun immers de drievoudige opdracht:

- de inwoners van de stad vermaak te bieden.
- de belangen van de herbergiers en andere neringdoeners te behartigen.
- de stad meer uitstraling te geven.

Waar de vereniging het initiatief vandaan haalde op Groot Vastenavond 1851 een cavalcade op touw te zetten, is niet duidelijk. Wellicht hadden de volgende factoren op de organisatie van de stoet een invloed:

- Zoals we eerder aangaven, kende Aalst sinds de vijftiende eeuw een of andere vorm van vastenavondvieren. Dit hoewel verscheidene stromingen doorheen de geschiedenis het vastenavondgeweld probeerden in te dijken of zelfs te laten verdwijnen. Van de organisatie van stoeten was in het verleden echter nooit sprake. De Aalstenaar kende vastenavond als een straatfeest, als een gelegenheid om verkleed en gemaskerd door de straten te dolen, elkaar te verwijten en cafés te bezoeken. Ook elders in Vlaanderen was het niet de gewoonte vastenavondstoeten te organiseren. De eerste ons bekende schuch-

tere poging had plaats in Antwerpen. Daar reed in 1813 op vastenavonddinsdag een enkele wagen door de stad met de uitbeelding van het Vat der IJdelheid. Als carnavalstoeten mogen de cavalcades van 1851 en 1858 bij de oudste bekende in Vlaanderen gerekend worden. Wellicht kende Gent voordien al cavalcades. Menen organiseerde in 1856 een 'Carneval de Menin-mi-carême'. Steden als Tienen en Maaseik volgden in 1865, Antwerpen in 1870, Hasselt en Blankenberge in 1885 en Herenthout in 1893. Aangezien er op het vlak van carnaval in Vlaanderen te weinig historisch onderzoek werd verricht kunnen we andere - oudere - stoeten in deze of andere steden niet uitsluiten.

- De Franssprekende stedelijke burgerij moet op de hoogte geweest zijn van de internationaal bekende carnavalstoeten in Nice en Keulen. Zeker de stoeten van Nice konden jaarlijks op de aanwezigheid rekenen van Belgische toeristen en overwinteraars. Het is waarschijnlijk dat de (Brusselse) pers verslag uitbracht van het Franse en Duitse carnavalsvertier. Sinds 1850 opende de industrialisering en de uitbreiding van het spoorwegennet de weg naar de Duitse industriegebieden in het Rijnland en het Ruhrgebied. Misschien ontstonden er ook langs deze weg contacten met het Rijnse carnaval, waardoor de interesse van de Aalsterse burgerij en neringdoeners werd gewekt. De woordkeuze 'Vastenavondtreyn' kan hiervoor een aanwijzing zijn: in Keulen noemde men de carnavalstoeten immers *"geordneten Zuges am Fastnachtmontag"* of *"Fastnachtzuges"*. Bovendien speelde ook bij het Keulse carnaval het commerciële aspect een belangrijke rol. Een belangrijk motief voor het organiseren van het feest was dat *"der reichsstädtischen Tradition zum guten Teile mit der wirtschaftlichen zusammenfiel* [26]."

- Het is wellicht niet toevallig dat net in de economisch gunstige periode 1850-1860 de eerste initiatieven inzake de organisatie van carnaval werden genomen. De Aalsterse handelsklasse beleefde een onvergelijkbare groeiperiode. Kenmerkend voor het heersende optimisme was het feest op 6 juli 1856 ter gelegenheid van de inhuldiging van de spoorlijn Brussel-Aalst-Gent, waarvoor de stad 25.000 frank uittrok, ongeveer 10 % van de totale stadsbegroting! In dezelfde lijn meldde het stadsverslag in 1857 trots: *"De toestand is in het jaar 1857 uitermate gunstig geweest. Onze fabrieken zijn zonder onderbreking uiterst bedrijvig geweest en de werkman heeft een loonsver-*

[26] H. FRIEB-REIMANN, *Fastnacht in Rheinessen.*, Mainz, J.G.U. zu Mainz, 1978, p. 21.

hoging bekomen [27]." De economische hausse zou tot het midden van de jaren '70 blijven duren.

- Aalst werd tot 1871 geregeerd door de liberalen. Zij stonden achter elk initiatief dat de handel in de stad bevorderde en steunden dan ook de inrichting van de carnavalstoeten. De toekenning van subsidies mag in dit kader begrepen worden. Ook de katholieken waren in deze periode niet tegen de vastenavondstoeten gekant. De Denderbode vroeg in 1851 wel initiatieven als de carnavaltrein in het vervolg op zondag voor Aswoensdag te organiseren. De politieke wil om vastenavond te organiseren was aanwezig. Een middenstandsverbond zonder duidelijk politiek profiel kon dan ook op de steun van de twee grote families rekenen.

Deze vier factoren verklaren niet waarom juist Aalst deze eerste carnavalstoeten organiseert. Zoals we eerder al opmerkten is er nog maar weinig grondig historisch onderzoek verricht naar het voorkomen van vastenavond en carnaval in andere Vlaamse steden. Alvorens vergelijkend materiaal voorhanden is, is het dan ook voorbarig conclusies te trekken in verband met de rol van Aalst bij de opleving van carnaval in het negentiende-eeuwse Vlaanderen.

3.2. Carnaval als instrument in politiek getouwtrek (2e helft 19de eeuw)

De negentiende eeuw met haar industriële revolutie gooide ook in Aalst het stedelijke leven grondig door elkaar. Het typische straatvertier tijdens de vastenavonddagen zou echter, gevoed door de ellendige toestand waarin het proletariaat zich bevond, tot diep in de negentiende eeuw blijven bestaan. In bepaalde wijken van de stad regende het klachten over nachtlawaai, zedenschennis, dronkenschappen en vechtpartijen. Hierdoor gingen de stemmen die vroegen aan deze uitwassen een einde te stellen steeds duidelijker klinken. Daarnaast beleefde het georganiseerde carnaval in Aalst duidelijk een opleving. Tussen 1851 en 1900 trokken achttien carnavalstoeten met wisselend succes door de straten en werden er allerhande randactiviteiten georganiseerd. In deze bijdrage wordt het politieke aspect van de negentiende-eeuwse vastenavond belicht. Hierbij moeten we in het oog houden dat in het kielzog van deze activiteiten georganiseerd door liberalen of katholieken ook optochten door niet politieke organisaties werden opgezet.

[27] COURTEAUX (F.) en VAN LUL (A.), 'Aalst - Een eeuw evolutie.', in: *Het Land van Aalst.*, 8, 1956, p. 180.

3.2.1. Politieke propagandastoeten

De eerste politieke propagandastoeten in Aalst hadden plaats in de periode 1867-1872 toen, zowel op plaatselijk als op nationaal vlak, de politieke strijd tussen klerikalen en antiklerikalen in alle hevigheid woedde. Later zouden de politieke partijen steeds minder de vastenavondfeesten aangrijpen om aan politiek te doen. Het gebeurde nog driemaal: op het einde van de jaren zeventig, in 1889 en in de periode 1897-1900.

3.2.1.1. De periode 1867-1872

Het was de katholieke maatschappij 'De Bokkenrijders' die op vastenavondzondag 3 maart 1867 de eerste politieke vastenavondstoet organiseerde. De groots opgezette *"Buitengewoone Kavalkade"*, die op vastenavond een tweede maal uitreed, werd het sein voor de liberalen om een week later, op groot vastenavond, iets gelijkaardig op poten te zetten. De stoet der Bokkenrijders werd georganiseerd in 1867, 1868, 1869 en 1872. Zeker in 1867 en 1868 deed ook een liberale cortège haar rondgang door de stad [28].

a. De Bokkencavalcades

De in 1866 opgerichte vereniging 'De Bokkenrijders' was een strijdafdeling van de 'Cercle Catholique', de in december 1862 gestichte politiek-culturele vereniging van de Aalsterse katholieken. Dit was de Aalsterse afdeling van de in 1852 gestichte katholieke 'Grondwettelijke en Bewarende Vereniging'. De eerste voorzitter van de 'Bokkenrijders' was Jean Moyersoen, secretaris was Jean-Baptiste Verleysen. De zetel van de vereniging was het katholieke hoofdkwartier: de 'Cercle Catholique' of 'A la Bourse d'Amsterdam' op de Grote Markt [29]. De naam van de maatschappij, die *"God, Vrijheid, Vaderland"* als leuze droeg, kregen ze van hun politieke tegenstanders, de liberalen toen in 1864 de katholieken met enkele gematigde liberalen een verbond sloten om het toenmalig liberaal gemeentebestuur omver te werpen. Sindsdien werd 'Bokkenrijders' of 'Bokken' gebruikt als scheldnaam voor alles wat katholiek was. 'Bokkenrijders' was een benaming voor de roversbenden die in de onrustige achttiende eeuw Vlaanderen onveilig maakten. De bijnaam was bij het brede publiek populair geworden via volksboeken als 'De Bokkenrijders in het Land van Valkenberg' van P. Ecrevisse (1804-1879).

[28] *De Denderbode.*, 3.3.1867, 17.3.1867, 8.3.1868, 7.2.1869, 14.2.1869 en 18.2.1872
[29] *De Denderbode.*, 22.10.1891

Het ontstaan van 'De Bokkenrijders' moet gezien worden in het licht van de opeenvolgende nederlagen die de katholieken te Aalst sinds 1848 in de gemeenteraadsverkiezingen hadden geleden. De strijdafdeling moest door het voeren van propaganda meehelpen het tij te keren. Zoals eerder aangegeven werd de politieke sfeer van die tijd ook op gemeentelijk vlak bepaald door het nationale debat rond de organisatie van het onderwijs. Betrouwend op haar invloed bij de grotendeels katholieke bevolking zetten de katholieken bij de controverse over het al dan niet verplicht karakter van het godsdienstonderricht in het Lager- en Middelbaar Onderwijs alle zeilen bij. De liberale regering Rogier had in 1850 immers een wet gestemd die het godsdienstonderricht in staatsscholen niet verplicht stelde. De katholieke stemmingmakerij, die in 1852 op nationaal niveau reeds voor een liberale verkiezingsnederlaag had gezorgd, zorgde voor een politiek klimaat waarbij klerikalen en antiklerikalen lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan. Na de val van de laatste unionistische regering De Decker (1857) over de 'kloosterwet', die voorzag in de mogelijkheid tot oprichting van liefdadige stichtingen onder privaat (lees: katholiek) beheer, werd de sfeer nog radicaler. De liberalen bleven na de verkiezingsoverwinning van 1857 in het parlement de plak zwaaien tot 1870. De verbeterde organisatie van de katholieken, die onder invloed van de anti-liberale Ultramontanen uitmondde in de oprichting van de 'Fédération des Cercles Catholiques' (1868), zorgde voor een kentering. Tussen 1870-1878 regeerden opnieuw de katholieken. Ook op plaatselijk niveau zorgde het katholieke offensief voor een verbetering van de kiesresultaten (30.10.1866). In 1871 gebeurde waar de katholieken zo lang voor geijverd hadden: de liberalen werden volledig van de politieke kaart geveegd. Van Wambeke mocht voor de katholieken opnieuw de burgemeestersjerp omgorden. Aalst werd een bolwerk van de katholieken. Tot 1919 bleven de 'Bokken' er met een homogeen katholiek bestuur aan de macht. Smalend werd Aalst een *"papennest bij uitnemendheid"* genoemd [30].

De organisatie van de zogenaamde 'Bokkenkavalkades' moet in het kader van deze bitsige politieke strijd begrepen worden. Ook carnaval werd in de strijd om de politieke macht als propagandamiddel ingezet. Tijdens de stoeten van 1867, 1868 en 1869 zaten de katholieken, zowel op plaatselijk als op nationaal niveau in de oppositie. In een poging de politieke tegenstrevers te overweldigen, het vertrouwen van de bevolking te winnen en toeristen te lokken, werden in onvervalste 'brood en spelen' stijl praalstoeten georganiseerd. Aangezien de belangrijkste bron voor deze cavalcades, de katholieke

[30] *Vooruit.*, 6.11.1890

krant De Denderbode, een van de belangrijkste propagandamiddelen van de katholieken was, is het niet eenvoudig de stoeten naar hun juiste waarde te schatten. Uit de aankondigingen van 1867 en 1869 blijkt alvast dat de verheerlijking van de eigen beweging, het belangrijkste doel van de stoeten was. Aan het hoofd van de stoeten liep een nagemaakte bok, een reus van ongeveer 2,5 meter hoog en 2 meter lang, gedragen door twee personen. De pop was vergezeld van de vlag van de maatschappij, een vaandel met daarop een gulden bok, als was het een afgodsbeeld. De stoet zelf was samengesteld uit katholieke verenigingen uit Aalst die elk een bepaald onderwerp uitbeeldden. Vaste deelnemers waren de katholieke harmonie De Jonge Garde of Al Groeiend Bloeiend en uiteraard Fanfare De Bokkenrijders, die omstreeks 1866 werd opgericht en sindsdien bekend stond als het strijdmuziek van de katholieken.

De stoet van 1867 werd opgebouwd rond de wereldtentoonstelling van Parijs, die datzelfde jaar zou plaatsvinden en verbeeldde *"verscheide Keizers, Sultans, Koningen en Vorsten van den overkant der Vlaemsche Zee"* die op hun tocht naar de Franse hoofdstad *"een wegsken alom"* gingen *"om de gelegenheyd te hebben de blyde en gelukkige stad Aelst te bewonderen"*. Veertien groepen, waaronder zes praalwagens en een aanzienlijk aantal ruiters, trokken in een bonte stoet verkleed als *"Araben, Pruysschen, Oostenrykers, Franschen, Engelschen, Chinezen, Asianen, Afrikanen, Hottentotten, Asteken, Plathoofden, Rondhoofden, Spanjaerds, Schotsen en Griekschen"* door de voornaamste straten van de stad. De optocht beleefde haar hoogtepunt op de Grote Markt, waar de deelnemers van de stoet driemaal langstrokken. Als we De Denderbode mogen geloven werd de stoet een succes zonder weerga: *"Superbe weêr, overvloed van volk, prachtige cortège, veel order en eene gedurig aengroeyende toejuyching van 't volk op g'heel hunnen parcours tot het eynde toe"* [31]. Op vastenavond reed de stoet een tweede maal uit. De cavalcade van 1869 was zo mogelijk nog indrukwekkender. Achttien groepen, waaronder vier fanfares en zeven praalwagens, trokken urenlang door de straten van de stad. Meer dan ooit werd het propagandagehalte in acht genomen en werden herkenbare symbolen van de katholieke partij uitgebeeld. De Denderbode werd lyrisch bij het zien van zoveel katholiek vernuft en vond de Bokkencavalcade *"den prachtigsten en luysterryksten stoet, welken wy hier van ons leven bywoonden"* [32].

[31] *De Denderbode.*, 10.3.1867
[32] *De Denderbode.*, 14.2.1869

De Bokkenstoeten konden op ruime belangstelling van de plaatselijke bevolking rekenen. *"Van 's middags reeds waren de straten opgepropt van aenschouwers, en overal waer de Bokskens passeerden zag men nieuwsgierigen door de vensters den deftigen stoet bewonderen; het zwaeyen der zakdoeken, en de luydruchtige toejuychingen welke men van alle kanten zag en hoorde, deden genoeg zien dat de kavalkade den grootsten byval genoot en eenieder er verrukt over was"*. Ook handelaars en neringdoeners waren opgezet met het initiatief. De trein bracht kijklustigen uit Antwerpen, Brussel, Gent, Dendermonde, Lokeren en Geraardsbergen die volgens de krant moesten bekennen dat *"de kavalkade der Aelstersche bokken, deze der grootste steden van 't land, ja, die van Brussel volkomen weerdig was"* [33].

Bovenal versterkten de stoeten de politieke positie van de katholieken, die nog steeds in de oppositie vertoefden. Al dan niet georkestreerd, werden de Bokken in de straten waar de optocht voorbijtrok luid aangemoedigd met kreten als: *"Vivant de Bokkenryders!"* en *"Leve de catholyken!"*. De Denderbode zag in het enthousiasme dat de stoet kenmerkte voortekenen van wat *"de liberalen boel hier te Aelst te wachten staet in de aenstaende kiezingen"*. En inderdaad, bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1869 kregen de liberalen een nederlaag aangesmeerd. In 1870 versloegen de katholieken de liberalen op nationaal vlak, in 1871 gebeurde hetzelfde bij de gemeenteraadsverkiezingen. Eigenaardig genoeg gingen de Bokkencavalcades in deze laatste verkiezingsjaren niet meer uit. In 1872 organiseerden de katholieken op vastenavondzondag een overwinningsstoet of *"triomphale uitstap"*. Volgens De Denderbode kon de cavalcade, hoewel *"zoo laettijdig ingericht"*, op heel wat bijval rekenen bij de bevolking [34]. Duidelijk is evenwel dat deze laatste minder grotesk en propagandistisch was opgevat dan de stoeten van 1867, 1868 en 1869. Hoefde het niet meer, nu de politieke macht opnieuw in katholieke handen was?

Eerder hadden we het over de 'brood en spelen' stijl van de stoeten. Dit kan best letterlijk opgevat worden. Bij de eerste Bokkenstoet werd onder de noemer 'liefdadigheid' een omhaling georganiseerd ten voordele van de armen. In 1869 werd het goedaardige karakter van de katholieken nog wat meer in de verf gezet. *"Den vermakelijken stoet zal gesloten worden door den Wagen van onuitputbare menschlievendheid, want iedereen weet dat de Maetschappy der Bokryders nooyt eenig vermaek geniet zonder hare behoeftige medeburgers indachtig te zyn en ter hulpe te komen"*, zo kondigde De

[33] *De Denderbode.*, 10.3.1867 en 14.2.1869
[34] *De Denderbode.*, 18.2.1872

Denderbode aan. Het initiatief werd een succes: *"de armen waren vlytig toegesneld om hun paert te ontvangen uyt de milde handen van de Bokkensocieteyt"* [35]. Dat de brooddeling een belangrijk element van de stoet was blijkt nog maar eens uit het verslag van de stoet dat verscheen in De Verrezene Aelstenaer. Dit besloot met *"so quaemen die stryders van den edelen Bocke met eene kavalkade ofte plezier-trein vooruit, einde sylieden deelden den volcke-broodt wel totten 1500, ende dat volck seide ende song: Dat is goed. Ende so was het"* [36].

b. De liberale cortèges

De Aalsterse liberalen waren sinds mei 1846 verenigd in de 'Société de l'Alliance de l'Arrondissement d'Alost', beter bekend als de 'Association liberale'. Ze hadden hun lokaal in café-restaurant 'Au quatre vents' op het Keizerlijk Plein. Al snel werd het liberale hoofdkwartier 'Au compte d'Egmont' op de Grote Markt. De Aalsterse liberalen hadden ondanks het politieke getouwtrek rond de inrichting van het onderwijs, steeds de macht over de stad behouden. Niettemin werden ook bij hen de politieke standpunten steeds radicaler. Waar men in 1846 nog stelde dat de Liberale Associatie niet vijandig stond tegenover de godsdienst maar enkel de scheiding tussen kerk en staat nastreefde, klonk het liberale standpunt steeds minder verdraagzaam. In 1853 luidde het al dat 'de Vlaamse armoede ontstaan was door het klerikalisme' en de 'Waalse weelde door het liberalisme'. Een jaar later beweerde Het Verbond van Aalst, de spreekbuis van de liberalen, dat *"het politiek gedrag van den klergé"* zelfs de sterkste godsdienstige gevoelens deed wankelen [37]. De anti-godsdienstige houding van een deel van de liberalen resulteerde onder andere in het oprichten van de Aalsterse vrijmetselaarsloge 'Le Reveil d'Orient d'Alost' in 1860.

Zonder het carnavaleske offensief van de Bokkenryders zouden de liberalen wellicht nooit het initiatief genomen hebben een cavalcade op te zetten. De optochten die ze in 1867 en 1868 organiseerden waren dan ook slechts reacties op de successen van de katholieken. De liberale vereniging slaagde er hierbij nooit in, tot groot jolijt van De Denderbode, de stoeten van de katholieken te evenaren. Al meteen na de cavalcade van 1867 werd ook een optocht van liberalen op poten gezet. Deze ging uit op zondag Groot Vastenavond, een

[35] *De Dendermonde.*, 7.2.1869 en 14.2.1869
[36] *De Verrezene Aelstenaer. Kluchtige Almanak voor serieuze lieden voor het jaar OHJC 1869.*, Wed. Daens, Molenstraat. Gepubliceerd bij J. GHIJSENS en K. BAERT, op.cit., p. 47.
[37] *Het Verbond van Aalst.*, 13.5.1854

week na de katholieke stoet. Aangezien we enkel over een beschrijving van een katholieke krant beschikken, is het succes van de liberale 'cortège' zeer moeilijk in te schatten. De katholieke krant schilderde de stoet af als *"het armste, het magerste en 't vuylste beestje"* dat er ooit in de stad werd gezien. *"Dit was niets anders dan een ramassis van 50 à 60 kwanten van 't fynste puyk, waeronder er voorzeker geen zes kiezers waren"* [38]. Een gelijkaardig verwijt klonk in 1868, toen de liberale partij werd aangewreven voor haar stoet vooral beroep te hebben gedaan op arbeiders die in dienst stonden van liberale fabrikanten [39].

Hoe de stoeten er precies uitzagen is bij gebrek aan bronnen moeilijk te achterhalen. Vaste onderdelen van de stoeten, die een minder carnavalesk karakter hadden dan de Bokkenstoeten, waren de liberale harmonie 'Les vrais amis constants' of 'De Oude Garde', het liberaal getinte officierenkorps van de Burgerwacht of 'Garde Civique' en de werklieden uit de liberale fabrieken. Het staat vast dat er ook een beroep werd gedaan op gelijkgezinden uit omliggende steden en gemeenten als Ninove, Geraardsbergen, Zottegem, Dendermonde en Gent [40].

Wat werd uitgebeeld is een al even groot raadsel. We geven de spottende beschrijving uit 1867 uit De Denderbode voor wat ze waard is: *"Zy waren in twee benden verdeeld; d'eene zag er doodarm uyt en ellendig aengedaen. Zy droegen voor wapenschilden versletene bessems, stukken van aerde potten en van gebroken halaem. D'andere bende trok half op sapeurs-mineurs met versletene bairen marechausées mutsen, en half op kindermeyssens met witte zeeverlappen aen by wyze van voorschoten. Zy hadden ook eenige trompetten en sabels en eene marketentster met hun. En er ging nen hoofdman van voren met nen blanken sabel in zyn hand. Er was ook nog nen Ambulant in een cheezeken die nen stervenden soldaet achter het troepken voerde"*. Hoe de liberale stoeten onthaald werden is al evenmin duidelijk. Volgens dezelfde krant was ook de publieke belangstelling niet bijzonder opwekkend: *"De boeren hielden er den spot mee. Er waren er die zegden: wy gaen veel liever naer 't lof en andere zegden: wy gaen mee, 't is 't onnoozel om dood te doen"* [41].

[38] *De Denderbode.*, 17.3.1867
[39] *De Denderbode.*, 8.3.1868
[40] *De Denderbode.*, 10.3.1867 en 8.3.1868
[41] *De Denderbode.*, 17.3.1867

3.2.1.2. De stoeten van 1879

In 1879, niet toevallig tijdens de liberale regering Frère Orban - Van Humbeeck (1878-1884) die volledig in het teken stond van de onderwijskwestie, trokken er twee cavalcades door de stad. De cavalcade georganiseerd door de 'Cercle Catholique' of 'Catholyken Bond' had plaats op vastenavondzondag 23 februari 1879, die van 'Liberale Associatie' op vastenavond, twee dagen later.

De optocht van de 'Catholijken Bond' was een van de meest ambitieuze Aalsterse cavalcades uit de negentiende eeuw. Zich spiegelend aan de Bokkencavalcades van 1867 en 1869 werd een stoet gevormd, bestaande uit vierentwintig groepen. Voor het eerst werd er voor een Aalsterse vastenavondstoet een beroep gedaan op een gespecialiseerde groep van buiten de stad, namelijk het *"alomvermaard"* gezelschap 'De Chinezen' uit Lokeren. Uiteraard waren ook alle Aalsterse katholieke verenigingen present. De cavalcade, die vertrok en zich ontbond aan herberg 'De nieuwe Casino' in de Nieuwstraat, het lokaal van het katholieke muziek 'Al Groeiend Bloeiend', bestond uit *"een muziekkorps te paard, verscheidene chineessche en andere praalwagens, prachtig gecostumeerde ruiters en voetgangers, historische groepen en rijtuigen"* [42]. Hoewel de stoet nog steeds geopend werd door de symbolen van De Bokkenrijders had de stoet een minder propagandistisch karakter dan de cavalcades op het einde van de jaren zestig. De nadruk lag meer dan ooit op het pralerige. Anders dan vroeger wilden de organisatoren vooral aan de liberalen duidelijk maken dat ze in staat waren grootse festiviteiten te organiseren. Deze hadden de katholieken immers verweten *"als willende hier vermaek en vreugde dooden om onze stad in een uitgestrekt begijnhof te herschapen"* [43]. De katholieken vaardigden, na klachten over nachtlawaai, scheldpartijen en *"onstichtende gebaren en gezangen"*, sinds 1875 immers opnieuw een vastenavondreglement uit, dat door de liberalen als veel te streng werd ervaren [44]. Het ging in grote lijnen om het bestaande reglement van 3 februari 1794 dat, mits actualisering van de straffen, werd hernomen [45].

De uitgebeelde thema's hadden nog maar weinig met politiek te maken. *"De spekslagerij, de kwakzalver of tandentrekker, de beeren, de herbakking des menschdoms, het stoomtuig gevolgd van één wagen, het dorpsfeest waren opperbest ingericht en lieten niets te*

[42] *De Denderbode.*, 23.2.1879
[43] *De Denderbode.*, 2.3.1879
[44] *De Denderbode.*, 14.2.1875
[45] Overtreders werden voortaan bestraft met een boete van 5 tot 15 franken en een gevangenisstraf van 1 tot 5 dagen. Het reglement werd aangepast en gestemd op de gemeenteraadszitting van 31.1.1875. De beslissing werd bekendgemaakt in *De Denderbode.*, 7.2.1875

wenschen over" [46]. De praalwagen die volgens De Denderbode de meeste aandacht trok (*"bespannen met zes paerden en op de overheerlijkste wijze versierd"*), werd in elkaar getimmerd en bekostigd door het gemeentebestuur. De stad betaalde aan de drie werklieden die de wagen in elkaar timmerden 40,38 frank. De hele organisatie kreeg van het stadsbestuur overigens nog eens 323,94 frank subsidies [47].

Het is duidelijk dat het katholieke bestuur met de organisatie en de steun van deze cavalcade vooral een signaal wilde geven aan de liberale oppositie. In de katholieke kranten De Denderbode en De Werkman waren jarenlang verontwaardigde verslagen verschenen van antiklerikale liberale stoeten in Brussel, Gent en Antwerpen [48] De liberalen maakten het in dergelijke stoeten zo bont dat in 1878 de Kamer van Volksvertegenwoordigers er de Minister van Justitie over interpelleerde. De liberalen of het *"maçonniek liberalismus"* werden hierbij verweten carnaval te misbruiken om *"al wat op de wereld eerbiedwaerdig en achtbaer is, al wat wy, catholyken, liefde en genegenheid toedragen op de ongehoordste wyze laflyk beleedigd, begekt, bespot en versmaed is geworden"* [49].

De cavalcade van de 'Catholyken Bond' kon op veel bijval rekenen bij de toeschouwers. De stoet had een *"ontzaglijke menigte vreemdelingen"* naar de stad gelokt en bezorgde de handelaars en herbergiers een voordelige dag. Tijdens de festiviteiten werd er een geldomhaling ter voordele van de armen gedaan. *"Niettegenstaande de liberalen besloten hadden niets te geven"*, werd 558,19 frank opgehaald. Dit bedrag werd afgegeven aan het Bureau van Weldadigheid, dat het geld gebruikte om er een brooddeling mee te verrichten [50].

De cavalcade van de 'Liberale Associatie' die plaats had op vastenavond kon opnieuw op weinig sympathie rekenen van de katholieke krant De Denderbode. In tegenstelling tot de optochten van 1867 en 1868 reden er in de liberale stoet van 1879 ook praalwagens mee. Opvallend was opnieuw de duidelijk zichtbare deelname van de Aalsterse Burgerwacht. Over de thema's van de stoet is het koffiedik kijken. De omschrijving van De Denderbode, die de optocht een *"zoo slijkerige als slordige mascarade"* noemde, laat verstaan dat het antiklerikale aspect voorop stond en de stoet dezelfde kenmerken droeg als de cavalcades uit de grote liberale steden [51].

[46] *De Denderbode.*, 2.3.1879
[47] S.A.A., M.A.A., *Rekeningen der stad Aalst.*, Stadsrekening 1879, Art. 68.: 21.02.1879, 27.2.1879 en 28.2.1879
[48] *De Denderbode.*, 18.3.1877, 17.3.1878 en De Werkman., 25.2.1876 en 2.2.1877
[49] *De Denderbode.*, 17.3.1878
[50] *De Denderbode.*, 17.3.1878
[51] *De Denderbode.*, 2.3.1879

3.2.1.3. De stoet van de Catholijken Rijdersbond (1880)

In 1880 trokken de katholieken nog eens alle registers open. De organisatie was ditmaal niet in handen van de 'Cercle Catholique' maar werd uitbesteed aan de gelijkgestemde 'Catholijken Rijdersbond', die steeds een grote inbreng in de vorige katholieke stoeten had gehad [52]. Meer dan ooit stond de cavalcade in het teken van het onderwijsvraagstuk, dat met de stemming van de wet Van Humbeek van 1879, de zogenaamde 'loi de malheur', een nieuw hoogtepunt had bereikt. De wet Van Humbeek bepaalde onder meer dat de gemeenten verplicht waren een openbare lagere school op te richten waar godsdienstonderricht niet verplicht was. Onderwijsdiploma's uit de officiële normaalscholen werden verplicht gesteld. Dit was voor de katholieke oppositie onaanvaardbaar. Overal werden steunmanifestaties ten voordele van het katholieke onderwijs ingericht. De cavalcade *"gegeven door de leden des Catholijken Rijdersbond"* moet tegen deze achtergrond gezien worden.
De organisatie had vooraf het drievoudig doel van de stoet aangekondigd:

- Ondersteuning van het Vrij Katholiek Onderwijs.
- Logenstraffing van de liberale beschuldiging als zouden de katholieken Aalst in een uitgestrekt begijnhof willen herscheppen.
- Bevoordeling van de neringdoende burgerij, die door de katholieken nooit zouden vergeten worden.

Het politieke karakter van de stoet werd van bij het begin duidelijk. De cavalcade werd geopend door de Bokkenstandaard, gedragen door een statige ruiter. Daarna volgde een fanfare te paard die vooral gekende *"bokkenarias en liederen"* op het programma had. Het hoogtepunt van de stoet waren de talrijke praalwagens *"allen bezeten door ryk en koddig gekostumeerde personaedjen, welke aller verwondering verwekten"*. Deze verbeeldden onder meer de oorlog van de Engelsen in Zululand, de gevangenneming van Zulukoning Cettervayo en de dood van prins Napoleon [53]. Dat ook aandacht aan het politieke werd besteed blijkt nog maar eens uit de beschrijving van een van de wagens die *"ezel Eremo en Beeno"* voorstelde. Eremo en Beeno waren figuren uit de liberale krant Het Verbond van Aalst en werden gebruikt als personificaties van de liberale partij. Ook Het Verbond liet zich niet onbetuigd. Op de dag van de cavalcade had ze een spotprogramma gepubliceerd waarbij ze uithaalde

[52] *De Denderbode.*, 15.2.1880
[53] *De Denderbode.*, 8.2.1880

naar de katholieke organisatoren [54]. De Denderbode zag daarin het bewijs *"dat de liberale kliek hier zoo machteloos is geslagen dat het haer onmogelyk is het tiende deel van den stoet van zondag, zonder vreemde hulp, by een te brengen"* [55]. Met dit laatste doelde de krant op het feit dat de liberalen, wanneer ze een optocht hielden, steeds een beroep deden op liberalen uit de omliggende steden en gemeenten, om zo een indrukwekkender geheel bijeen te krijgen. Een gebruik dat sinds jaar en dag door de katholieken gehekeld werd.

3.2.1.4. De liberale Polydoorkens-cavalcade (1889)

Het duurde tot 1889 vooraleer er nog eens een politieke vastenavondstoet op de straten van de Denderstad zou losgelaten worden. De groeiende sociale misstanden tijdens de carnavaldagen hadden ervoor gezorgd dat de katholieken meer en meer afstand namen van het vastenavondgebeuren. Ook op politiek vlak was er in Aalst nog maar weinig te beleven. De katholieken regeerden zonder noemenswaardige oppositie van de liberalen, die intussen een zoveelste verkiezingsnederlaag hadden geleden.

De liberale cavalcade van 1889 had op het eerste gezicht dan ook een folkloristisch karakter. De liberalen pakten deze keer met een echte stunt uit. Muziekmaatschappij 'Les vrais amis constants' of 'De Oude Garde' had voor de gelegenheid aan dozenmaker Hippoliet Rogghé gevraagd een Ros Beiaard te maken. De eigenaar van 'A la Boîte de Carton' in de Zonnestraat, tevens het lokaal van de liberale muziekvereniging, knutselde samen met zijn zonen Adolf en Kamiel niet enkel een Ros Beiaard in elkaar, maar ook nog eens drie reuzen. Het paard met de vier heemskinderen op de rug was meer dan drie meter hoog en minstens even lang. Ook de reuzen, een ouderpaar van dezelfde hoogte en een iets kleiner kind, mochten gezien worden. De legende vertelt dat men toen de familie Rogghé met hun werk in de achterbouw van de woning klaar was, de voorgevel van het liberale lokaal diende af te breken om het Ros buiten te laten [56].

De politieke bedoelingen van de liberalen werden meteen duidelijk toen men de reuzen Polydorus, Polydora en Polydoorken doopte. De reuzen werden genoemd naar Polydoor de Keyzer, een populair Dendermondenaar die eertijds met zijn vader was uitgeweken naar Engeland en het in 1887 tot Lord-Mayor van Londen had geschopt. In de zomer van 1888 bracht De Keyzer een bezoek aan Dendermonde, dat hem onder leiding van Leon De Bruyn, later bur-

[54] *Het Verbond van Aalst.*, 8.2.1880
[55] *De Denderbode.*, 15.2.1880
[56] *Burgersbelang.*, 16.12.1933

gemeester van de stad en nationaal minister, feestelijk ontving. In het kader van de traditionele rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde wilden de Aalsterse liberalen met de carnavaldagen van 1889 deze blijde inkomst nog eens over doen [57]. Speciale aandacht ging hierbij naar de Dendermondenaars die, eveneens naar volkse gewoonte, het vooral in het bijzijn van Aalstenaars niet konden laten te pronken met hun merkwaardig en waardevol Ros Beiaard en met hun Lord-Mayor Polydoor De Keyzer. Dendermonde had net als Aalst een katholiek gemeentebestuur en was daarom voor de Aalsterse liberalen een legitiem doelwit voor de Aalsterse spot. De Denderbode lachte groen van nijd toen de liberale reuzen door de stad trokken en stelde dat *"al het overige een armoedje en daarbij eene slechte klucht"* was. De krant vond het ongehoord *"de bevolking der stad Dendermonde te begekken, te beschimpen en te bespotten"* en vroeg zich af of de liberalen hetzelfde hadden gedaan indien Dendermonde in liberale handen zou geweest zijn [58]. In 1898 kwam de krant naar aanleiding van de dood van Polydoor De Keyzer terug op de zogenaamde Polydoorkenscavalcade. Ditmaal toonde ze meer begrip en schreef: *"Wat de caricatuurstoet betreft, deze werd door de Aalsterse liberalen ingericht ter spot van 't catholijk stedelijk Bestuur van Dendermonde en der familie des heeren Minister De Bruyn. Dit is gekend en geweten. De catholieken van Aalst zijn aan de caricatuurstoet gansch vreemd en onverschillig gebleven en keurden hem af"* [59].

3.2.2. Aanpassingen van het wettelijke kader

Niet alle negentiende-eeuwse carnavalstoeten werden met politieke bedoelingen georganiseerd. In de jaren tachtig werden nog drie stoeten georganiseerd door verenigingen die op het eerste zicht geen politieke bedoelingen hadden. Dit is evenwel te relativeren. In deze politiek onrustige periode werd elke vereniging gedwongen om in de strijd tussen klerikalen en antiklerikalen partij te kiezen.

[57] De rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde is al enkele eeuwen oud en ontstond mededoor de zware tolrechten die de Heer van Dendermonde mocht heffen op het riviertransport tussen beide steden. De toegang tot de Schelde was voor de Aalstenaars van groot economisch belang. In de loop der tijden werd deze naijver een bron van humor en spot waarvan enkele gedichten en liederen nog steeds getuigen. De rivaliteit werd nieuw leven ingeblazen in 1754, toen ter gelegenheid van de Ros Beiaardommegang van dat jaar enkele Aalstenaars een Knaptand, een mechanische dierenkop die in de optocht gebruikt werd, stalen en hem bespotten met een geveinsde terechtstelling. De rivaliteit stak opnieuw de kop op in de negentiende eeuw toen Aalst en Dendermonde wedijver den om het eerste spoorwegstation van de regio. Later zorgde ook de inrichting van de rechtbank van Dendermonde voor heel wat hilariteit. De stunt van de liberalen in 1889 was slechts een opstoot in de paardenfolklore, die ter plaatse bleef trappelen tot het in 1952 opgericht 'Paardencomité' de traditie opnieuw tot leven wekte.

[58] *De Denderbode.*, 7.3.1889

[59] *De Denderbode.*, 20.1.1898

Het voorkomen van (politieke) vastenavondstoeten drukte het straatcarnaval niet naar de achtergrond, integendeel. De stoeten hadden vaak ook een toeristisch karakter en lokten volk naar de stad. Om van deze toeloop optimaal te profiteren werden er na de stoeten nieuwe activiteiten georganiseerd. In het kader van deze verhandeling is het interessant beide organisaties van dichterbij te bekijken:

- De stoeten werden georganiseerd door politieke verengingen met politieke en economische doelstellingen. Deelnemers waren verenigingen, op enkele uitzonderingen na uit de stad zelf, die zich achter de doelstellingen van de organisatoren konden scharen. De doelgroep van de organisatoren waren de burgers van de stad die een invloed hadden op het politieke leven, met ander woorden zij die hun stem mochten uitbrengen. Zij bevonden zich onder de toeschouwers, samen met diegenen die geen stemrecht genoten. Bij de laatste groep bevond zich ook de minder gegoede arbeidersbevolking.

- In de rand van de stoeten werden bals en danspartijen georganiseerd. Deze bestonden al wel eerder, maar zullen in de tweede helft van de negentiende eeuw aan belang winnen en een belangrijk aspect van de carnavalsfeesten worden. Organisatoren van deze feestelijkheden waren vooral eigenaars van cafés en danszalen. Deelnemers waren de bezoekers van deze gelegenheden, in grote mate de arbeidersbevolking. Wanneer ook verenigingen activiteiten organiseerden, waren de deelnemers vooral bekenden - soms kregen enkel leden toegang - van de vereniging. Al snel ontstond er een gescheiden feestviering: in bepaalde wijken kwamen arbeiders langs, andere ontvingen enkel feestvierders uit de betere klasse. De toeschouwers waren ditmaal boodschappers uit de betere klasse, die vooral de uitwassen van de festiviteiten bij de arbeidersbevolking opnieuw voor politieke doeleinden zouden gebruiken.

In 1875 besloot de Aalsterse gemeenteraad paal en perk te stellen aan deze uitwassen. Op voorstel van het schepencollege keurde de hoofdzakelijk katholieke raad een reglement goed dat in grote lijnen het reeds bestaande reglement uit 1794 overnam [60]. Het 'Reglement voor den vastenavond' bestond uit acht artikels, bleef slechts enkele jaren van kracht en bevatte de volgende beperkingen [61]:

- Verkleden en vermommen mocht enkel op de vastenavonddagen die

[60] W. BEELAERT, 'Vijf eeuwen vastenavond in de carnavalstad Aalst. Deel 1: Herkomst en voorkomen van vastenavond in Aalst tot 1795., in: *Het Land van Aalst.*, 52, 2000, pp.79-80.
[61] *De Denderbode.*, 7.2.1875

jaarlijks door het stadsbestuur werden vastgelegd. Deze dagen waren zondag, maandag en dinsdag voor Aswoensdag en de zondag erna. Men mocht zich enkel verkleed op de openbare weg begeven tussen 7.00u en 19.00u. Op de beide zondagen mocht dit enkel tussen 12.00u en 19.00u. De zondagsplicht mocht immers niet gestoord worden door het vastenavondvertier.

- Vastenavondvierders mochten niet in het bezit zijn van wapens of voorwerpen die iemand zouden kunnen verwonden, hinderen of bevuilen. Vermommen in priester of kloosterling was evenmin toegestaan. Ook het verspreiden of voorlezen van vlugschriften, het spelen van *"vertooningen"* of het zingen van liederen was verboden, tenzij men toelating had bekomen van de burgemeester. Het publiekelijk tergen of beledigen of het met geweld in winkels of huizen binnendringen zou zwaar aangepakt worden.

Het is opvallend dat het katholieke stadsbestuur het vastenavondvieren op de eerste zondag van de vasten liet doorgaan. Dergelijk 'geuzengedrag' werd normaliter bestreden en in de strengste bewoordingen afgekeurd. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat enkele van de katholieke bestuursleden niet gelukkig waren met deze vierde carnavaldag. Burgemeester Van Wambeke pareerde echter alle kritiek zodat de beslissing behouden bleef. Hij verdedigde het vieren op zondag Quadragesima hoofdzakelijk met economische motieven [62]. Eveneens opvallend was dat tijdens de vastenavonddagen koffiehuizen, herbergen, kroegen en andere openbare plaatsen dag en nacht mochten openblijven. Een reglement uit 1871 had bepaald dat alle herbergiers hun zaak op zon- en feestdagen moesten sluiten om middernacht [63]. Uitzonderingen werden slechts verleend ter gelegenheid van godsdienstige feesten of kermissen. Blijkbaar werden ook de vastenavonddagen als kermis erkend en mochten de drankgelegenheden de hele nacht hun gang gaan. Ook hierover werd in de gemeenteraad gebakkeleid. Sommigen vreesden immers dat deze beslissing het nachtlawaai in de hand zou werken. Hun pleidooi maakte evenwel weinig indruk en haalde niets uit. Wellicht speelden ook hier economische motieven een rol. In 1888 telde De Denderbode in de stad 636 herbergen of één herberg op negen huizen. Twaalf jaar eerder zullen er misschien relatief minder drankgelegenheden geweest zijn, ze speelden in de laat negentiende-eeuwse samenleving reeds een belangrijke rol. Ze stonden centraal in het politieke, sociale en culturele leven in de stad en konden dus beter

[62] *De Denderbode.*, 7.2.1875
[63] *De Denderbode.*, 20.6.1886

gekoesterd worden. Het uitvaardigen van beperkende maatregelen zou in elk geval op heel wat protest onthaald zijn, zowel door de Aalsterse bevolking als door de herbergiers. Om de conservatieven van dienst te zijn en een antwoord te geven op de vele klachten inzake nachtlawaai werden de individuele vrijheden van de vastenavondvierders danig beperkt. Mogelijk protest tegen het katholieke bestuur, zoals het verkleden in geestelijke of het verspreiden van vlugschriften, werd uitdrukkelijk verboden.

De Denderbode reageerde enthousiast op de afgekondigde maatregelen en meldde in de jaren die volgden op de uitvaardiging van het reglement dat tengevolge de beslissingen van stadsbestuur en het optreden van de politie het aantal klachten fors terugliep: *"De gemaskeerden hebben begrepen dat vermomming en verkleeding hun het recht niet geven van, straffeloos, vreedzame burgers uit te schelden, en dat de policie, als ze hare plicht weet te kwijten, hier pael en perk kan aen stellen"* [64]. De liberalen reageerden minder euforisch. Zij vonden de genomen maatregelen inzake maskeren en mommen te streng en verkondigden via Het Verbond van Aalst dat de katholieke meerderheid de stad in een begijnhof wilde veranderen.

In de jaren tachtig was de nasleep van de lange depressie waarin de kapitalistische economie zich vanaf 1873-1874 had bevonden, nog duidelijk voelbaar. Sinds 1885 kreeg de industrie te kampen met een afzetcrisis. De Aalsterse industrie deelde in de klappen. Fabrieken moesten sluiten of werkten deeltijds; arbeiders en arbeidsters kregen een hongerloon. Pas vanaf 1895 ontwikkelde de industrie zich opnieuw in stijgende lijn. In deze omstandigheden verloor het Aalsterse vastenavond veel van haar charme. Politieke propagandastoeten zouden in dit klimaat op weinig begrip van de hongerende bevolking hebben kunnen rekenen. Tussen 1881 en 1897 werden er buiten de Polydoorkens-cavalcade van 1889 dan ook geen politieke cavalcades georganiseerd. Beweren dat carnaval verdween, zou de waarheid geweld aandoen. De Aalsterse arbeidersbevolking, hoe ellendig haar situatie ook was, bleef in meestal schrijnende omstandigheden vastenavond vieren. Alcohol en dansvertier was voor hen vaak de enige mogelijkheid om even te vluchten uit het armtierige bestaan. De vastenavonddagen waren daarvoor de uitgelezen periode.

[64] *De Denderbode.*, 14.2.1875

4. Op de drempel van de twintigste eeuw

Met de verkiezing van een socialist als lid van de werkrechtersraad in 1890 kwam er met het socialisme een derde partij op het Aalsterse politieke toneel [65]. Toen in april 1893 in Okegem (bij Ninove) door een groep sociaalbewogen en Vlaamsgezinde christen-democraten de Kristene Volkspartij werd gesticht, kreeg Aalst er een vierde politieke familie bij. De hevige politieke strijd tussen katholieken, christen-democraten, liberalen en katholieken drukte haar stempel op het sociale en culturele leven in het Aalst van het einde van de negentiende eeuw. Uiteraard ontkwam ook carnaval niet aan het politiek getouwtrek.
De vastenavondbeleving was zoals steeds onderhevig aan de economische situatie. Vanaf 1895 ontwikkelde de economie zich opnieuw in stijgende lijn, ondanks enkele korte en hevige crisissen. Toch kan men moeilijk beweren dat deze economische vooruitgang onmiddellijke en tastbare resultaten voor de arbeidersklasse in haar geheel opleverde. Voor de overgrote meerderheid van het proletariaat veranderde er weinig: het bleef opgesloten in een zeer kwetsbare economische en sociale situatie. De gemiddelde lonen bleven laag. Vrouwen- en kinderarbeid behoorden nog steeds tot de socio-economische realiteit. Toch veranderde er wat. In sectoren waar hoge winsten werden gemaakt, werden soms hogere lonen uitbetaald en de meer technisch afgewerkte producten vereisten ook meer geschoolde en dus beter betaalde arbeidskrachten in plaats van het vervangbare proletariaat dat halffabrikaten vervaardigde. Er ontstond met ander woorden een soort 'arbeidersaristocratie', die het relatief beter had dan de modale arbeider en voor wie het ergste leed rond de eeuwwisseling inderdaad geleden was. Algemeen wordt aangenomen dat deze evolutie en de daaraan verbonden lotsverbetering een invloed heeft gehad op de toenemende strijdbaarheid van de arbeidersbevolking in deze periode.

[65] De eerste sporen van socialisme werden in het arrondissement Aalst achtergelaten door twee kleine afdelingen van de Internationale in Aalst en in Geraardsbergen. Deze gaven vanaf 1869 tal van meetings in de steden. Onder druk van nationale en internationale strubbelingen verdween de Eerste Internationale in 1874 en zo ook de werking ervan in het arrondissement Aalst. Een tweede prikkel werd gegeven door de Gentse socialisten. Deze gaven er op hun beurt tal van meetings vanaf 1879 en verspreidden er hun bladen. Pas na de oprichting van de nationale BWP in 1885 kwam de socialistische propaganda definitief op gang, met de verkiezing van een lid in de Werkrechtersraad als eerste succes. Ondanks de grote armoede, ellende en gespannen sociale sfeer kende het socialisme in deze periode geen grote aanhang in Aalst.

4.1. Politieke meningen omtrent carnaval

In de loop van de jaren negentig dongen te Aalst vier politieke formaties naar de macht. Deze hadden elk een mening over carnaval. Het bewind werd gevoerd door de katholieke partij, die tot 1919 met een homogeen katholiek bestuur aan de macht bleef. Zij kon haar stempel drukken op de reglementering omtrent het vastenavondgebeuren. Andere politieke formaties konden enkel druk uitoefenen.

4.1.1. De katholieke partij

De katholieke beweging stelde zich ten opzichte van carnaval vrij positief op. Het katholieke stadsbestuur liet toe dat er in de stad carnaval gevierd werd. Ondanks het in de katholieke pers herhaaldelijk verschijnen van oproepen om paal en perk te stellen aan de uitwassen van het vastenavondvertier, bleven de reglementen ongewijzigd. De katholieken maakten een duidelijk onderscheid tussen het feest en de misbruiken ten gevolge van het feest: *"Wij zijn tegen den Karnaval niet, doch in het belang van het volk, verzetten wij ons tegen de misbruiken, die wij overal en ten allen tijde zullen bestrijden* [66]!" Men bekritiseerde dus de gevolgen, maar bestreed ze niet. Integendeel, sinds 1897 organiseerde het stadsbestuur tijdens de vastenavonddagen een winterfoor [67]. Deze kermis lokte niet enkel volk naar de stad, maar bracht bovendien nog heel wat geld in het laatje. Het initiatief paste allerminst in het beleid dat door de conservatieve achterban gevraagd werd. Al werd de vastenavondfoor omschreven als *"een voor het volk deftig vermaak"* [68]. Er zijn nog meer aanwijzingen dat het katholieke gemeentebestuur de organisatie van vastenavond geen strobreed in de weg wou leggen. Toen in 1900 door de gemeenteraad een taks op de dansfeesten werd ingevoerd, bepaalde het 'Tariefreglement' dat dansfeesten gedurende de drie vastenavonddagen en de eerste zondag van de vasten van deze maatregel vrijgesteld werden [69]. Tijdens het debat was wel gemopper te horen. Raadslid A. Van de Velde vroeg of het niet mogelijk was vastenavond af te schaffen, *"de vermommingen te verbieden en geene danspartijen meer toe te laten"*. Hij meende dat in andere steden dergelijke maatregelen reeds werden genomen om de baldadigheden waartoe de dagen aanleiding gaven tegen te werken. *"Het werkvolk van Aalst zou met genoegen deze afschaffing zien"*, besloot Van de

[66] *De Volksstem.*, 18.2.1912
[67] *De Denderbode.*, 4.3.1897.
[68] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van de gemeenteraad van de stad Aalst.*, Register 30, Zitting van 1 oktober 1900, fol. 59.
[69] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van de gemeenteraad van de stad Aalst.*, Register 30, Zitting van 23 februari 1900, fol. 19-28.

Velde zijn betoog. Raadslid A. Eeman protesteerde: *"het geldt een gebruik van ouds hier in voege, wier afschaffing groote opschudding in de stad zou verwekken. In de steden waar men zulkdanigen maatregel genomen heeft, is de bevolking tegen het Bestuur opgestaan. Het ware dus onvoorzichtig daaraan de hand te leenen"*. Burgemeester L. Gheeraerdts volgde de mening van Eeman zodat alles bij het oude bleef [70].

Naast raadslid A. Van de Velde profileerden ook R. Moyersoen en E. Bosteels zich als tegenstanders van het ongebreidelde vastenavondplezier [71]. In 1909 werden maatregelen genomen om een einde te stellen aan het nachtlawaai en de zedenschendende liederen. In de kamer van volksvertegenwoordigers werd immers de wet Woeste gestemd. Kamerlid Charles Woeste was volksvertegenwoordiger voor de Aalsterse katholieken. Zijn wet verbood voortaan zedenschendende en smerige gezangen. De Denderbode zag dit als een persoonlijke triomf en meldde na de vastenavonddagen van 1909 trots: *"Wat met genoegen door velen is bestatigd geworden is dat er geen vuile of zedenschendende liedjes werden gezongen. Nu, onze Policie had van den heer Burgemeester streng bevel ontvangen procesverbaal op te stellen tegen de overtreders van de Wet Woeste"* [72]. De krant zag hierin een overwinning voor haar jarenlange strijd tegen de onzedige gezangen.

De triomf was voorbarig. De klachten rond carnaval bleven zich opstapelden. Meer en meer katholieken waren ervan overtuigd dat enkel de afschaffing van carnaval een oplossing zou brengen. In 1912 en 1913 voerde het Christen Vlaams Verbond, *"een genootschap dat meer dan 5000 leden telt, meest allen werklieden en welk voor doel heeft de onzedelijkheid in gansch het land te beteugelen"*, campagne tegen carnaval. In de katholieke kranten De Denderbode en De Volksstem verschenen vlammende aanklachten tegen carnaval waarin ondubbelzinnig de afschaffing van het feest werd geëist [73]. Op de gemeenteraadszitting van 13 februari 1912 vroeg raadslid E. Bosteels in naam van deze conservatieve organisatie *"strenge maatregelen tegen de losbandigheden van Karnaval: tegen de Dronkenschap, de slechte vuile gezangen, de kinderen op de danszalen, het openblijven der herbergen na 12 ure, bijzondelijk den dijnsdag nacht"* [74]. De actie van E. Bosteels en het Christen Vlaams

[70] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van de gemeenteraad van de stad Aalst.*, Register 30, Zitting van 23 februari 1900, fol. 20-21.
[71] *De Volksstem.*, 18.2.1912 en 16.1.1913 Zie ook: S.A.A., M.A.A., *Verslagen van de gemeenteraad van de stad Aalst.*, Register 30, Zitting van 1 oktober 1900, fol. 59.
[72] *De Denderbode.*, 21.2.1909.
[73] *De Denderbode.*, 18.2.1912 en 2.2.1913 en De Volksstem., 18.2.1912.
[74] *De Werkman.*, 16.2.1912

Verbond wierp vruchten af. Het gemeentebestuur had de boodschap begrepen en stelde alles in het werk de reglementen te laten naleven. Zowel in 1913 en 1914 meldde De Denderbode dat er weinig of geen onzedige gezangen gehoord werden en er geen erge baldadigheden gebeurden [75]. Dit werd bevestigd door raadslid E. Bosteels op de gemeenteraadszitting van 14 januari 1913, waar hij de burgemeester en de politie dankte omdat zij *"de bestaande reglementen zoo deden onderhouden dat het zingen van ontuchtige liederen merkelijk verminderde"* [76]. De Mariabond nam hiermee geen genoegen. Voor de vastenavonddagen van 1914 verscheen van deze conservatieve katholieke organisatie in De Volksstem een oproep tegen zedeloosheid. In vier punten werd de bevolking opgeroepen zich tijdens de vastenavonddagen als goede christenen te gedragen [77] :

"Mannen, Jongelingen, Vrouwen, Meisjes,

I. Vastenavond geeft aanleiding tot schandige ongeregeldheden. Gedenkt uwe waardigheid als mensch. Weg met de beestige vermaken! Onteert u zelven niet door onzedelijke gesprekken of gezangen.

II. Ontucht verlaagt den mensch beneden het dier. Ontucht valt de gasthuizen met walchelijke ziekten. Ontucht brengt de huisgezinnen in druk.

III. Dronkenschap en ontucht spannen samen om den mensch te verbeesten. Dronkenschap en ontucht laten niets na dan schande, armoede en verdriet.

IV. Eerbare vreugde versterkt den mensch. Schandige vermaken putten hem uit naar ziel en lichaam."

4.1.2. De liberale partij

Bij gebrek aan bronnenmateriaal is het moeilijk een duidelijk beeld te vormen van de liberale opvattingen inzake het vieren van carnaval. Uit de weinige gegevens waarover we beschikken, kunnen we opmaken dat de liberalen geen moeite hadden met het bestaan van carnaval. Waar de katholieken in De Denderbode voor de vastenavonddagen steevast lieten weten: *"Gemaskerde personen zullen gedurende de Vastenavonddagen niet toegelaten zijn ter Borze van Amsterdam, Groote Markt"*, maakten de liberalen via Het Verbond van Aalst jaarlijks reclame voor het carnavalbal van de liberale fanfaremaatschappij 'Les vrais amis constants' in de Compte d'Egmont,

[75] *De Denderbode.*, 6.2.1913 en 1.3.1914
[76] *De Denderbode.*, 16.1.1913
[77] *De Volksstem.*, 21.2.1914

het hoofdkwartier van de liberalen [78]. De krant zette haar lezers aan deel te nemen aan de feestelijkheden van carnaval: *"Dus beminnelijke juffrouwen en heeren dansers, nog een beetje gehuppeld en een vrolijke nacht overgebracht. Het zal een schoone troost zyn in uwe oude dagen als ge uw beentjes niet meer zult kunnen doen flikkeren"* [79].

Toch bleven ook de liberalen niet blind voor de negatieve neveneffecten van de danszalen en het straatcarnaval. Sinds het begin van de jaren negentig kwam de Association Libérale in handen van zogenaamde 'radikaal-liberalen', jonge liberalen die de vereniging op een democratische leest schoeiden en meer aandacht besteedden aan het sociale vraagstuk. In 1894 stichtten zij de Burgerskring. De vereniging, die al snel de plaats van de Association zou innemen, had als doel alle liberalen te groeperen *"et que se placeraient à coté du Werkmanskring, société ouvrière très puissante, qui comprend un grand nombre d' ouvriers liberaux"* [80]. Naast de Werkmanskring, die op het einde van de negentiende eeuw rond de duizend leden telde, werden nog tal van andere organisaties opgericht [81]. Onder het mom de belangen van de arbeiders te verdedigen, hadden deze geen ander doel dan de electorale resultaten in liberaal voordeel te doen keren. Vooral door de toekenning van het algemeen meervoudig stemrecht en het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, zou de arbeidersmassa aan belang winnen. Het kwam er dus op aan zich op bepaalde vlakken minstens even sociaal op te stellen als de socialisten en de christen-democraten. In 1906 relativeerden de liberalen de stelling dat de vastenavonddagen verantwoordelijk zouden zijn voor de baldadigheden die gebeurden. Kerels die zich schuldig maken aan vechtpartijen *"verrichten hunne heldendaden ook als het geen vastenavond is"*, aldus het liberale weekblad De Dendergalm [82]. Toch spraken in 1912 ook de liberalen zich uit voor maatregelen tegen de openbare dronkenschap en de onzedige liedjes [83]. Deze sociale reflex moet gezien worden in het licht van de hierboven geschetste progressieve evolutie die de liberale partij had doorgemaakt.

[78] *De Denderbode.*, 1.2.1894 en Het Verbond van Aalst., 8.2.1885
[79] *Het Verbond van Aalst.*, 22.2.1885
[80] *De Dendergalm.*, 6.1.1901
[81] *De Dendergalm.*, 30.10.1898
[82] *De Dendergalm.*, 4.3.1906
[83] *De Werkman.*, 16.2.1912

4.1.3. De socialistische partij

De socialistische partij hield er inzake vastenavond een radicale opvatting op na. Ze was onomwonden tegen. *"De strijd tegen de vastenavond-baldadigheden is een der eeretitels der socialisten"*, betoogden de Gentse socialisten op het einde van den negentiende eeuw [84]. Dat de Aalsterse afdeling, die steeds onder invloed van haar Gentse geestesgenoten stond, er net zo over dacht, blijkt uit Recht en Vrijheid, de krant van Aalsterse socialisten. Merkwaardig genoeg sloot dergelijke houding aan bij deze van conservatieve organisaties als het Christen Vlaams Verbond, wellicht de grootste vijand van de werkliedenpartij. De sociaal-democratie eiste van haar aanhangers een gedrag dat eerbiedwaardiger was dan dat van de kortzichtige kleinburger en leunde daardoor, ondanks haar antiburgerlijke en antigodsdienstige gedachtegoed, aan bij de opvattingen van heel wat economische, religieuze en culturele vooraanstaanden. De socialisten verschilden in hun aspiraties dus niet fundamenteel van heel wat burgerlijke initiatieven. Volksverheffing was de boodschap. Men ging immers gebukt onder de frustratie dat de burgerij vaak met minachting neerkeek op de arbeiders en misschien daarom was het imiteren van burgerlijke cultuurelementen de natuurlijke hefboom om de arbeider te 'verheffen'. Recht en Vrijheid verwoorde deze opstelling als volgt: *"Niet uit eerbied voor den godsdienst, niet uit eerbied voor den Vasten, verzetten de socialisten zich tegen het maskeren, maar uit eerbied voor het volk zelf dat zich verlaagt door zich te vermommen, dat zich verlaagt door de menigvuldige beestelijkheden, die door gemaskerden worden bedreven en hierop roepen wij onze vrienden toe: Vermaakt U deftig; dwingt door uwe deftigheid eerbied af voor het werkende volk"* [85].

De socialistische allergie tegen het vastenavondvermaak kwam voort uit haar klassenstrijd. Carnaval was voor de sociaal-democraten een *"instelling van rijken en geestelijken. Zij hebben die dagen ingevoerd om hunne slaven een oogenblik hun lijden te doen vergeten, om ze des anderendaags, opnieuw, zelfs nog meer, af te beulen en te mishandelen"* [86]. Over de negentiende-eeuwse acties van de Aalsterse socialisten tegen carnaval is niet veel bekend. In Gent hadden reeds in 1877 socialistische manifestaties plaats *"tegen de verdierlijking der vastenavonddagen"* [87]. Belangrijk voor de socialisten was de afschaffing van de traditionele vrije dag op vastenavond. Deze vrije dag werkte immers de hevigheid van het carnavalvieren in de hand.

[84] O. ROELANDTS, *Avanti.*, Gent, s.n., 1931, Deel II, p. 327.
[85] *Recht en Vrijheid.*, 25.1.1906
[86] *Recht en Vrijheid.*, 14.2.1904
[87] O. ROELANDTS, *loc.cit.*

De socialistische beweging stelde voor om de vrije dag op vastenavond te vervangen door een vrije dag op 1 mei, de niet erkende feestdag van de arbeidersbeweging. In Aalst haalde het protest van de partij niets uit. In Gent slaagden de socialisten er in 1891 in de afschaffing van de traditionele vastenavondstoet of 'Den Toer' op vastenavonddinsdag te bekomen. De vrije dag op dinsdag werd behouden. Deze beslissing werd genomen nadat het liberale stadsbestuur een referendum had gehouden in een vlasfabriek die meer dan tweeduizend arbeiders en arbeidsters tewerkstelde.
Negentienhonderd werklieden stemden voor het behoud van de feestdag op 'Vetten Dinsdag'. Dit toonde aan welk belang de arbeidersbevolking hechtte aan het feest en betekende een zware slag voor de Gentse socialistische partij. Het betekende dat de basis de socialistische hetze tegen vastenavond niet volgde [88]. Toch bleven de socialisten actie voeren. Via het Gentse Vooruit werden de werklieden gewaarschuwd dat de burgerpartijen *"uwen val, uwe verbeesting willen en met plezier zien"*. De krant smeekte de arbeiders: *"schenk hen dat genoegen niet, masker u niet, zingt geen walchelijke liederen"*. Als alternatieven spoorde de socialistische spreekbuis haar lezers aan de vrije dag door te brengen met vrolijk en nuttig vermaak: *"Stroomt naar de museums om er de kunst te leeren kennen en liefhebben, stroomt naar de vertooning van Tannhäuser"* [89].

De Aalsterse afdeling van de Werkliedenpartij volgde dezelfde koers. Vooral de katholieken kregen het hard te verduren. De socialisten vonden het *"zonderling, dat de katholieke godsdienst heftig opkomt tegen het maskeren, bij zoover dat al wie er zich plichtig aan maakt, vervalt in eene doodzonde, eene zoo zware straf voor de geloovigen. En de katholieke partij, wiens strijd altijd is voor den godsdienst en het bewind in onze stad in handen heeft, deze doet niets om het maskeren te doen verminderen. Met aschdag begint hunnen heiligen Vasten en ons katholiek bestuur laat toe dat men in den Vasten maskert"* [90]. Daar ze in Aalst niet op het beleid konden wegen, namen de socialisten zelf initiatieven om de werklieden bij te staan in hun *"zedelijke opvoeding"* [91]. De socialistische coöpera-

[88] O. ROELANDTS, *op.cit.*, p. 131.
[89] In 1897 hadden de Genste socialisten ter gelegenheid van vastenavond een grote alternatieve vastenavondviering georganiseerd. Op het 'antiprogramma' stonden onder meer een een bezoek aan de stadsmusea, toneel in Feestlokaal Vooruit en de opvoering van Tannhäuser, een opera van Wagner, in de stadsschouwburg. Gedurende de vastenavonddagen kon men de Vooruit ook terecht voor een goedkope maaltijd. Er kwamen vijf à zeshonderd werklieden opdagen, waardoor de activiteit geen groot succes kon genoemd worden. Andere activiteiten in dezelfde periode lokten al snel meer dan duizend deelnemers.
Zie ook: *Vooruit.*, 27.2.1897
[90] *Recht en Vrijheid.*, 25.2.1906
[91] *Recht en Vrijheid.*, 7.2.1904

tieve Hand in Hand organiseerde daartoe jaarlijks alternatieve vastenavondvieringen in het Volkshuis aan de Saskaai. Om de arbeidersbevolking naar het lokaal te lokken werden wedstrijden in biljart en vogelpik en kaart-, teerling-, bol- en ringspelen georganiseerd, waarbij door de deelnemers krentenbroden, hemden, broeken, gilets en jacquetten te winnen waren. Deelname was gratis. De feesten in de eerste jaren van de twintigste eeuw werden opgeluisterd door Gentse volkszangers [92].

Tijdens het *"deftig vermaak"* was het verboden te maskeren. Dit was voor de socialisten absoluut taboe. Via allerhande propagandakanalen werd opgeroepen niet te maskeren of te vermommen. Opdracht werd gegeven om in elk partijlokaal van de BWP borden uit te hangen mat daarop 'Maskeren Verboden' [93]. In Recht en Vrijheid riep men op: *"Maskert u niet vrienden, zoekt een edel vermaak, danst, zingt en springt, vergeet eenige oogenblikken uw lijden, maar onthoudt immer, dat gij de rijkdommen voortbrengt, en er niet kunt van genieten, werpt een oogslag op de braspartijen en slemperijen der rijke klas, en weet dat zij verbrassen, wat zij u hebben ontstolen, en wanneer gij van dit alles zult bewust zijn, zult gij 't socialismus aankleven, er een ieverig propagandist voor worden, want het socialismus zal de wereld hervormen, waar, armoede ongekend, een deftig en edel vermaak alleen zal te vinden zijn"* [94].

Of de alternatieve activiteiten van de sociaal-democraten een succes waren is onduidelijk. *"Om de mensen uit het feestgewoel te houden richtten ze in het lokaal kaartwedstrijden in met mooie prijzen en animatie. Naarmate de verliezers in het spel afvielen, slopen ze echter uit het lokaal weg om zich onder de feestende menigte te mengen. Waar de partijleden in Gent meer discipline toonden, zodat carnaval er haast volledig verdween, was men in Aalst verplicht de strijd tegen 'de slonse dagen' snel op te geven"* [95]. De Aalsterse socialisten stonden inderdaad hoe langer hoe positiever tegenover carnaval. In 1911 werden de werklieden opgeroepen tijdens de vastenavonddagen solidair te zijn met de werkloze arbeiders uit andere steden. *"Zingt dan een liedje, doet een omhaling, en ge voedt de strijd om meer loon"* [96]. In 1912 werd uitgebreid reclame gemaakt voor de vastenavondbals in het Volkshuis. *"Onze partijgenoten dienen te onthouden dat het hunnen plicht is, eerst en voor alles, hun eigen*

[92] *Recht en Vrijheid.*, 14.2.1904, 26.2.1905, 5.3.1905
[93] F. WAUTERS, Geciteerd in: J. GAVEL, 'Karnaval ontmaskerd t', in: *De Rode Vaan.*, 65, nr. 6, 1986, p. 18.
[94] *Recht en Vrijheid.*, 14.2.1904
[95] F. WAUTERS, Geciteerd in: J. GAVEL, *loc.cit.*
[96] *Recht en Vrijheid.*, 26.2.1911

lokaal te bezoeken. De plancher zal wel gecireerd zijn", was de boodschap [97]. Men vroeg wel dat op vastenavonddinsdag de herbergen om middernacht zouden sluiten *"teneinde het werkvolk dat des anderendaags moet werken rust te gunnen"*[98].

In 1913 stonden de vastenavonddagen voor de socialisten volledig in het teken van algemene werkstaking voor algemeen stemrecht. Toen begin februari het voorstel tot herziening van de grondwet, dat de weg naar algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen moest vrijmaken, in de Kamer werd verworpen, werd een algemene werkstaking onafwendbaar. Haast onmiddellijk na de parlementaire beslissing werd door de socialisten het besluit genomen dat de staking op maandag 14 april zou ingaan. Recht en Vrijheid riep de werklieden op tijdens carnaval spaarzaam te zijn: *"Werklieden, maakt met de vastenavonddagen zoo weinig kosten mogelijk, gedenkt dat de AW nakend is; wij moeten goed voorbereid, want de staking moet vredelievend zijn, daar de klerikale pharisieërs dorst hebben naar werkersbloed"* [99].

4.1.4. De christen-democratische partij

"Een vermaak die leidt naar zielsbederf, is onweerdig van een beschaafd volk. Zondag vastenavond, dagen van vermaak; doch wat elk moet afkeuren, dat is het nachtlawijt en het zingen van vuile liekes, die leiden tot zielspest" [100]. Zo kunnen we de standpunten van de in 1893 gestichte Kristene Volkspartij inzake carnaval samenvatten. Net als de katholieken en de liberalen hadden ook de christen-democraten geen fundamentele bezwaren tegen de vastenavonddagen. In lokaal Volksverheffing, het lokaal van de Kristene Volkspartij in de Lange Zoutstraat, was het maskeren tijdens de vastenavonddagen geenszins verboden [101]. Integendeel zelfs, tijdens de vastenavonddagen was er *"gedurig volk. Schoon aangenaam Volk; Familjevreugd ondereen; Gemaskeerde voor de leut* [102]!" Wel keerde men zich tegen de 'orgelbals' waar de jeugd het zuur gewonnen loon leerde verbrassen, *"waar dochterkens van vijftien, zestien jaar"* hun vrije tijd doorbrachten terwijl *"de klein kinderkes op straat stonden af te loeren wat er binnen omging"* [103]. De christen-democraten klaagden over het door de katholieken gevoerde beleid dat de

[97] *Recht en Vrijheid.*, 25.2.1912
[98] *Recht en Vrijheid.*, 18.2.1912
[99] *Recht en Vrijheid.*, 2.2.1913
[100] *De Werkman.*, 24.2.1911
[101] *De Werkman.*, 10.3.1911
[102] *De Werkman.*, 7.2.1913
[103] *Het Land van Aalst.*, 7.6.1891, 30.8.1891 en 18.9.1892.

misbruiken niet durfde aanpakken en het volk in ellende liet leven. Ze vreesden dat de arbeidersbevolking door dit beleid in de armen van het socialisme werd gedreven. Pieter Daens, die sinds de verkiezingen van 1907 gemeenteraadslid was geworden, verwoordde het standpunt van de christen-democraten op de zitting van 13 maart 1912: *"Gelijk men straten en volkswijken begint te reinigen van modderpoelen en slijk, zoo is het noodig tegen vuile gesprekken en gezangen in te gaan. Het is onze brave Werkersbevolking niet die bedoeld is, maar eenige bedorvene gasten"* [104]. Tegen hen moest opgetreden worden. Tot de oorlog zou Pieter Daens in de gemeenteraad aandringen op maatregelen. Hij botste echter op een muur van onbegrip. Boon beschreef de situatie in 1914 als volgt: *"Ondertussen bleef de fabrieksjeugd zich aan uitspattingen overleveren. Zij waren reeds in vuile en gescheurde kleren gehuld, ongewassen , ongekamd, en liepen voortdurend dronken om de meest ontuchtige straatliederen uit te schreeuwen... (...) Ook hierover had ik het in de gemeenteraad, en hoe we aan zo iets konden verhelpen. En toen antwoordde Eeman: Zouden ze zich niet speciaal die vuile en gescheurde kleren aantrekken om medelijden te wekken..."* [105].

4.2. Stoeten, optochten en cavalcades

Rond 1900 trokken opnieuw enkele cavalcades door de Denderstad: in 1897, 1899 en 1900. De motor achter de drie optochten waren de liberalen. Sinds de cavalcade van de Rijderbond in 1979 werden er door de katholieken geen carnavalstoeten meer georganiseerd. Na de eeuwwisseling veranderden de cavalcades in eenvoudige politieke optochten, waarbij de aanhang van de organiserende partij, al dan niet verkleed, een rondgang door de stad maakte achter het muziekkorps en de partijleiders. Tot 1913 is van niet-politieke carnavalstoeten geen sprake meer. In 1899 was het 'Reglement op vergaderingen, meetings, betogingen, enz langs de straten en openbare plaatsen' door de gemeenteraad strenger gemaakt. Op 24 juni werd besloten dat *"vergaderingen, meetingen, samenscholingen, optochten en betoogingen langs de openbare plaatsen en wegen (...)"* enkel nog mochten doorgaan na toestemming van de burgemeester. Bovendien werd het zingen van *"zedenschendende of ontuchtige liederen"* tijdens dergelijke activiteiten voortaan bestraft met een boete van tien tot twintig frank of een gevangenisstraf van één tot drie dagen [106].

[104] *De Werkman.*, 16.2.1912
[105] L.P. BOON, *Pieter Daens of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst voch ten tegen armoede en onrecht.*, Amsterdam, De Arbeiderspers., 1971, pp. 628-629.
[106] S.A.A., M.A.A., *Verslagen van de gemeenteraad van de stad Aalst.*, Register 29, Zitting van 24 juni 1899, fol. 114.

4.2.1. De liberale cavalcades (1897 en 1900)

Toen in 1897 de 'Liberale Cavalcade' door de straten van de stad trok, was het sinds de Polydoorkenscavalcade van 1889 geleden dat de liberalen met vastenavond een carnavalstoet organiseerden. Hoofdattractie vormden de drie liberale reuzen, die voor de gelegenheid in een nieuw kostuum gestoken waren. Tijdens de stoet werd een omhaling gedaan ten voordele van *"het werk der kleeding van de eerste communiekanten"*. De Denderbode merkte hierbij schamper op: *"Liberalen die geld inzamelen uit eerbied voor de eerste communie, quel comble! zou de Franschman uitroepen"* [107]. Tijdens de cavalcade van 1900 reden er praalwagens mee die een commercieel karakter hadden. Verschillende bedrijven maakten in de stoet reclame voor hun waren. De wagen van brouwerij 'De Vos' kon op het meeste sympathie rekenen. Voor het overige was het volgens de katholieken van De Denderbode *"een waar armoedje, 't was van geef 't menneken 'nen cent"* [108].

4.2.2. De cavalcade der verenigde liberalen, daensisten en socialisten

Op vastenavonddinsdag 21 februari 1899 organiseerden de liberalen, daensisten en socialisten samen een cavalcade. Dit initiatief moet volledig gekaderd worden in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1899, waarvoor daensisten, liberalen en socialisten reeds in januari een kartel hadden gesloten. De bedoeling was om met vereende krachten te strijden voor algemeen stemrecht en evenredige vertegenwoordiging en de bestaande katholieke meerderheid te breken. Vooraan liepen de Aalsterse boegbeelden van de drie organiserende partijen. De stoet was verder opgebouwd uit verschillende praalwagens die het plaatselijke katholieke bewind hekelden. Dit gebeurde in die tijd wel meer. Een van de wagens die rond de eeuwwisseling door de straten reed, verbeeldde een reuzenketel waarin zwaargebouwde kerels op gezette tijdstippen poppen gooiden, die stadsmagistraten voorstelden waarover de bevolking te klagen had [109]. Politieke boodschappen werden op een dergelijke manier uitvergroot en aanschouwelijk gemaakt. Verder werd de stoet opgeluisterd door de muziekverenigingen van de drie samenwerkende partijen: de liberale 'Les vrais amis constants', de socialistische fanfare 'Hand in Hand' en het daensistische muziekkorps 'Tot Heil des Volks'.

[107] *De Denderbode.*, 7.3.1897
[108] *De Denderbode.*, 1.3.1900
[109] *Het Laatste Nieuws.*, 28.2.1938

Terwijl de liberale krant De Dendergalm de stoet bewierookte, vond het katholieke De Denderbode de cavalcade maar niets. *"De geringste boerengemeente die haren Pastoor of Burgemeester inhaalt, komt er treffelijker voor uit"*, spotte de katholieke krant. De organisatoren hadden ook de succesvolle gevolgen van het initiatief voor de neringdoeners benadrukt. De Denderbode reageerde gefrustreerd: *"De neeringdoende menschen der stad dat beteekent: een brouwer die bij zijne bazen en klanten heeft laten zuipen, eenige drinkebroers die meeliepen om te zuipen en een kwakbaas die op dien dag met honderden patacons snaps heeft verkocht. Buiten die neeringdoeners zou er wel iemend in de stad een centiemken voordeel getrokken hebben uit die 'prachtige cavalcade' der vereenigde liberalen, donchisten en socialisten* [110]?"

4.2.3. Carnavaleske uitstappen met muziek

In het begin van de twintigste eeuw raakte het organiseren van cavalcades, carnavalstoeten met praalwagens, verklede groepen en muziekmaatschappijen, in Aalst volledig in onbruik. Dit betekent niet dat er tijdens de vastenavonddagen geen stoeten meer georganiseerd werden. Het werd de gewoonte dat verschillende politieke partijen tijdens de vastenavonddagen een 'uitstap met muziek' organiseerden. De liberale Oude Garde of 'Les vrais amis contstants', die ook aan alle liberale cavalcades had deelgenomen, was de eerste muziekvereniging die van *"haar jaarlijksch uitstapje"* op vastenavond een traditie had gemaakt. In 1906 beschreef een enthousiaste Dendergalm het initiatief als een optocht met *"honderden en nog honderden gemaskerden"* die in een *"bonten, vroolijken stoet, dansend en zingend tot het avond werd"* de stad doorkruiste. Aan het hoofd van de stoet reed vermoedelijk het Ros Beiaard uit de Polydoorkenscavalcade van 1889. Het Ros vergezelde ook voorheen de liberale vastenavondstoeten. *"De geuzenzon glansde vroolijk en hare stralen schitterden in de gouden pantsers der middeleeuwse ridders die den optocht openden"*, schreef de liberale krant, doelend op de vier Heemskinderen die het Ros bereden [111]. In 1910 manifesteerde de liberale muziekmaatschappij zich als de vastenavondvereniging bij uitstek. Op zaterdag zette de harmonie de feestelijkheden in. De volgende dagen hadden in haar lokaal in de Zonnestraat enkele activiteiten plaats. Op vastenavond ging de muziekmaatschappij een tweede maal uit, vergezeld van het Ros Beiaard en een grote groep feestvierders.

[110] *De Denderbode.*, 26.2.1899
Ondanks het kartel behaalden de katholieken op 15 oktober 1899 een nieuwe verkiezingsoverwinning. Ze haalden 51,5% van de stemmen, tegenover 48,5% voor het kartel.
[111] *De Dendergalm.*, 4.3.1906

Het liberale initiatief kreeg navolging bij de christen-democraten. Zowel in 1912 als in 1913 maakte de daensistische fanfare 'Tot Heil des Volks' haar rondgang door de stad. Vertrek en eindpunt was lokaal Volksverheffing [113]. Ook de katholieken lieten zich in deze niet onbetuigd. Zeker in 1912, op dezelfde dag een hetzelfde uur als de daensisten, ging ook de katholieke Jonge Garde of 'Al Groeiend Bloeiend' de straat op voor een carnavaleske optocht [114]. Het is niet uitgesloten dat in die periode ook de socialistische muziekvereniging een uitstap maakte. Recht en Vrijheid biedt hierover echter geen informatie.

4.3. De stempel van de politieke omstandigheden

Hoewel het aantal georganiseerde cavalcades rond de eeuwwisseling terugliep, beleefde het carnaval in de straten en wijken van de stad een hoogtepunt. Nooit eerder werden zo veel bals en danspartijen georganiseerd, nooit eerder bezochten zoveel vermomden de herbergen, café-chantants en danszalen van de stad. Uit de pers blijkt overigens dat de feestviering meer dan eens beïnvloed werd door de politieke strijd tussen daensisten en katholieken, die elkaar sinds de stichting van de Kristene Volkspartij via de partijkranten overlaadden met alle zonden van Israël.

De politieke strijd tussen katholieken en daensisten bereikte in 1894 een ongeëvenaard hoogtepunt. Op 14 oktober hadden de eerste wetgevende verkiezingen plaats op basis van het algemeen meervoudig stemrecht, met toepassing van het meerderheidsbeginsel. De Kristene volkspartij nam toen voor het eerst sinds haar stichting aan de verkiezingen deel. De verontwaardiging van de katholieken was groot toen bleek dat Adolf Daens, als priester, de lijst van de christen-democraten aanvoerde. Alles werd in het werk gesteld om de daensisten van een mogelijke overwinning te houden. De populaire priester Daens was niet kansloos. Er waren in het arrondissement immers vier zetels te verdelen. Hij genoot de steun van de liberalen en had als voornaamste tegenstander de Franstalige Brusselaar Charles Woeste, sinds 1874 volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Aalst maar voor de modale Aalstenaar, die tot 1894 verstoken was gebleven van stemrecht, een onbekende. De strijd verliep hard. De lokale katholieke pers probeerde de christen-democraten klein te krijgen met hatelijkheden en persoonlijke aanvallen. Erger nog dan de perspolemieken was de rechtstreekse tegenkanting van de conservatieve machten. Heel wat priesters gingen van huis tot huis om de mensen aan te zetten voor conservatieve lijsten te stemmen.

[113] *De Werkman.*, 23.2.1912 en 7.2.1913
[114] *Volksstem.*, 10.2.1912

Sommige pastoors bestempelden stemmen voor de daensisten als niet minder dan doodzonde. Herbergen en zalen bleven voor christen-democratische meetings gesloten. De Werkman, het belangrijkste propagandamiddel werd verboden lectuur.

De verkiezingen van 14 oktober verliepen ongemeen spannend. Tegen de avond werd bekend dat de christen-democraten aan de verliezende hand waren. 's Anderendaags wist men met zekerheid dat de katholieken de vier te verkiezen zetels binnengehaald hadden: ze behaalden in het arrondissement nipt de volstrekte meerderheid. Toen bleek dat men zich bij het berekenen van de volstrekte meerderheid vergist had (men had van het globaal aantal stemmen twee maal de nietige en blanco stembrieven afgetrokken, eens op elk telbureel en nog eens op het hoofdbureel), eisten de daensisten dat de verkiezing in haar geheel ongeldig zou verklaard worden. De zaak werd enkele weken later behandeld in de Kamer. Deze weigerde, na een heftig debat, de aanklacht van bedrog in aanmerking te nemen: de verkiezing werd gedeeltelijk geldig verklaard. Op 9 december 1894 zou een ballotering plaats hebben voor de twee nog niet toegekende zetels, tussen de kandidaten die het dichtst het quorum benaderden dat vereist was voor het behalen van een zitje in het parlement: de katholieken C. Woeste en V. Van Wambeke en de christen-democraten A. Daens en A. De Backer [115]. De conservatieve reacties bleven niet uit. De anti-daensistische hetze beleefde haar voorlopig hoogtepunt toen op 18 oktober 1894 priester Daens door de Gentse bisschop Stillemans verboden werd nog in het openbaar de mis te lezen.

De strijd voor de verkiezing van 9 december 1894, enkele weken voor vastenavond, werd een persoonlijk gevecht tussen Daens en Woeste. Pogingen om de broedertwist tussen katholieken en democraten alsnog op te lossen, mislukten. De figuur van Woeste bleek een mogelijke verzoening in de weg te staan. Op de ochtend van de stemming bereikte de verkiezingskoorts een nieuw hoogtepunt. De straten van Aalst werden overstroomd door manifesten, waarin onder de titel *"Schandaal!"*, beweerd werd dat *"men"* voor duizend frank een vrouw had trachten te overhalen om priester Daens *"in schande te brengen"*. Het hele stuk werd verzonnen door de christen-democraten, die hierdoor een laatste poging deden om de bevolking te overhalen toch voor hen te stemmen. Nog dezelfde dag kende men de uitslag: Daens en Woeste werden allebei verkozen. De Daensisten hadden hun eerste volksvertegenwoordiger.

[115] *De Denderbode.*, 18.10.1894.

Deze bitsige strijd liep als een rode draad doorheen de vastenavonddagen van 1895. Vooreerst was er een bericht in De Denderbode, dat een fictieve 'Groote Kavalkade' aankondigde [116]. Het artikel is een voorbeeld van hoe de pers typische vastenavondgebruiken als een cavalcade gebruikten voor een politiek doel, namelijk het zwartmaken van de politieke tegenstrever. Omdat de inhoud van de tekst de tijdsgeest en de manier van politiek voeren weergeeft, is het interessant het artikel integraal weer te geven. In de voetnoten wordt een en ander geduid:

Vastenavond 1895 - Groote Kavalkade

Wij vernemen dat de Vastenavonddagen alhier luidruchtig en luisterrijk gaan gevierd worden. De prachtige kavalkade welke men sedert maanden en maanden, op Chipka, aan 't inrichten is, belooft allergrappigst en opwekkend te zullen zijn [117]. *Voorzeker zal zij veel bijdragen om eene talrijke menigte naar onze goede stad te lokken. Ten einde door ruchtbaarheid het onze bij te dragen tot meerdere voordeel en profijt onzer neringdoende Burgerij, willen wij de bijzonderste groepen en praalwagens beschrijven. De stoet zal geopend worden, gelijk alle kavalkade die zich eerbiedigt, door trommelaar en trompetter voorafgegaan door Boeboe van Vodde Roeland verkleed in musschenschrik* [118].

De eerste groep verbeeldt een zwerm van procureurs, gendarmen, commissarissen van politie, politieagenten en boerenchampetters op speur naar dat onvindbaar verduiveld wijf dat men heeft willen omkoopen voor duizend franks om den merteleer te bekoren gelijk St.-Antonius [119]. *Drij der slimste Engelsche detectieven zijn hen behulpzaam, maar 't is mis... er is niets te ontdekken vandat wijf.*

[116] *De Denderbode.*, 24.2.1995

[117] 'Chipka' was de naam van een (schier)eiland aan de Dender. Door de rechttrekking van Dender tussen 1863 en 1867 ontstond het tussen de Zeeberg en de St.-Annabrug. Daar had Pieter Daens een burgershuis, waarin zijn drukkerij was ondergebracht. De naam 'Chipka' werd al snel gebruikt om het huis van Pieter Daens, dat een tijdlang het hoofd kwartier van de daensistische beweging was, aan te duiden.

[118] Vodde Roeland is een schertsnaam voor Klokke Roeland. Sinds 1893 was Frans Sterck uitgever-drukker en eigenaar. Door zijn zwakke gezondheid moest Sterck de krant in 1895 overdragen aan Lodewijk Lontings en werd ze gedrukt bij Jan Baptist De Boitselier (Boeboe ?) in Ninove. De krant droeg als ondertitel 'Orgaan der Christene Volkspartij'.

[119] Dit is een verwijzing naar het pamflet dat door de daensisten op de ochtend van de ver kiezingen van 9 december 1894 verspreidden. 'Merteleer' verwijst naar kiespamfletten van de christen-democraten voor diezelfde verkiezingen, waarop, verwijzend naar het bisschoppelijk verbod om nog openbaar de mis te lezen, de leuze stond: *"Gedenkt den martelaar Priester Daens. Stemt onder nummer 2".*

De eerste praalwagen vertoont de eerlijkheid en deftigheid van zekere drukpers. Op een verheven troon pronkt een gemaskerd persoon met glinsterenden schedel waaruit vernuft en geveinsdheid stralen [120]. In de eene hand draagt hij het nieuwsblad 'De Landsverrader' en in de andere een schild met opschrift: Water en Vuur. Aan de linkerkant van den wagen bemerkt men Mameer Vuiltong en aan den rechterkrant Monpeere Luisteraar. Schriften met lage en vuige zinspelingen zullen rond den wagen kosteloos uitgedeeld worden door de sleepdragers van Chipka.

De 2e groep: Een talrijke groep werklieden, afgezanten uit al de steden en gemeenten onzes Arrondissements in optocht naar Aalst, om aan den Held van Chipka eenen Kolossalen Bloemruiker te komen aanbieden omdat hij er zich in de kamer heeft tegen verzet dat er aan de militairen eene vergoeding van dertig franks maandelijks, zou toegestaan worden. Volgens den merteleer, is tien franks genoeg, want de jongelingen die moeten soldaat worden brengen aan hunne ouders nog zooveel niet op als ze mogen thuis blijven [121].

Van tijd tot tijd zingen de afgezanten in koor: Weg met paster Donche en hij moet er nimmer wezen ! Weg met paster Donche en hij moet er nimmer zijn. Hij heeft ons gefopt en hij mag het weten, dat wij er ons zullen over wreken. Weg enz. enz. [122]

2e praalwagen. Op dezen wagen zal vertoond worden de smeding eener kolossale volksfopperij of samenzweering tusschen socialisten, liberalen en volksfoppers [123].

3e praalwagen. Deze wagen zal verbeelden de vlucht uit onz goede stad Aalst van de groote nijveraars en rijke lieden, ten einde zich te bevrijden van de bedreigingen van sommige opgehitste en misleide werklieden. Talrijke werklieden volgen den wagen. Die menschen welke de kwade gevolgen der opstokerijen begrijpen, schijnen er zoo ontroostbaar over als Calypso bij 't vertrek van Ulysses.

[120] Deze persoon was de kalende Pieter Daens, eigenaar en uitgever van daensistische kranten als De Werkman en Het Land van Aalst.
[121] Hekeling van het anti-militaristische beleid van Adolf Daens in de kamer.
[122] Parodie op het populaire daensistische liedje 'Vivan paster Donsj en hij mag er wezen,...'.
[123] Verwijzend naar de afgelopen kiesstrijd. In de eerste ronde hadden de liberalen de kant van de daensisten gekozen en voor het arrondissement Aalst zelf geen lijst ingediend. Voor de herstemming op 9 december hadden ook de socialisten hun kiezers opgeroepen de christen-democraten te steunen. Vooral de steun van de 'goddeloze' socialisten werd door de conservatieven gelaakt.

4e en laatste praalwegen. De laatste wagen verbeeldt den triomf van den merteleer en is bespannen met vier sneeuwwitte peerden. De arend van Sottegem staat op den voortrein en houdt de toomen. Rechts staat Mahinus en links den Witten, en beiden strijken siroop aan den baard der persoonen die den wagen te dicht naderen. Te midden bevindt zich in de hoogte verheven de man van beloften met den gulden hoorn van overvloed in de hand. Hij is omringd van Sixtus, Miroeus, Arabi Pacha, Casimir en Moentje dragende in de handen de kostelijke bloemruikers [124]. *Aan den achterkant van den praalwagen, op een rood fluwelen kussen, zooals in de eerste klas der spoortreinen, staan de schoenen van den merteleer... Wie het lust, kan ze kussen !*

De andere groepen en wagens zijn van minder belang, dienen maar als opvulsel en daarom laten we ze ter zijde. Dus wie iets wonderbaars wil bekijken, kome zondag en dijnsdag naar Aalst. Naar Aalst dus, menschen.

Hiermee was de toon voor de komende vastenavonddagen gezet. Na afloop schreef De Denderbode dat het 'Vivan Paster Donche !' het liedje der zotte dagen was geworden, *"soms gevolgd door eenen reesem vloeken en verwenschingen"* [125]. Eerder al was priester Daens door zijn bisschop hiervoor op de vingers getikt. Op daensistische bijeenkomsten werd de kreet *"Vivan paster Daens"* door aanwezige socialisten en liberalen immers afgewisseld met de geuzenkreet *"Weg met het papenras"*. We moeten er niet aan twijfelen dat dit ook tijdens de vastenavonddagen het geval was.

Ook de gemeenteraadsverkiezingen van 17 november 1895 verliepen in een klimaat van haat. Met de hulp van de nuntiatuur, de paus en het Hof deden de conservatieven al het mogelijke om de christendemocraten monddood te maken. De Kristene Volkspartij werd in het hele arrondissement Aalst verslagen. Twee dagen na de verkiezingen richtte priester Daens in de Kamer een bittere aanklacht tegen de conservatieven: in de kiesstrijd zouden zij met alle middelen dwang uitgeoefend hebben op de kiezers. Op 30 januari, drie weken voor vastenavond, kwam Daens in de Kamer bij een interpellatie over de gemeentelijke verkiezingen, op de kiesstrijd terug. Hij verweet de katholieken tijdens de kiescampagne *"honderden hammen en myriameters saucissen"* aan de kiezers te hebben uitgedeeld. Zijn beschuldigingen werden door de kamer van de hand gewezen.

[124] Vermoedelijk katholieke bijnamen voor daensistische medewerkers.
[125] *De Denderbode.*, 28.2.1995

De christen-democratische verwijten zorgden in Aalst voor heel wat hilariteit. Opnieuw ontsnapten de vastenavonddagen niet aan het politieke getouwtrek. Op carnaval-zondag verbeeldden enkele katholieke jongelingen op de Grote Markt *"eene saucissen- en hespenkermis"*. Ze wilden met dit initiatief de *"domme beschuldigingen over 't smullen van myriameters saucissen, honderden hespen, zelfs van een gansch peerd"* op een originele manier bespotten. Volgens het katholieke De Denderbode, die het gebeuren uitgebreid versloeg, was het die dag bijna tot een gevecht gekomen tussen de katholieke saucissenverkopers en een veertigtal liberale jongeren, die zich intussen op de Werf verzameld hadden. Gewapend met stokken en onder het zingen van daensistische strijdliederen trokken ze de katholieken tegemoet. In de Lange Zoutstraat werden ze staande gehouden door de politie. Deze stelde de groep voor de keuze *"zich te ontmaskeren of de stokken af te leggen"*. Ze kozen voor het laatste en trokken na wat geharrewar in 'In den Bakvisch', herberg van Frans Schoon (Lange Zoutstraat 48), naar het liberale 'In de Vier Winden', een van de liberale lokalen van de stad (Keizerlijk Plein 67). De Denderbode juichte *"de krachtdadige tusschenkomst"* van burgemeester Leo Gheeraerdts toe. *"In alle geval algemeen, zoo wel aan katholieken als aan liberalen kant, zwaait men lof toe aan den heer burgemeester over zijne krachtdadige tusschenkomst. Wanordelijkheden en gewelddadigheden die men reeds 's anderendaags zou betreurd hebben, werden vermeden"* [126].

5. Aanzetten tot het moderne carnaval

Hoewel het stedelijk reglement op de vastenavonddagen wel beperkingen inzake vermommen inhield, werd de vastenavondvierders in feite geen duimbreed in de weg gelegd. Een voorbeeld: in 1894 bepaalde het reglement uitdrukkelijk dat men gedurende de carnavaldagen mocht maskeren tussen 7.00u en 19.00u, op zondag van 12.00u tot 19.00u [127]. Datzelfde jaar meldde De Denderbode: *"Schier geene maskaraden in den dag, maar integendeel ziet men ze des avonds rond de danszalen zwermen"* [128]. Het reglement werd dus niet toegepast. In 1899 mocht men volgens de politieverordening op de vastenavonddagen maskeren tussen 8.00u en 22.00u, op zondag van 12.00u tot 22.00u. In 1900 werd de regel opnieuw versoepeld. Voortaan was maskeren en vermommen tijdens de vastenavonddagen toegelaten van zonsopgang tot middernacht. In 1897 deed

[126] *De Denderbode.*, 27.2.1896
[127] *De Denderbode.*, 1.2.1894
[128] *De Denderbode.*, 8.2.1894

de confetti haar intrede in Aalst, meteen gevolgd door maatregelen om het fenomeen aan banden te leggen. In 1898 was het verboden op de openbare weg gevallen confetti opnieuw op te rapen [129]. Een jaar later werden de kleine papiertjes gebannen uit *"openbare gestichten of lokalen, tenzij na de toestemming bekomen te hebben van de houders of diegenen aan wier waakzaamheid deze gestichten toevertrouwd zijn"* [130].

Uit de kranten blijkt wel dat ondanks de verbeterde economische situatie, vastenavond door de verschillende sociale klassen nog steeds in grote mate verschillend werd gevierd. De carnavalisten beschikten over een ongebreidelde fantasie en verbeeldden in hun maskeraden de meest onvoorspelbare taferelen. *"Na de mis van 11 uur liepen de zotten en zottinnekes de straat op en trokken ze door de stad, in stoeten begeleid door muziek van trommels, ratels, trompetjes en rammelende pispotten. Hier zag je een zot die een vogelkooi met een gedroogde haring meesleepte, daar reed er een rond op een fiets zonder banden en nog wat verder liepen er 'Voil Jeanetten' met een kinderkoets te paraderen"* [131]. Het was een gekke, ongeorganiseerde en spontane vastenavondbeleving die blijkbaar nog steeds sporen droeg van het aloude charivareske straatvertier. Nog voor de grote wereldbrand van 1914-1918 ontstonden in Aalst de eerste echte carnavalgroepen.

Wim Beelaert
Voskenslaan 393
9000 Gent

[129] *De Denderbode.*, 17.2.1898
[130] *De Denderbode.*, 9.2.1899
[131] Marcel De Bisschop in: J. GAVEL, *op.cit.*, p. 16.

Bijlage: Overzicht van de negentiende-eeuwse cavalcades in Aalst.

Opsomming van de negentiende-eeuwse cavalcades, de organisatoren, de ideologische strekking van de organisatoren, het aantal deelnemende groepen en de bekomen subsidies (in Bef.).

Datum	Organisatoren	Strekking	Groepen	Subsidies
09.03.1851	Maetschappij voor de verlustiging van den vastenavond.	middenstand		
21.02.1858	Commissie der vermakelijkheden van den vastenavond.	middenstand		
03.03.1867	Maetschappy der Bokkenryders	katholiek	14	
10.03.1867	Liberale Associatie	liberaal		
01.03.1868	Maetschappy der Bokkenryders	katholiek		
03.03.1868	Liberale Associatie	liberaal	18	
07.02.1869	Maetschappy der Bokkenryders	katholiek		
11.02.1872	Maetschappy der Bokkenryders	katholiek		
23.02.1879	Catholijken Bond	katholiek	24	300 fr.
25.02.1879	Liberale Associatie	liberaal		
08.02.1880	Catholijken Rijdersbond	katholiek		
19.02.1882	Maatschappij Vlamingen Vooruit			
22.02.1885	Club der 1001			
07.03.1886	Club der 1001		50	500 fr.
03.03.1889	Liberale Associatie	liberaal		
03.03.1897	Liberale Associatie	liberaal		
14.02.1899	Vereenigde liberalen, daensisten en socialisten	lib/dem/soc		
27.0.1900	Liberale Associatie	liberaal		

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

1. Onuitgegeven bronnen

Stadsarchief Aalst (S.A.A.)

A. Oud Archief Aalst (O.A.A.)

1. Ordonnanties en resoluties.

- Boecken van politieke ordonnantiën, 14 maart 1752 – jaar V brumaire 2, nr. 18.

B. Modern Archief Aalst (M.A.A.)

1. Verslagen van de gemeenteraad van de stad Aalst.

Registers 1 t.e.m. 37 (1794-1940)

2. Verslagen van het schepencollege van de stad Aalst.

Registers 164 t.e.m.199 (1796-1940):

3. Politiearchief

Processen Verbaal 1831-1845

2. Pers en Periodieken

- Burgersbelang (losse nummers)
- De Denderbode (1846-1925)
- De Dendergalm (losse nummers)

- Het Laatste Nieuws (losse nummers)
- Het Land van Aalst (losse nummers)
- Recht en Vrijheid (1904-1906 / 1908-1913 / 1920-1929 / 1934)
- Het Verbond van Aalst (losse nummers)
- De Volksstem (1911-1935)
- Vooruit (losse nummers)
- De Werkman (1872-1890 / 1892 / 1910-1919 / 1921 / 1927-1928)

3. Literatuurlijst

BOON (L.P.), Pieter Daens of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht., Amsterdam, De arbeiderspers, 1971.

COURTEAUX (F.) en VAN LUL (A.), 'Aalst - Een eeuw evolutie.', in: Het Land van Aalst., 8, 1956, pp. 170-207

DAENS (P.), Priester Daens. Volksvertegenwoordiger voor Aalst en Brussel. Zijn leven, zijn strijden, zijn lijden , zijne dood en verheerlijking., Aalst, Daens-Mayart, 1909.

D'AYALA (P.G.) et BOITEUX (M.), Carnavals et mascarades., Paris, Bordas, 1988.

DENECKERE (G.), Sire, het volk mort. Sociaal protest in België 1831-1918., Antwerpen / Gent, Hadewijch / Amsab, 1997.

FRANSEN (T.) en GOMMANS (G.), Alaaf. Carnaval in Nederland & België., s.l., Spectrum, 1984, 176 p.

FRIEB-REIMANN (H.), Fastnacht in Rheinessen. Die Diffusion der Mainzer Fastnacht von der mitte des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart., Mainz, Johannes-Gutenberg-Universität zu Mainz, 1978.

GAVEL (J.), 'Karnaval ontmaskerd t', in: De Rode Vaan., 65, 1986, nr. 6, pp. 15-21.

GHYSENS (J.) en BAERT (K.), Aalst Carnaval., Tielt, Veys, 1975.

GHYSENS (J.), Herbergen en verenigingen. Aalst 1880-1900., Aalst, Genootschap voor Aalsterse Geschiedenis, 1988.

LIEBAUT (H.), De evolutie van de politieke partijen in het arrondissement Aalst (1833-1890)., Onuitg. Lic. Verh., R.U. Gent, 1962-1963.

MOYERSOEN (L.), 'De gemeentepolitiek in Aalst ten tijde van Baron Romain Moyersoen (1895-1938).', in: Het Land van Aalst., 38, 1986, pp. 1-46.

PLEIJ (H.), 'Van Vastelavond tot Carnaval.', in: Vastenavond-Carnaval. Feesten van de omgekeerde wereld., 's Hertogenbosch/Zwolle, Noordbrabants Museum / Waanders, 1992, pp. 10-45.

ROELANDTS (O.), Avanti., Gent, s.n., 1931, Deel II.

SMET (K.), Het socialisme in het arrondissement Aalst van 1914 tot 1940., Onuitg. Lic. Verh., R.U. Gent, 1993-1994.

VAN CAMPENHOUT (F.), Lexicon van de Daensistische Beweging., Gent, Uitgeverij KOJ !, 1993.

VAN GILST (A.P.), Vastelavond en Carnaval. De geschiedenis van een volksfeest., Veenendal, Midgaard, 1974.

VAN DE PERRE (M.), Redt & Helpt U Zelven & Elkander of hoe de daensistische beweging de sociale problemen bestreed., Aalst-Gent, Provincie Oost-Vlaanderen - DAVS, 1997.

VAN DE VELDE (L.), Bijdrage tot de geschiedenis der socialistische arbeidersbeweging. Afdeling Aalst, 1870-1914., Onuitg. Lic. Verh., V.U. Brussel, 1977-1978.

VAN HESE (H.), De rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde vroeger en nu., Gent, Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen., 1962.

VAN ISACKER (K.), Het Daensisme. De teleurgand van een onafhankelijke christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen (1893-1914)., Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1959.

VAN NUFFEL (P.), Historiek der oude straten, markten, pleinen en gebouwen der stad Aalst. Met sagen en vertellingen., Aalst, De Vooruitgang, 1914.

VANSCHOENBEEK (G.), Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen., Gent, AMSAB, 1995.

VERDOODT (F.J.), Hector Plancquaert, de daensistische beweging en het plancquaertisme., Onuitg. Lic. Verh., R.U. Gent, 1978-1979.

VERDOODT (F.J.), 'De negentiende eeuw als scène voor de Daensistische beweging.', in: Het Land van Aalst., 35, 1983, pp. 111-118.

VERSTAPPEN (J.), Carnaval in België., Brugge, Orion, 1978.

WILS (L.), Het Daensisme. De opstand van het Zuidvlaams platteland., Leuven, Davidsfonds, 1969.

WITTE (E.) e.a., Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden., Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1990.

DE BOUW VAN DE NEOGOTISCHE AFFLIGEMSE ABDIJKERK EN DE WESTVLEUGEL 1879-1881

Wilfried VERLEYEN

Na de uitdrijving van de Affligemse benedictijnen op 11 november 1796 werd de eeuwenoude abdij [1] grotendeels gesloopt. Nochtans overleefde de communiteit de materiële ondergang. In 1836 werd het kloosterleven hersteld te Dendermonde en in 1870 te Affligem. Bij de terugkeer van de monniken waren slechts het zogenaamde Bisschoppenhuis [2], de Benedictuspoort en een paar bijgebouwen bewaard gebleven. Van de grootse kerk met haar twee torens stond nog enkel de muur van de zuidelijke zijbeuk overeind [3].

Men installeerde zich zo goed als het ging. De hoge ontvangstzaal van het Bisschoppenhuis die al gedegradeerd was tot schuur, werd als kapel ingericht [4]. Spoedig had men echter te kampen met plaatsgebrek tengevolge van de snel groeiende communiteit en de talrijke kerkgangers. Noodgedwongen bouwde men al na een tiental jaren een kerk met aanpalende kloostervleugel. Dankzij de bewaard gebleven rekeningen van materialen en lonen, enige correspondentie en de notities van twee tijdgenoten, onder wie de toenmalige superior, is deze grote onderneming nog goed te reconstrueren.

1. Het financieren

Van 1870 tot 1877 verkeerde het klooster in een zeer benarde financiële situatie. Het deficit bedroeg jaarlijks 400 fr. Bovendien leefde men vooral van de opbrengst van 33 door het klooster van Dendermonde voorlopig afgestane obligaties, nl. 3.366 fr. per jaar [5]. Desondanks werd al op 4 oktober 1874 gestart met een actie voor de bouw van de derde abdijkerk. De mededeling onder de missen in de voorlopige kapel ging gepaard met een beroep op de steun van de

[1] Gesticht in de tweede helft van de 11e eeuw.
[2] Een zijvleugel van de oude prelatuur, later klein hospitium genoemd. De benaming Bisschoppenhuis herinnert aan de aartsbisschoppen van Mechelen, die van 1569 tot 1801 abt van Affligem waren (W. VERLEYEN, *De abdijgebouwen van Affligem, 1083-1796*, in: Ascaniabibliotheek, nr. 31, Asse, 1973, 61-64; W. VERLEYEN en L. VAN EECKHOUDT, *Iconografie van de Sint-Pieters-en-Paulusabdij van Affligem*, Beveren-Waas, 1990, 12-14, 20-21).
[3] VERLEYEN en VAN EECKHOUDT, *Iconografie*, 19-20, 22.
[4] W. VERLEYEN, *De abdijgebouwen. Gebouwen van de oude abdij*, in: Honderd jaar Affligem, o.r.v. C. COPPENS, Abdij Affligem-Hekelgem, 1970, 75-76.
[5] Affligem, Abdijarchief, 6 O 1: Lening van Dendermonde.

gelovigen. Op 5 november 1874 gaf aartsbisschop Dechamps van Mechelen 100 fr. en toonde zijn sympathie in een begeleidende brief. Hij hoopte dat deze gift biljetten van 1000 fr zou aantrekken vanwege rijkere weldoeners dan hij [6].

Op 17 juli 1876 had men al meer dan 20.000 fr. verzameld, ofschoon de oudst bewaarde intekenlijst slechts 25,30 fr. opleverde. Op 22 augustus 1876 liet superior Clodoald van Aalst aan abt-generaal Rafael Testa weten dat men de bouw toch nog een jaar zou uitstellen [7].

In 1877 werd er echter een nieuwe pro-visitator van de Anglo-Belgische benedictijnerprovincie benoemd, de Duitser Jordanus Ballsieper die zich op 10 november te Affligem vestigde. Clodoald van Aalst voelde zich verongelijkt door deze benoeming, wilde overgaan naar de cisterciënzerabdij van Bornem en werd op 21 januari 1878 vervangen door Godehard Heigl [8], een landgenoot van de provisitator. J. Ballsieper, die Affligem zeer genegen was, zette zich aanstonds in om fondsen voor de kerkbouw te verzamelen. In februari 1878 ging hij een beroep doen op de rijke Hekelgemse priester Joannes Van Lierde, die op het eiland Nordstrand in de Oostzee woonde. Deze was eigenaar van een gedeelte der oude abdij [9]. Reeds op 6 april 1877 stelde J. Van Lierde de pro-visitator aan tot zijn universele erfgenaam. In maart 1878 reisde J. Ballsieper nogmaals naar Nordstrand, ditmaal in gezelschap van G. Heigl, en verkreeg meer dan 37.000 fr. voor de nieuwe kerk [10].

Op 23 april 1878 vertrokken er vier jonge priestermonniken op bedeltocht : Placidus Dierickx en Anselmus Van Haver in België, Willibrord Vooghden en Ildefons Lanslots [11] in Nederland. De laatste keerde pas op 7 mei terug. Men collecteerde vooral in Brabant, Oost-Vlaanderen en de Antwerpse Kempen. De totale opbrengst in België vanaf 1874 tot circa 1880 bedroeg 24.374 fr. In Nederland werd slechts 420 fr. gecollecteerd, in Duitsland 2.127 fr., mede dank zij de relaties van G. Heigl in Beieren en van de andere Duitse monniken in Westfalen. De aartsbisschop van München gaf 125 fr., de benedictijnen van Scheyern zelfs 300 fr. [12]. Op 16 februari 1880

[6] Ibid., 4 O 2 : Bouw van de kerk en de westvleugel.
[7] W. VERLEYEN, *Negen eeuwen Affligem*, Aalst, 1983, 163.
[8] W. VERLEYEN, *Necrologium van Affligem (1083-1992)*, in : Eigen Schoon en de Brabander, dl. 66-74, 1983-1992. Gebundeld Brussel 1993, 107-109, 444-446.
[9] J. OCKELEY, *Het Affligemse kloosterdomein in de 18 eeuw en 19 eeuw*, in: Ascania, dl. 14, 1971, 44-45, 48-49.
[10] Affligem, Abdijarchief, 4 H 6 : Dagboek van G. Heigl, 2.
[11] VERLEYEN, *Necrologium*, 365-366, 60-61, 214-215. A. Van Havermaet was monnik van Dendermonde.
[12] Bouw van de kerk en de westvleugel.

deed G. Heigl een beroep op Romarico Flugi d'Aspermont, gewezen abt-nullius van het prinsdom Monaco, en bracht hem te Chur in Zwitserland op 10 oktober 1880 een bezoek, op terugreis uit Rome [13].

In de ultramontaanse Belgische krant *Le Bien Public* [14] en het pas gestichte tijdschrift *Wissenschaftliche Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner-Orden* [15] werd ook een beroep gedaan op de milddadigheid der gelovigen.

Voor de kloostervleugel schonk een anonieme weldoener op 3 november 1880 6.700 fr. en de abdij Einsiedeln (Zwitserland) 100 fr. In totaal werd er 74.195 fr. verzameld, maar de uitgaven zouden 101.221 fr. bedragen, ongeveer 15 miljoen in onze huidige muntwaarde. Zodoende was men verplicht 19 obligaties te verkopen [16].

2. De plaats van de nieuwe kerk

G. Heigl wilde eerst de kerk zuidelijk van het Bisschoppenhuis bouwen, gedeeltelijk binnen de limieten van de verdwenen middeleeuwse abdijkerk, zodat het hoogaltaar zou staan op de plaats van het wonder van O.-L.-Vrouw van Affligem. Voglens een overlevering had het Mariabeeld in de kruisgang van de oude abdij in 1146 de groet van de H. Bernardus *Ave Maria* met *Salve Bernarde* beantwoord. De verering van het genadebeeld bloeide weer op in de 19e eeuw [17].

Als dit plan aanvaard was geworden, zou de nieuwe kloostervleugel ongetwijfeld opgetrokken zijn op de plaats van het oude dormitorium, achteraan rechts van het Bisschoppenhuis. Daar bevond zich nog de vervallen verbindingsmuur, een halve ruïne. Dit bood verscheidene voordelen: een meer harmonische geheel, vrijwaring van de laatbarokke voorgevel van het Bisschoppenhuis en meer ruimte tussen het klooster en de straat. Daar tegenover stond het schenden van de middeleeuwse kloostersite, waaraan men toen echter weinig of geen belang hechtte.

[13] Dagboek van G. Heigl, 21,39. Abt van een abdij-nullius, d.i. van geen enkel diocees afhankelijk.
[14] Brussel, 8 april 1880.
[15] Dl. 1, afl. 1, Brünn, 1880, 222-223.
[16] Bouw van de kerk en de westvleugel.
[17] C. COPPENS, *Het eeuwfeest van Onze Lieve Vrouw van Affligem (1146-1946)*, in: Affligemensia, afl. 3, Hekelgem, 1946, 41-48.

G. Heigl kon de eigenaar van de grond, de bovenvermelde J. Van Lierde, echter niet tot afstand bewegen. Teleurgesteld noteerde hij in zijn dagboek, dat hij het hoofddoel van zijn reis naar Nordstrand op 18 november 1878 niet had bereikt. De eigenzinnige pastoor verklaarde formeel dat de nieuwe kerk noordelijk van het Bisschoppenhuis in de tuin van de monniken hoorde opgericht te worden. En J. Ballsieper, intussen tot missiebisschop in Oost-Bengalen (Bangla Desh) bevorderd, was er niet meer om J. Van Lierde te overreden!

Blijkbaar wilde men de kerk zo dicht mogelijk bij de straat bouwen. Op 16 augustus 1879 vernam G. Heigl echter van de burgemeester en de gemeentesecretaris dat er een toelating nodig was met de verplichting de rooilijn van de straat te volgen, tenzij men op vier meter afstand bouwde. Noodgedwongen opteerde men voor het laatste, daar de kerk anders niet parallel met de kloostervleugel kon opgetrokken worden [18]. De totale oppervlakte van het kloosterareaal bedroeg in 1877 slechts 84 a 30 ca [19] wat het woekeren met de grond verklaart.

3. De architect

In 1876 wilde Clodoald van Aalst al een plan laten maken, maar dit ging niet door [20]. Ofschoon G. Heigl zijn jeugd doorgebracht had temidden van de uitbundige Zuid-Duitse en later de Italiaanse barok, zou de wederopbouw van de abdij van Affligem tot aan de Eerste Wereldoorlog in het teken van de neogotiek staan. Bij de terugkeer in 1869 had men voor de aanpassing van het Bisschoppenhuis een beroep gedaan op de Gentse architect August Van Assche, naaste medewerker van Jean Baptiste de Béthune, de grootmeester van de neogotiek in België [21]. Niet te verwonderen, daar de Affligemse monniken te Dendermonde al in 1868 in betrekking stonden met de Gentse industrieel Joseph de Hemptinne [22], leider van de ultramontaanse beweging in Gent, waarmee de Puginiaanse gotiek steeds nauwer verbonden raakte [23]. In 1870

[18] Dagboek van G. Heigl, 10.
[19] Affligem, Abdijarchief, 6 O 1: Staat van inkomsten en uitgaven (1877-1913).
[20] VERLEYEN, *Negen eeuwen Affligem*, 163.
[21] J. DE NAYER, *De rode baron. Arthur Verhaegen (1847-1917)* in: Kadoc Studies 18, Leuven, 1994, 111, 160: VERLEYEN, Negen eeuwen Affligem, 182.
[22] A. DE COCK, *'Rivalschaft' tussen de abdijen Beuron en Dendermonde,* in Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, reeks 4, dl. 10, Jaarboek 1990, 83.
[23] B. DE KEYSER, *De ingenieuze neogotiek*, Leuven, 1997, 65-67.

kwam J. de Hemptinne met zijn zoon Felix, later de eerste abt-primaat van de Benedictijnse Confederatie, op bezoek in Affligem [24].

In 1878 deed G. Heigl voor de oprichting van de nieuwe kerk en de aanpalende kloostervleugel een beroep op een andere medewerker van J.B. de Béthune, de ingenieur-architect Arthur Verhaegen. Ofschoon een kleinzoon van Pierre-Théodore Verhaegen, liberaal politicus en stichter van de vrijzinnige universiteit van Brussel, evolueerde hij tot een strijdende ultramontaan en sociaalbewogen katholiek politicus.

A.Verhaegen had zich in de jaren 1873-1878 al onderscheiden door het ontwerpen van het complex van het Werk der Vlamingen in Parijs, het Sint-Barbaraweeshuis te Wetteren, het Huis van Barmhartigheid van de Zusters van Liefde in Gent, het Vincentiuscollege te Zinnik en de Sint-Eligiuskerk te Ruddervoorde. Bovendien was hij betrokken geweest bij de oprichting van het klooster van de Zusters van Eeuwigdurende Aanbidding van het H. Sacrament in Gent, het Groot Begijnhof voor 800 begijnen te Sint-Amandsberg, het college van Maredsous en het niet uitgevoerde project van het hoofdgebouw van de Katholieke Universiteit te Rijsel. Later zou hij nog de Sint-Pietersschool te Merelbeke, de kloosterscholen te Bosvoorde en Velm, en ook het klooster van de Zusters van de Eeuwigdurende Aanbidding in Rome ontwerpen. Hij was ook van 1876 tot 1895 actief als glazenier, maar werd geleidelijk opgeslorpt door de politiek [25].

In juni 1879 werden zijn plannen voor Affligem, de bouwplaats en de start in hetzelfde jaar eenparig door de communiteit aanvaard en op 23 januari 1880 ontving hij 260 fr. als ereloon. De uiteindelijke realisatie liet hij over aan de Gentse ingenieur-architect Eugène Nève met wie hij regelmatig samenwerkte. Op 17 maart 1880 verklaarde G. Heigl zich bereid aan deze 2,50 % op de totale kostprijs te betalen [26].

A. Verhaegen ontwierp de kerk en de kloostervleugel te Affligem in vroeggotiek. De kerk was 46 m. lang ; de breedte van het koor bedroeg 9,60 m en van het schip 15 m. De hoogte tot de nok van de houten zoldering bedroeg 20 m, die van de dakvorst 25 m. De spitse dakruiter was achtkantig, 19 m hoog, het kruis inbegrepen, wat de totale hoogste op 45 m bracht of 90 m boven de zeespiegel. Koor en schip waren voorzien van een houten tongewelf. De zes ondiepe kapellen aan iedere zijde van het schip hadden soortgelijke gewelven

[24] U. HENDRICKX, *Benedictus' Kalender en Almanak van O.L.Vrouw van Affligem*, dl. 16, Affligem, 1915, 120.
[25] DE NAYER, *Arthur Verhaegen*, 110-131, 162-165.
[26] Affligem, Abdijarchief, 7 G 5 : Kroniek van U. Hendrickx ; 4 O 3 : Rekeningen betreffende de bouw van de kerk en westvleugel.

doch in steen. De kerk werd verlicht langs lancetvensters : drievoudige in de voor- en achtergevel, enkelvoudige in de zijmuren. In het koor waren er acht, in het schip tien, een per zijkapel. Tengevolge van de aanpalende vleugel hadden de vierde en vijfde kapel aan de rechterkant blinde vensters. Koor en schip werden gescheiden door een spitsboog. Het geheel was opgetrokken in baksteen. Enkel voor de dekstenen van de gevels en steunberen en ook voor de vensterdorpels werd arduin gebruikt [27].

De westvleugel tussen het Bisschoppenhuis en de kerk, gedeeltelijk op de plaats van de vroegere prelatuur en het groot *hospitium*, kreeg eveneens een hoog leien dak en lancetvensters aan de oostzijde. Oorspronkelijk was er een brede gang met gotische bogen op iedere verdieping. Beneden waren er vijf kamers, waarvan twee met twee vensters, nl. het salon en de zegenkapel. De twee bovenverdiepingen telden ieder vijf kamers en een zaaltje aan de noordzijde, respectievelijk nachtkoor en recreatiezaal van het noviciaat.

Volgens de bovenvermelde krant *Le Bien Public* kozen de zonen van de H. Benedictus, trouw aan hun tradities, de christelijke bouwstijl in zijn volle zuiverheid en eenvoud. Met dit inzicht wendden zij zich tot de St.-Lucasschool van Gent, waarvan de edele baron Béthune d'Ydewalle de chef was [28].

4. De bouwwerken

Meestal leverde het klooster zelf de materialen aan de vaklieden. Op 28 april 1878 werd er al een overeenkomst gesloten met J. Dhauwers en B. Van Vaerenbergh voor het maken van 600.000 bakstenen, 22 cm lang, 11 cm breed en 6,5 cm hoog. Dit volstond echter niet, want op 25 februari 1879 en op 17 februari 1880 werd er nog een beroep gedaan op Petrus Cardon van Erembodegem voor het maken van respectievelijk 300.000 en 500.000 bakstenen, dit op grond van de abdij. De prijs van de laatste bestelling bedroeg 7,5 fr. per 1.000 stenen.

Op 18 juli 1879 nam de communiteit met 12 stemmen voor en 3 tegen de beslissing nog hetzelfde jaar tot de ruwbouw over te gaan. Een akkoord werd op 21 augustus 1879 gesloten met de metselaarsaannemers Samuel Couck van Teralfene en zijn broer Damiaan van Denderleeuw. Dezelfde dag lijnden E. Nève en S. Couck de funderingen af. 's Anderendaags begonnen de paters en novicen met veel ijver aan de graafwerken [29].

[27] Bouw van de kerk en westvleugel, kopie van G. Heigl uit tijdschrift (?). De plannen van A. Verhaegen zijn verdwenen.
[28] Brussel, 8 april 1880.
[29] Dagboek van G. Heigl, 6 I 11; Rekeningen betreffende de bouw van de kerk en de west vleugel.

G. Heigl reisde op 25 augustus 1879 zelf naar Doornik om de kalk te bestellen bij Dumon. In 1881 zou er nog per schip tot Erembodegem kalk aangevoerd worden van de weduwe A.J. Philippon uit Zinnik.

Op 9 september 1879 deden de architect en de aannemer de nivellering van het terrein voor de kerk. Men had af te rekenen met gewezen zandputten vol steengruis, wat de eerste steenlegging verhinderde. Op 5 november 1879 werden de funderingen van kerk en klooster voltooid, 1 tot 3,75 m diep [30].

Op 27 maart 1880 sloot men met Raymond Birmant, steenkapper te Ninove, een overeenkomst voor het leveren van blauwe arduin uit Maffles aan 174 fr. per kubieke meter.

De broers Couck stelden nog andere metselaars te werk : P. Monsieur, J. Vermoesen, P. Perdaens, J. Heiremans en J. Van den Brande. De laatste viel op 14 juli 1880 om 7 u 's morgens van het koor. Ofschoon de hoogte al 13 m. bedroeg, was hij tot ieders verbazing niet dood. Hij sprak zelfs nog en was goed bij bewustzijn, ofschoon ernstig verwond. Dr. Caudron van Moorsel haalde vele stenen uit zijn hoofd o.m. « een stuk van een vinger lang ». Hij had talrijke en grote wonden, daar hij op een hoop stenen was terechtgekomen. Op aanraden van de dokter werd hij 's namiddags bediend en wel door de onderpastoor van Hekelgem in aanwezigheid van al de religieuzen. Men verpleegde hem in een gastenkamer. Na enige dagen was hij al veel beter en mocht al wat eten. Twee weken later kon hij al opnieuw aan 't werk. De monniken zagen er een mirakel in op voorspraak van de H. Benedictus. De jonge Rafaël Troch [31] meende zelfs dat men na zo'n val normaal 'in duizend stukken gans verbrijzeld' zou geweest zijn. De dokter ontving 72 fr. voor de verzorging [32].

Louis Van Severen, die te Aalst een houthandel en stoomzagerij had nabij de *IJzeren-weg* en de Dender, leverde het rood en wit Amerikaans hout voor het dekbeschot en de zolderingslatten. Daarbij kwam nog hout van Riga in Letland. Het klooster kreeg een kwijtschelding van 100 fr. ten voordele van de nieuwe kerk. Op 15 mei 1880 sloot men een overeenkomst met schrijnwerker Petrus De Pauw van Asse voor het timmerwerk van de kerk en de woonvleugel : per kubieke meter 25 fr. voor de toren, 20 voor de kerk en 18 voor het *tusschenbatiment*. Hij werkte met zijn zonen Jan en Guillaume.

[29] Dagboek van G. Heigl, 6 I 11; Rekeningen betreffende de bouw van de kerk en de westvleugel.
[30] Affligem, Abdijarchief, 7 G 7: Aantekeningen van R. Troch, 25.
[31] VERLEYEN, *Necrologium*, 168; Aantekeningen van R. Troch, 39-40.
[32] Rekeningen betreffende de bouw van de kerk en de westvleugel.

De 112.000 leien werden gekocht bij Polydor Van den Eeden in de Katelijnestraat te Gent en aangevoerd per boot. Voor het leggen ervan en voor het zink- en loodwerk deed econoom Parisius Wreede in juni 1880 een beroep op A. Jonckheere van Erembodegem. Deze was ertoe gehouden onmiddellijk te komen met drie of vier helpers wanneer het dak van het koor in juli 1880 zou klaar zijn.

Het meeste ijzerwerk werd geleverd door E. De Coen-Moyersoen die in de Lange Zoutstraat te Aalst een magazijn had van alle soorten « ijzer, zink, oudenberg, blek, Franse blaesbalken, aenbeelden en Engelse slijpstenen ». Bij Jean Colpaert-Meert aan de Nieuwstraatpoort te Aalst kocht men trekijzers, ankers en 500 kg. spijkers. Voor kleine hoeveelheden spijkers wendde men zich tot de Hekelgemse aannemer E.G. De Cort-De Coninck die een magazijn had van « geklopt koehair, aardappel- en betteravenpulp », verven, vernissen, enz., enz. Bovendien verkocht hij wijnen en likeuren in 't groot en in 't klein. Tevens was er een hoofdagentschap van de Brusselse verzekeringsmaatschappij *La Belgique* tegen brandgevaar gevestigd!

De gebrevetteerde P.J. Van den Nieuwenhuysen, slot- en kachelmaker, plaatser van bellen, gevestigd in de O.-L.-Vrouwstraat te Mechelen, ontving 417,30 fr. voor het plaatsen van drie bliksemafleiders met punten van platina.

Op 3 februari 1881 zond de architect-aannemer Louis Gildemyn van Gent, *Boulevard du Béguinage*, de prijs en de tekeningen voor de vloer van het koor in geïncrusteerde tegels van Beauvais. De gele en zwarte keramiektegels van de woonvleugels werden geleverd door Joseph Thomas van Kuregem en in november 1881 gelegd door François Cautillon uit de *Rue des Alexiens* te Brussel.

Op 10 februari 1881 noteerde G. Heigl in zijn dagboek dat de waard van het *estaminet* rechtover het klooster in het huwelijk trad en er 's avonds zijn intrek nam. Ongetwijfeld tot ontstemming van de monniken wier kamers erop uitzagen !

Op 17 februari 1881 gingen G. Heigl en P. Wreede een akkoord aan met de aannemers Petrus Troch en Edmond Ardijns van Aalst voor het maken van de kerkvensters in groen en rood kathedraalglas, gevat in Engels lood. De prijs bedroeg 1.100 fr. Voor de ramen van het klooster werd er op 1 maart 1881 een overeenkomst getroffen met timmerman J. Van den Brande van Aalst. Langs de voorkant zou eik en langs de achterkant *spitspijn* (pitchpine) gebruikt worden.

G. Heigl sloot op 22 maart 1881 een overeenkomst met Eugène Ritzen, aannemer te Brussel, *Boulevard de Waterloo*, voor het maken van de houten kerkgewelven in gevernist dennenhout, tegen de prijs van 11.481 fr. Op 1 mei 1881 ging G. Heigl akkoord om *culots* aan de gewelven toe te voegen. E. Ritzen mocht ook het torenkruis en de

koperen bol leveren voor 110 fr. Op 27 mei 1881 werd het kruis op de toren geplaatst. De toren zelf, waaraan men begon op 17 mei, was klaar op 15 juni [33]. Op 30 mei 1881 liet G. Heigl aan E. Ritzen weten dat de geldmiddelen niet toelieten de zoldering van het nachtkoor en de deuren van het klooster volgens het ingezonden bestek uit te voeren. Op 30 september 1881 verzocht hij hem naar Affligem te komen wegens enige opmerkingen.

De bepleistering van de kerk werd op 28 juli 1881 voltooid. Joseph De Coster van Hekelgem stond in voor ander timmerwerk, Ferdinand Roggeman-Luytgaerens, die in de Leopoldstraat te Aalst een magazijn had van « glazen en cristalen ... Amerikaanse lampen met bekken van oud en nieuw stelsel », maar ook Franse, Spaanse en andere wijnen verkocht, leverde op 5 december 1881 200 ruiten voor de kloostervleugel, 48 lampglazen, 4 lampen, een nachtlicht, enz. [34].

5. Plechtigheden

5.1. Het leggen van de eerste steen (1879,1880)

Dit gebeurde provisorisch op 17 september 1879 na de vespers. Na de superior legden alle religieuzen eveneens een steen [35]. Voor de pontificale steenlegging van 6 april 1880, de tweede dag van het triduum bij gelegenheid van het veertiende eeuwfeest van de geboorte van de H. Benedictus, werd een beroep gedaan op prelaat Aloïsius Franck van de premonstratenzerabdij van Park. Hij kwam al de vooravond, vergezeld van de circator [36] en werd afgehaald met het rijtuig van de Béthune. De volgende dag celebreerde hij een pontificale mis in de met draperieën, vaandels, wimpels en jaarschriften versierde kapel, waar hij tevens de pauselijke zegen gaf. Ook van buiten was het Bisschoppenhuis versierd met vaandels en wimpels. Aan de ingang stond een triomfboog, getooid met chronogrammen i.v.m. het jubileum van de H. Benedictus. Na het lof met preek van P. Egidius, vicaris van het kapucijnenklooster van Edingen, volgde de steenlegging volgens het Romeins pontificaal : wijding van zout en water, besprenkeling van de grond waar een houten kruis op de plaats van het latere hoogaltaar stond en tevens van de steen waarin aan iedere kant een kruis werd gegrift, litanie van alle heiligen, plaatsen en

[33] Affligem, Abdijarchief, 17 S 1: Plan van E. Nève.
[34] Rekeningen betreffende de bouw van de kerk en de westvleugel. De Leopoldstraat is de oude Kattestraat die in 1927 haar oude benaming heeft teruggekregen (J. GHYSENS, *De geschiedenis van de straten van Aalst*, Aalst, 1986, 206); Aantekeningen van R. Troch, 46.
[35] VERLEYEN, *De abdijgebouwen. De neogotische kerk en de kloostervleugel*, 77.
[36] Tuchtmeester.

besprenkelen van de steen en in drie fasen van de muren die al twee meter hoog waren en tenslotte plechtige zegen. Dit alles onder het zingen van verscheidene toepasselijke psalmen en het reciteren van een reeks gebeden. De steen, gelegd op de plaats van het latere hoogaltaar, bevatte een perkamenten oorkonde met de volgende tekst in het Latijn, die door alle religieuzen ondertekend werd: « In Naam van de Allerheiligste Drievuldigheid. Amen. In het jaar van Onze Heer Jezus Christus 1880 op 6 april, samenvallend met het veertiende eeuwfeest van de geboorte van Onze Zeer Heilige Vader Benedictus, het derde van het pontificaat van Onze Zeer Heilige Heer Paus Leo XIII, werd de eerste steen van deze kerk in opbouw ter ere van de Almachtige God met de titel van de Opdracht van de Zalige Maagd Maria in de tempel en de Zeer Heilige Apostelen Petrus en Paulus, gelegd door de Hoogeerwaarde Aloïsius Franck, abt van Park, van de Orde van Prémontré, in aanwezigheid van de monniken van het klooster van Affligem van de Orde van de H. Benedictus der Cassinese Congregatie van de Oorspronkelijke Observantie.»

De plechtigheid werd bijgewoond door de pastoor van Hekelgem en de onderpastoor van Meldert, de burgemeesters van de twee dorpen en een grote menigte uit de omgeving, samengestroomd ondanks de regenbuien. De straten waren versierd met triomfbogen en jaarschriften [37]. In de ultramontaanse krant *Le Bien Public* [38] verscheen een kort historisch overzicht van de abdij met de steenlegging als slot en in *Le Courrier de Bruxelles* [39] een gedetailleerd relaas van de plechtigheid. Duitse vertalingen ervan werden gepubliceerd in de pas gestichte *Wissenschaftliche Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner-Orden* [40], inclusief de foutieve situering van de kerkbouw op de plaats van het bovenvermeld mariaal wonder. Volgens *De Godsdienstige Week van Vlaanderen* waren duizenden inwoners samengekomen om de goddelijke diensten en de luisterrijke processie (?) bij te wonen [41].

De in zwart marmer gevatte steen was afkomstig uit de catacombe van Callixtus en werd geschonken door paus Pius IX.

5.2 De pontificale inzegening van de kerk (1881)

Voor de inzegening op het Rozenkransfeest 2 oktober 1881 deed men nogmaals een beroep op prelaat A. Franck. Hij werd samen met zijn begeleider, frater Franciscus, op 1 oktober opnieuw afgehaald

[37] Aantekeningen van R. Troch, 33-36 ; Dagboek van G. Heigl, 23,24.
[38] 8 april 1880.
[39] 18 april 1880.
[40] Dl. 1, afl., 2, Brünn, 1880, 117-148, 222-223.
[41] Dl. 14, nr. 25, 1881-1882, 180-181.

met de koets van baron de Béthune. De buren waren de Abdijstraat al aan het versieren. Op de triomfboog stond het volgende jaarschrift: «Hoogwaardige Prelaat Aloysius Franck zij allerwelkom». Hij werd onthaald met kanonschoten en klokgelui.

's Anderendaags trok men om 9 u. in processie langs de *kalseide* van de oude kapel naar de nieuwe kerk. Onder de zang van de Misererepsalm met de antifoon *Asperges me* werden eerst de muren van buiten, boven en onder besprenkeld met een hyssopkwast. Bij de intocht in de kerk zong men de litanie van alle heiligen, waaronder de kerk en het altaar gezegend werden. Dan volgden drie psalmen; intussen besprenkelde de prelaat de muren van binnen, boven en onder, beginnend met de evangeliezijde. Een van de acolieten, de bovenvermelde R. Troch, noteerde dat het begin van de pontificale mis en de consecratie aangekondigd werden «door de weergalming der kanons». Ook de uittocht ging gepaard met «het druisen der kanonnen».

De predikant, P. Raymondus, recollect van Mechelen, deed uitschijnen dat de grond van Affligem vanouds gezegende grond was en schetste in brede trekken de geschiedenis van de abdij vanaf 1083 tot aan de verwoesting in de jaren negentig van de 18e eeuw. Hij toonde aan hoeveel heilige kloosterlingen «in dit zalig sticht» geleefd hadden en herinnerde aan het woord van de H. Bernardus bij zijn bezoek in 1146: Ik heb overal mensen, maar hier *enkellijk* engelen gevonden. Natuurlijk memoreerde hij ook het wonder van O.-L.-Vrouw, daar de nieuwe kerk aan haar was toegewijd [42].

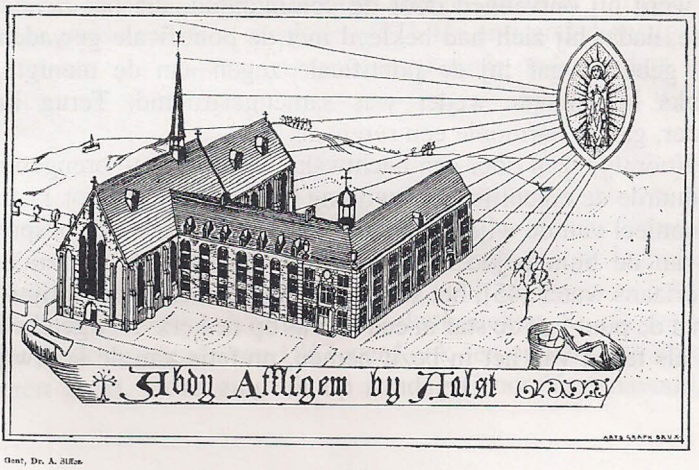

Abdijgebouwen in 1881 (Affligem, Abdijarchief)

[42] *De Godsdienstige Week*, dl. 14, nr. 25, 1881-1882, 180-181.

's Middags bracht P. Wreede het H. Sacrament over naar de nieuwe kerk en 's namiddags waren er nog pontificale vespers en lof. Het volk was van overal samengestroomd. Praalbogen, vaandels en boompjes versierden de straat naar de steenweg. Aan de ingang van de nieuwe kerk stond een triomfboog met de volgende jaarschriften: «Looft althans gij christen-schaar, den waren God in dit nieuw altaar»; «U zij allen dank en loon, die bijdraagt voor Christus schone woon»; «Deze plaats is nu gewijd, voor christ'nen geluk en zaligheid». Ook de toren was zeer mooi bevlagd [43].

5.3. De inzegening van het nieuwe klooster (1882)

Op 18 maart 1882 zegende prior G. Heigl plechtig het nieuwe klooster volgens het ceremoniaal van de Amerikaans-Cassinese congregatie. Het nachtkoor, tevens kapittelzaal, werd toegewijd aan de H. Jozef [44].

5.4. De kerkwijding (1882)

De bovenvermelde Mgr. J. Ballsieper, die zoveel bijgedragen had tot de bouw van de kerk, mocht haar ook consacreren. Bij zijn aankomst te Hekelgem op 27 juni 1882 werd hij aan het St.-Benedictuscollege verwelkomd door de burgemeester en de harmonie die hem met muziek naar de abdij begeleidde. Op de weg naar het klooster waren de huizen versierd met vlaggen en stonden er verscheidene praalbogen. Het klooster was eveneens bevlagd. Aan de kerk werd hij ontvangen door de communiteit, die het *Benedictus* inzette, nadat hij zich had bekleed met de pontificale gewaden. Na enige gebeden gaf hij de pontificale zegen aan de menigte, die ondanks het slechte weder was samengestroomd. Terug in het klooster, gaf de harmonie een serenade.

Voorafgegaan door een nachtwake bij de over te brengen relieken, duurde de eigenlijke kerkwijding op 29 juni van 6 tot 11 u. Het ceremonieel van de wijding was immers zeer uitgebreid: besprenkeling van de buitenzijde met wijwater en van de binnenzijde met Gregoriaans water [45], het schrijven van het Grieks en Latijns alfabet met de punt van de staf in een met as op de kerkvloer getekend X-kruis als teken van het in bezit nemen, prefatie van de kerkwijding

[43] Aantekeningen van R. Troch, 57-59.
[44] Dagboek van G. Heigl, 74.
[45] Wijwater vermengd met wijn, as en zout dat gebruikt werd bij de kerk- en altaarwijdingen. Het ontleende zijn naam aan het wijdingsgebed dat ten onrechte aan Gregorius de Grote werd toegeschreven.

[46], overbrenging van de relieken en hun bijzetting in de altaarsteen, zalving van de catechumenen- en chrisma-olie, van het altaarblad en van de kerkwanden op twaalf door kruisen en kaarslicht gemerkte plaatsen en de zegening van de altaardwalen, kruis en kandelaars.

Na een korte toespraak door P. Bernardus Van Loo, recollect van Mechelen, begon de pontificale mis die tot 12 u. duurde. De assistenten waren : Parisius Wreede, diaken; Theodorus Naets, subdiaken; G. Heigl, index [47]; Herman Renzel, ceremoniemeester [48]; Maurus Lebeau [49] en de novicenmeester van Maredsous, troondiakens; Odo Marin, Felix (?), Gabriël Willems [50] en Rafael Troch, kapelanen; Bonifatius Hilfert [51], kruisdrager; Fulgentius Paridaens en Petrus (?), acolieten. Abt Benedictus Wuyts van Westmalle woonde de plechtigheid bij. Het harmonium werd bespeeld door Victor De Groote van Zottegem, gewezen koornovice. Om 2.45 u. begonnen de vespers, gevolgd door een pontificaal lof en een preek van de bovenvermelde recollect.

Er was een grote menigte samengestroomd en het kanon «druisde gedurig». Toren, kerk, klooster en straten waren versierd met *allerschoonste* vlaggen en wimpels. Boven de deur van het college hing het volgende jaarschrift : «Uit de verre oost-gewesten u weerzien en hun hulde biën, is d'enig'vurig wens van alle liën». De jaarschriften in de abdij waren opgesteld in het Latijn. Boven de kerkdeur: *Dominus gloriae in sacrario novo isto invocetur continuo* [52]. Boven de sacristiedeur: *Rmo Praelato Ballsieper ex India venienti congratulantur Affligenienses* [53].

De gedenksteen met het volgende opschrift in het Latijn is bewaard gebleven: «Vrede. In het jaar des Heren 1882, op de derde van de kalenden van juli, werd door de Zeer Doorluchtige en Hoogeerwaarde Heer Dom Jordanus Ballsieper van de Orde van Sint-Benedictus, bisschop van Thanasia, apostolisch vicaris van Oost-Bengalen, deze abdijkerk van Affligem gewijd ter ere van de Zalige Maagd Maria opgedragen in de tempel en van de Zeer Heilige Apostelen Petrus en Paulus [54].

Op 2 en 9 juli 1882 diende de bisschop wijdingen toe in de nieuwe kerk. Na het pontificaal lof op zondag 2 juli kwamen de bur-

[47] Assisterend priester in koorkap die aan de celebrant de teksten in het missaal aanwees.
[48] Later abt van Merkelbeek in Nederlands-Limburg.
[49] Later abt van Dendermonde.
[50] Later abt van Steenbrugge.
[51] VERLEYEN, *Necrologium*, 192, 360, 139, 439, 43, 501.
[52] Moge de Koning der glorie in dit nieuw heiligdom onafgebroken aangeroepen worden.
[53] De Affligemmers feliciteren de Hoogeerwaarde uit Indië komende prelaat Ballsieper.
[54] Bouw van de kerk en de westvleugel.

gemeester en schepenen van Meldert en ook «de president van 't muziek» de bisschop huldigen. De fanfare speelde haar mooiste stukken en vermaakte zich daarna *lustig* in het klooster [55].

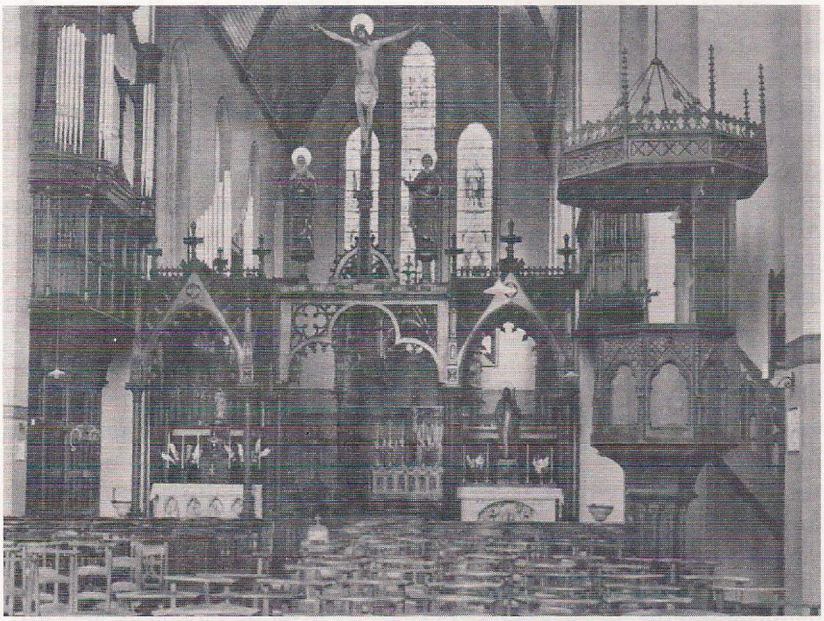

Neogotische abdijkerk: interieur (1881-1972) (Affligem, Abdijarchief)

Besluit

De bouw van de derde abdijkerk met daarbij nog een kloostervleugel was een merkwaardige prestatie voor de berooide Affligemse communiteit, beroofd van haar goederen, belast met schuld en moeizaam levend van de karige inkomsten. Desondanks durfde de jonge onervaren superior Clodoaldus van Aalst al na vier jaar het initiatief te nemen, een onderneming die de crisis van zijn afzetting te boven zou komen. Vooral de dynamische en diplomatische pro-visitator J. Ballsieper leverde een zeer belangrijke bijdrage. In een minimum van tijd slaagde hij erin een grote weldoener in te schakelen, de rijke pastoor J. Van Lierde. Indien J. Ballsieper in Affligem gebleven was, zou de nieuwe abdij er wellicht anders uitgezien hebben. Zou hij niet de afstand van het oude conventsterrein verkregen hebben, waarvoor

[55] Aantekeningen van R. Troch, 74-77; G.H., *Einweihung der Kirche von Affligem*, in: Studien und Mittheilungen, dl. 4, afl. 1, 1883, 153-156.

superior G. Heigl zich vergeefs inspande ? De verheffing van J. Ballsieper tot missiebisschop en zijn vertrek naar Indië was in feite een grote tegenslag voor de wederoplevende abdij. Zijn gevolmachtigde, G. Heigl, kon niet verhinderen dat twee derde van de erfenis van J. Van Lierde door het verzet van de onterfde familie voor de abdij verloren gingen. Dit werd hem door J. Ballsieper kwalijk genomen. G. Heigl was nogal impulsief en onbedachtzaam. Overigens had hij eminente rechtsgeleerden geraadpleegd en zou hij de bouw van de kerk van nabij volgen. Blijkbaar had hij de leiding in handen en niet de econoom. Hij noteerde ook de giften, vooral afkomstig uit Vlaams België, maar ook uit Duitsland en Nederland.

G. Heigl volgde de trend van de tijd en opteerde voor de neogotiek die in die jaren hoogtij vierde met onder meer het ultramontaanse prestigeproject, de benedictijnerabdij van Maredsous. Weliswaar diende men te Affligem genoegen te nemen met een naaste medewerker van J.B. de Béthune, de jonge Arthur Verhaegen, die toch al heel wat gerealiseerd had en een kloosterarchitect bij uitstek was. De Gentse ultramontaan J. de Hemptinne met wie de monniken te Dendermonde en te Affligem contact hadden, heeft hier ongetwijfeld ook een rol gespeeld.

Ofschoon de bouw zonder noemenswaardige stoornissen verliep, had men toch twee jaar nodig om het geheel af te werken. De uitvoering was wel degelijk zoals bleek bij de afbraak in 1970-1972, toen geheel het interieur nog in goede staat verkeerde. Enkel het verwaarloosde dak was aan herstel toe. Zelfs de vloeren waren nog volledig intact. Het werk van A. Verhaegen verdween toen het eerherstel van de neogotiek nakend was. Een meesterwerk kon men het zeker niet noemen – daarvoor ontbraken trouwens de fondsen – maar desondanks werd het toch een degelijk verzorgde bouw met sobere decoratie die in zijn tijd op waardering kon rekenen.

Groots waren de inzegenings- en wijdingsplechtigheden met al de luister van de oude liturgie en de enthousiaste deelname van de nog diepgelovige inwoners uit de streek van Asse en Aalst. Nogmaals herrees de eeuwenoude abdij en ging een nieuwe bloei tegemoet.

Dom Wilfried Verleyen O.S.B.
Abdij Affligem
Abdijstraat 6
1790 Affligem

KONING LODEWIJK XV EN MARKIEZIN DE POMPADOUR TE LEEUWERGEM ? ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN HET KASTEEL OPGEHELDERD.

Ignace DE TEMMERMAN
en Koenraad DE WOLF

In nummer 2 van jaargang LI (1999) van *Het Land van Aalst* gingen we dieper in op een aantal nieuw ontdekte bronnen met betrekking tot de bouwgeschiedenis van het kasteel van Leeuwergem, die leidden tot een ingrijpende herziening van de datering [1]. Recent kreeg ons verdergezet onderzoek een fascinerende wending waardoor het mysterie rond de ontstaansgeschiedenis van een van Vlaanderens mooiste 18de-eeuwse kastelen werd ontsluierd [2]. Voor de ontknoping van het verhaal treden we binnen in de wereld van het Franse koninklijke hof omstreeks de jaren 1750 met ... koning Lodewijk XV en zijn maîtresse madame de Pompadour in de hoofdrol !

Afb. 1. De Franse koning Lodewijk XV

[1] DE TEMMERMAN, I. & DE WOLF, K., *Een nieuw licht op de datering van het kasteel en het park van Leeuwergem,* in *Het Land van Aalst*, LI, 2, 1999, pp. 77-100.

[2] DE TEMMERMAN, I. & DE WOLF, K., *Het kasteel van Leeuwergem : een stukje Parijse elegantie in Zottegem. Kroniek van een jaar historisch onderzoek,* in *De Beiaard*, 30-04-1999, p. 24 & CLAERHOUT, B., *Leeuwergem geeft zijn geheim prijs. Een getrouwe kopie van madame de Pompadours optrekje*, in De Standaard, 30-04/02-05-1999.

1. Koning Lodewijk XV en madame de Pompadour

Op 5-jarige leeftijd belandde Lodewijk XV (°1710 / + 1774) op de Franse troon, maar tot 1743 lag het bewind in handen van Lodewijk Hendrik van Bourbon en kardinaal de Fleury. Vervolgens speelden de maîtresses van de indolente Lodewijk XV een hoofdrol. In 1745 promoveerde Jeanne Antoinette Poisson (°1721 / + 1764) of markiezin de Pompadour tot *Maîtresse en titre* in de plaats van de gezusters Nesle. Haar beschermeling Choiseul-Amboise, onder wiens bestuur de kolonies Canada en Louisiana evenals de overheersende positie van Frankrijk in West-Indië verloren gingen, was weinig succesvol. Ondanks een legendarische speelwoede vervulde de markiezin haar rol aan het koninklijk hof met zoveel brio, elegantie en zin voor verfijning dat haar ideeën en (dure) smaak in Frankrijk en tal van andere Europese landen gretig navolging kenden. Zij beschermde kunstenaars en schrijvers (waaronder Diderot) en stichtte de poseleinfabriek van Sèvres. Haar voorkeur voor een overdadige maniëristische interieurversiering kreeg de naam *Style Pompadour*. Intussen daalde de populariteit van koning *Louis le bien aimé* door zijn levenswijze en de eigen diplomatie die hij erop nahield (*le secret du roi*) gestaag.

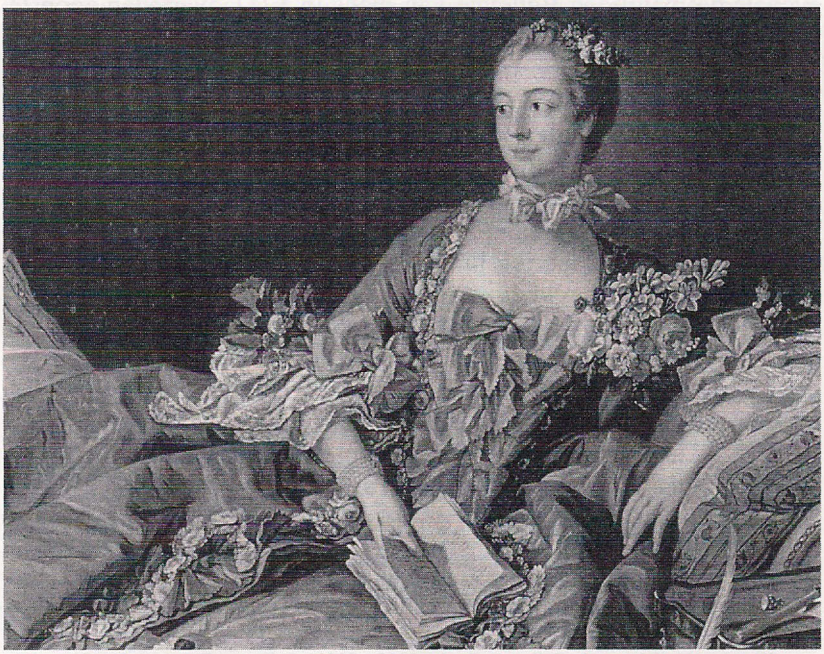

Afb. 2. Markiezin de Pompadour

2. Kasteel Bellevue te Meudon

In 1748 viel de keuze van Lodewijk XV voor de bouw van een nieuw kasteel op een hoog gelegen terrein op de linkeroever van de Seine op het grondgebied van het plattelandsdorp Meudon, dat een schitterend panorama bood op het 11 kilometer noord-oostelijk gelegen centrum van de Franse hoofdstad. Ruim 250 jaar later behield deze inmiddels verstedelijkte locatie haar adembenemend uitzicht ... op de Renaultfabrieken aan de oever van de Seine, de Eiffeltoren en de wijk Montmartre en een eindeloze reeks wolkenkrabbers. De koning, die uit vrees voor kritiek van de publieke opinie, het terrein aan zijn maîtresse schonk drukte de wens uit dat het kasteel aan de voorzijde negen ramen zou tellen. Bellevue was het enige gebouw dat markiezin de Pompadour - die over residenties beschikte te Crécy, Compiegne en Parijs (het *hotel d'Evreux* of het *Elysée*, de huidige ambtswoning van de Franse president) - persoonlijk liet optrekken en zij volgde de werken dan ook op de voet. De voorgevel en het ruime terras waren georiënteerd op de Franse hoofdstad.

De koninklijke familie was vertrouwd met de omgeving aangezien *le Vieux Château* van Lodewijk XIV zich te Meudon situeerde, evenals het paviljoen Bellevue van diens in 1711 overleden zoon *le grand dauphin*. Bij de voltooiing van de bouwwerken in 1751 integreerde men het tot *Brimborion* omgedoopte paviljoen, dat lager lag dan het nieuw aangelegde terras, in het domein ... dat voortaan de naam Bellevue droeg. Madame de Pompadour en Lodewijk XV verbleven er vaak en toen de koning in april 1757 het complex aankocht voor 300.000 pond, verwierf zijn maîtresse het kasteel van Champs van de hertog van La Vallière. Tien jaar later liet Lodewijk XV door hofarchitect A.-J. Gabriël links en rechts van het hoofdgebouw dienstgebouwen optrekken en na zijn dood namen zijn zusters Adelaïde, Victoire en Sophie - de zogenaamde *mesdames de France* - er hun intrek. Volgend op de plundering van Bellevue tijdens de Franse revolutie verkocht de revolutionaire regering, die in geldnood verkeerde als gevolg van de inval van het Pruisische en Oostenrijkse leger, het kasteel in 1794. De laatste restanten verdwenen in 1823, terwijl het park uitgroeide tot een residentiële villawijk [3]. Als *"fraaiste bloem - zowel van binnen als van buiten - van de achttien-*

[3] De gegevens over Bellevue zijn gebaseerd op HAUTECOEUR, L., *Histoire de l'architecture classique en France*, Parijs, 1943-1957, IX dln., III, pp. 552-555 & MITFORD, N., *Madame de Pompadour*, Amsterdam, 1990, pp. 126-28. Verder raadpleegden we in het *Musée d'Art et de l'Histoire*, Rue des Pierres 11 te Meudon (Parijs) de werken BIVER, P., *Histoire du château de Bellevue*, Parijs, 1933; N.N., *Bellevue. Deux siècles d'histoire*, Meudon, s.d. (tentoonstellingscatalogus); N.N., *Bellevue*, in *Les mystères des vieux châteaux de France*, s.l., s.d., pp. 203-64; N.N., Parc du château de Bellevue, Meudon, 1984 & DUMONTEL, E., *Notice sur le château de Bellevue*, s.l., s.d. (onuitgegeven handschrift).

Afb. 3. Pieter Emmanuel Jozef d'Hane

de-eeuwse architectuur was het afbreken ervan een verlies voor Frankrijk" oordeelde Nancy Mitford, de Britse biografe van madame de Pompadour [4].

3. Architect Jean-Lassurance II

Hofarchitect Gabriël leidde in 1748 de grondwerken voor de bouw van Bellevue en zijn collega Jean Cailleteau, beter bekend als Jean Lassurance II de oudere (° 1690 / + 1755), ontwierp het gebouw. Zijn vader Jean Lassurance I (+ 1724) en broer Pierre Lassurance de jongere, oefenden eveneens het beroep van architect uit. Vanaf 1723 was Jean Lassurance II controleur van het onroerend patrimonium van koning Lodewijk XV. Hij verbouwde onder meer het *hotel d'Evreux* voor madame de Pompadour en realiseerde het *hotel des Réservoirs* te Versailles. Kort nadat in januari 1752 de laatste hand werd gelegd aan Bellevue nam de markiezin er haar intrek. In het interieur en het park stonden beeldhouwwerken en vazen van de hand van Coustou, Pigalle, Falconet en Adam en schilder Verberckt maakte de panelen voor de salons. De hofschilder van Lodewijk XV, Van Loo, evenals de door madame de Pompadour sterk gewaardeerde rococo-kunstenaar François Boucher stonden in voor de muurschilderingen. Tuinarchitect Garnier d'Isle tekende voor de parkaanleg.

[4] MITFORD, N., *o.c.*, p. 126.

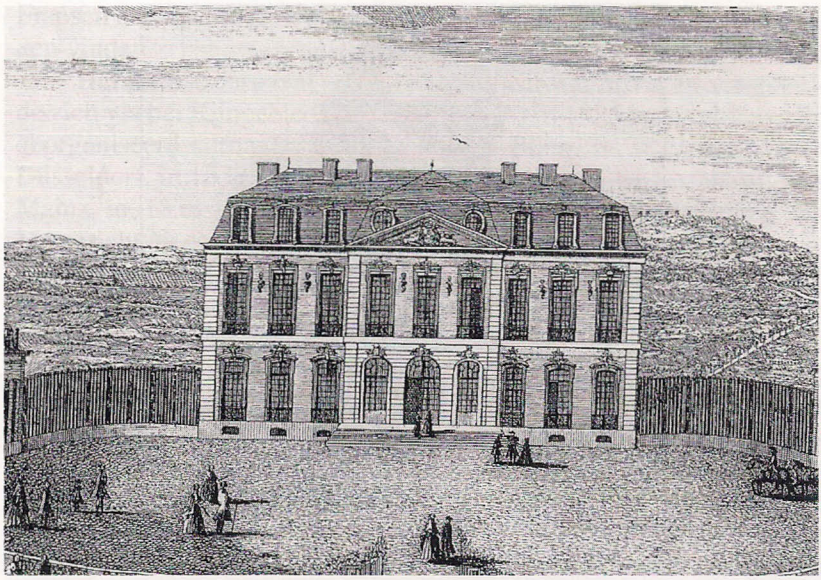

Afb. 4. 18de-eeuwse gravure met de voorgevel van het kasteel Bellevue te Meudon (Parijs). Het gebouw toont aan de voorzijde negen traveeën met centraal, onder het driehoekig fronton, het vooruitspringende middenrisaliet van de inkom. Midden het fronton staat het wapenschild van madame de Pompadour - met de drie torens – afgebeeld.

4. Leeuwergem en Bellevue

Kunsthistoricus Christophe Vachaudez vestigde in december 1998 de aandacht op de frappante gelijkenis tussen het voormalige kasteel van Bellevue en dat van Leeuwergem. De sfinxen aan de ingang zouden *"zo bij Madame de Pompadour kunnen zijn weggelopen.(...) De elegantie en het evenwicht van de Franse architectuur zegevieren hier op overtuigende wijze"*. Vadauchez, die voor zijn kennis over Bellevue steunt op een beschrijving en afbeelding in het boek van Louis Hautecoeur [5], gaat dieper in op de *"nagenoeg perfecte gelijkenis"*. Maar de manier waarop de beïnvloeding tot stand kwam blijft voor hem een raadsel aangezien hij Leeuwergem in 1745 dateert en Bellevue rond 1750 [6]. Wanneer we evenwel deze informatie projecteren op de door ons vooropgestelde nieuwe dateringen van het kasteel van Leeuwergem (1762-1764 voor het hoofdgebouw, 1769-1770 voor de dienstgebouwen en de start van de tuinaanleg in 1764) passen de stukken van de puzzel netjes in elkaar. Bellevue stond ongetwijfeld model voor de bouw van het kasteel van Leeuwergem.

[5] HAUTECOEUR, L., *o.c.*, pp. 552-555.
[6] DHONDT, L.; HUBERT, J.-C.; VACHAUDEZ, C.; VAN CLEVEN, J.F. & VAN DE VIJVER, D., *18de-eeuwse architectuur in België. Laatbarok - rococo - neoclassicisme*, Tielt, 1998, p. 85-86.

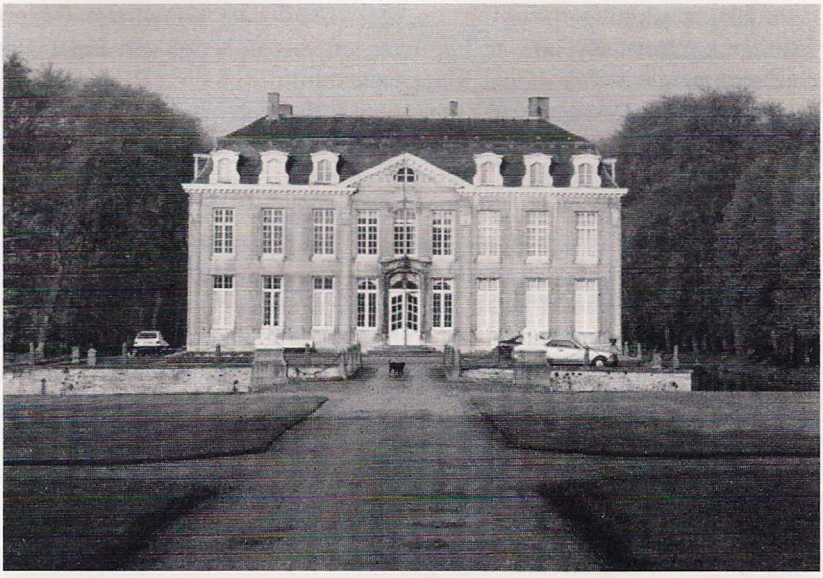

Afb. 5. Voorgevel van het kasteel van Leeuwergem anno 1999. Het basisconcept is identiek aan dat van Bellevue. Licht verschillend zijn de vormgeving van de vensters, het smaller uitwerken van de trap naar de inkomdeur, een kleiner aantal schouwen op het dak en in de plaats van het wapenschild van madame de Pompadour kwam een gebogen oculus.

5. Een legale kopie

De gelijkenis tussen de beide gebouwen is opvallend. De monumentale rechthoekige volumes van twee bouwlagen tellen negen traveeën aan de voorzijde, met een zes kapellen tellend mansardedak en centraal een driehoekig fronton. Verschilpunten zijn het aantal vensters in de zijgevels (zes te Bellevue en vier te Leeuwergem) en achteraan (respectievelijk negen en vier). Dit komt omdat te Leeuwergem zich aan de zuid- en westzijde telkens een toegangsdeur bevindt, met ermee samengaand op de eerste verdieping een deur en balkon. De ramen vertonen inzake vormgeving kleine verschillen en zijn te Leeuwergem op een meer eenvoudige manier uitgewerkt. Tenslotte staan centraal in driehoekige frontons te Bellevue twee symmetrische ronde oculi en te Leeuwergem één gebogen oculus. Ook de plattegronden van de interieurs volgen hetzelfde basisschema, maar de uitwerking gebeurde te Leeuwergem op een minder ingewikkeld wijze aangezien te Bellevue vooraan bijkomend twee trappen voor het dienstpersoneel werden toegevoegd. Inzake de parkaanleg was Leeuwergem niet schatplichting aan Bellevue, hoewel toch een aantal parallellismen opvallen, waaronder de aanwezigheid van een Engelse tuin.

Een pasklare oplossing op de vraag hoe bouwheer Pieter Emmanuel Jozef D'Hane te Leeuwergem het concept van Bellevue overnam is niet voorhanden. Maar waarschijnlijk waren Parijs en het kasteel van Bellevue voor hem geen onbekend terrein. De 18de-eeuwse adellijke *leisure class* trok er vaak gedurende weken op uit. Aldus berust in het Gentse Stadsarchief een eigenhandig door Pieter Emmanuel Jozef D'Hane geschreven verslag over een tocht die hij in de zomer van 1782 maakte naar Beloeil, Ath, Doornik en Oudenaarde. Vanzelfsprekend genoot hij van de gastvrijheid van de adellijke families die hij bezocht ... zeker wanneer het familie betrof. Nu waren de d'Hanes in de 18de eeuw gelieerd aan een aantal belangrijke Franse adellijke geslachten. De vraag aan keizerin Maria Theresia tot het bekomen van de titel van graaf in 1768 vermeldt uitdrukkelijk de bloedverwantschap met de prins Louis François de Montmorency, die was gehuwd met achternicht Maria Anna Rym, barones van Bellem . Tevens was de familie d'Hane verwant met de graven de Broglie en de Souastres, en de hertogin van Gontaut die eveneens in de buurt van Parijs resideerden [7].

Toch houdt de gangbare 18de-eeuwse werkwijze op zich reeds een bevredigend antwoord in op de hoger geformuleerde vraag. De

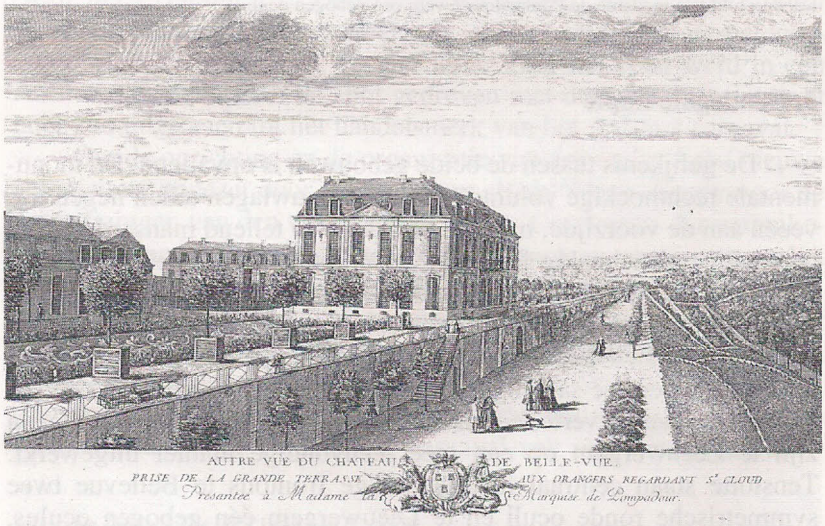

Afb. 6. Schitterend zijaanzicht van het kasteel Bellevue met klinks een deel van de parkaanleg en de dienstgebouwen die hofarchitect A.-J. Gabriël in 1767 aan het geheel toevoegde. Vanaf de brede esplanade leidt een dubbele trap naar het terras van het kasteel. Alleen de trapconstructie bleef tot op vandaag bewaard.

[7] GERARD, F., *Histoire des anciens seigneuries de Leeuwergem et d' Elene*, Gent, 1853. p. 60 e.v.

Franse cultuur was op dat ogenblik in al zijn facetten trendsetter in Europa, waarbij vooral het mondaine leven van de Franse hofhouding en de adel tot de verbeelding spraken. Vanuit alle windrichtingen kwamen architecten en kunstenaars naar Frankrijk, terwijl Fransen in het buitenland tal van opdrachten uitvoerden. Het toenemend aantal privé-bibliotheken evenals de handelaars in etsen en gravures propageerden de opeenvolgende Lodewijkstijlen [8] en de Franse *bon ton*. In een tijd waarin nog geen sprake was van auteursrechten of plagiaat kwam het maken van kopieën veelvuldig voor. Aldus werden de kastelen van Wannegem-Lede (1784-86) en Moregem gebouwd naar het model van het Petit Trianon te Versailles, en was het kasteel van Roborst (1799) een kopie van het bekende landhuis Bagatelle eveneens nabij Versailles. De tekeningen en bouwplannen van Bellevue verspreidden zich over geheel Europa [9] en Antoine Joseph Dezallier d'Argenville beschreef het domein in zijn populaire reisgids [10]. Ook in Vlaanderen was het gebouw bekend, vermoedelijk onder meer bij Louis 't Kint (°1737), de zoon van de Gentse architect David 't Kint, die op het einde van de jaren 1750 gedurende drie jaar te Parijs studeerde [11].

Besluit

In tegenstelling tot het 200 jaar geleden gesloopte origineel bleef het kasteel van Leeuwergem, dat werd ontworpen *"naar plannen van"* de Franse hofarchitect Jean Lassurance II, overeind. Het unieke en gaaf bewaarde gebouw, interieur en park ademen nog steeds een 18de-eeuwse sfeer uit, zoals ten tijde van koning Lodewijk XV en madame de Pompadour.

Ignace De Temmerman
Koningshofstraat 3
9620 Zottegem

Koenraad De Wolf
Kauwstraat 58A
9550 Herzele

[8] De opeenvolgende stijlrichtingen in de 18de-eeuwse architectuur vielen in belangrijke mate samen met de regeerperiodes van de koningen Lodewijk XIV (1643-1715), Lodewijk XV (1715-74) en Lodewijk XVI (1774-92). Deze manifesteerden zich in Vlaanderen met decennia vertraging en in een regionaal geïnterpreteerde of afgezwakte vorm. De termen *Lodewijk XIV-stijl* of classicerende barok, *Lodewijk XV-stijl* of rococo en *Lodewijk XVI-stijl* of classicisme kunnen dan ook als synoniemen worden gebruikt. Zie DE WOLF, K., *Architectuurgids Zuid-Oost-Vlaanderen. Barok, rococo & classicisme (1625-1800)*, Zottegem, 1998, pp. 18-20.

[9] DENNERLEIN, I., *Die Gartenkunst der Régence und des Rokoko in Frankreich*, Bamberg, 1972, p. 131.

[10] DEZALLIER D'ARGENVILLE, A.J., *Voyage pittoresque des environs de Paris*, Parijs, 1755, pp. 31-32.

[11] LENDERS, P., *Gent, een stad tussen traditie en verlichting* (1750-1787), Kortrijk-Heule, 1990, in *Standen en landen*, XCII, p. 370.

DE AALSTERSE EDELSMID ANTOINE RISACK (WERKZAAM ca. 1715 - 1726)

Jozef DAUWE

Omstreeks 1715 vestigde Antoine Risack zich als zilversmid in Aalst. Hij was afkomstig uit Visé [1] en gehuwd met Juffr. Maria Jacoba Wittiau, waarschijnlijk een familielid van zilversmid Jean Joseph Wittiau die vanaf 1705 in Dendermonde werkzaam was. Mogelijk had Antoine het goudsmedenambacht geleerd bij zijn oom, de bekende Luikse zilversmid Bertholet Labeen de Lambermont die in het begin van de 18de eeuw naar Visé was uitgeweken [2].

Tussen 1715 en 1725 baatte hij in Aalst een winkel uit waar "*gouden cruyssen, oirboeckels, strickringen, trouwringen, ringen met eenen steen, gouden hertekens soo cleyn als groot, ende alderleyen ander soorten van silver ende gouden winckel waeren*" werden verkocht [3]. Op 5 september 1718 wordt Antoine Risack officieel opgenomen als goud- en zilversmid in het Aalsterse ambacht van Sint-Elooi mits betalen van de inkomrechten en het maken van een meesterstuk bestaande uit een zilveren mosterdpot en een peperbus. Zijn werk moest hij "*teeckenen met de waepens deser stadt, synde een sweert, ende met syn ordinair ende gewoonelyck merck*". Daarnaast diende hij een borgsom van 300 gulden te stellen en kon hij een akte voorleggen van burgemeester en schepenen van Visé waarin werd verklaard dat zij wederkerig burgers van Aalst als edelsmeden in hun stad zouden aanvaarden [4]. Een

[1] De familie Risack of Ryssack was een belangrijk burgemeestersgeslacht uit Visé. De oude parochieregisters van de St.-Martinus- en de St.-Hadelinkerk van Visé werden door oorlogsomstandigheden in augustus 1914 vernietigd zodat geen afstamming met zekerheid kan worden aangegeven. Mogelijk betreft het hier Antoine Risack, zoon van Antoine en van Marguerite Labeen, gedoopt te Visé op 26 december 1677 (ARA, Microfilms nr. 1166289). De familie Risack wordt vermeld bij G. POSWICK, Armorial d'Abry, Luik, 1956, p. 331 en bij J. STEKKE, L' "Armorial de poche" d'Abry, in Bulletin de la Société des Bibliophiles Liègeois, dl. XX, 1959, p. 142-143. (Met dank aan Prof. Pierre Colman, aan Ir. Jean-Jacques van Ormelingen en aan Drs. Wim Nijs, leden van de Academie voor de geschiedenis van de edelsmeedkunst in België, voor de verstrekte informatie).

[2] Over Bertholet Labeen de Lambermont zie J. BREUER, Les orfèvres du pays de Liège. Une liste de membres du métier, Tongeren, 1935, p. 173 en 197; P. COLMAN, L'orfèvrerie religieuse Liégeoise du XVe siècle à la révolution, dl. I, Luik, 1966, p. 280; L'orfèvrerie civile ancienne du Pays de Liège. Luik, Musée de l'Art Wallon, 1991, p. 49. Antoine Risack was erfgenaam van deze Bertholet Labeen de Lambermont. Waarschijnlijk was hij de zoon van Marguerite Labeen (gehuwd te Visé op 22 januari 1670 met Antoine Risack sr.), en was zij een zuster van Bertholet.

[3] ANTWERPEN, Stadsarchief, Notariaat L. de Gruels, N 823, akt d.d. 19 mei 1731. De Antwerpse zilversmid Hendrik de Cachiopin en zijn echtgenote Maria Theresia Goubou waren tussen 1715 en 1725 de leveranciers van Antoine Jacques Risack. Wellicht zette zijn schoonbroer, de zilversmid Jan Frans Goubou na 1725 de leveringen nog een korte tijd verder. (Mededeling van Mevrouw Godelieve van Hemeldonck, lid van de Academie voor de geschiedenis van de edelsmeedkunst in België).

[4] AALST, Stadsarchief nr. 22, Resolutieboek 3 juli 1711 - 13 december 1751, fol. 43; P. VAN NUFFEL, In den ouden Aalsterschen Middenstand, Aalst, 1924, p. 20.

tekst uit 1719 vernoemt hem als "*Sr. Anthoine Risacq, mr. silversmedt tot Aelst*" [5]. Tijdens de periode 1717-1722 worden er drie van zijn kinderen geboren [6].

Maria Jacoba Wittiau overleed te Aalst op 22 december 1725. Naast een meerderjarige zoon Jean Joseph Risack, liet het echtpaar volgens de staat van goed nog zes minderjarige kinderen na [7]. Uit die staat van goed blijkt dat Maria Jacoba een broer had die toen in Parijs verbleef en dat de broer van Antoine in Holland vertoefde. Alle aangezochte personen weigerden om voogd te zijn over de minderjarigen, zodat van overheidswege voogden werden aangesteld. De staat van goed werd overgelegd in het College op 18 juli 1726. Het echtpaar Risack - Wittiau blijkt nogal bemiddeld te zijn geweest, te oordelen naar de aanwezige inboedel en huisraad waarvan de totale waarde, in akkoord met de overlevende echtgenoot, werd geschat op 2281 gulden 11 3/4 stuivers [8].

Deze staat bevat onder meer een interessante prijzij of schattingsverslag van het zilverwerk en het zilversmidsalaam, opgesteld door de Aalsterse edelsmid Joannes Baptist Van Wambeek (Bijlage). In het sterfhuis was een stock aanwezig van 228 1/2 oncen zilver bestaande in gespen, medailles, lepels, vorken, knopen, snuifdozen, vingerhoeden, oorijzers enz. naast zilveren en gouden kruisen en ringen bezet met edelstenen.

Kort na de dood van zijn vrouw verliet hij de stad om zich opnieuw in Visé te vestigen, wellicht in het atelier van zijn intussen overleden oom Bertholet Labeen. Mogelijk was hij het die daar op 16 september 1726 hertrouwde met Marguerite Germeau [9]. In de bewaarde klapper op de begrafenisregisters van Visé wordt zijn naam echter niet teruggevonden.

[5] AALST, Stadsarchief, Kerkarchief St.-Martinus nr. 594, Kerkrekening 1717 - 1719, fol. 27. Op 12 december 1719 ontvangt hij 28 gl. 10 schell. voor herstel van een kelk (Mededeling door Lic. Luc Robijns van Meldert).

[6] Maria Theresia , °21 oktober 1717 (tt. Joannes Bernaer en Maria Lauda), Joannes Antonius (Franciscus), °17 januari 1720 (tt. Joannes Franciscus De Meersman en Joanna Catharina de Reynaucourt) en Petrus Josephus, °17 februari 1722 (tt. Petrus Josephus Laloe en Catharina Ludegarda Josepha Risack), waarschijnlijk gestorven voor 1725.

[7] Maria Catharina, oud ca. 18 jaar, Nicolaas Joseph, ca. 16 jaar, Maria Joseph, ca. 13 jaar, Anna ca. 11 jaar, Theresia (Maria) ca. 7 jaar en Frans (Joannes Antonius ?), ca. 5 jaar.

[8] AALST, Stadsarchief nr. 3703, Staten van goed 1726, en nr. 3554, Staten van goed 1726, fol. 349v°-351.

[9] Tussen 1728 en 1735 werden uit dit gezin te Visé zes kinderen geboren. Onze Antoine Risacq scheidde in 1738 met toestemming van de pastoor (Cfr. J. KNAEPEN, Histoire du commerce visétois jusqu'au début du XIXe siècle, in: 1200 ans de commerce à Visé (Numéro spécial des Notices visétoises, n° 21), 1987, p. 54-55).

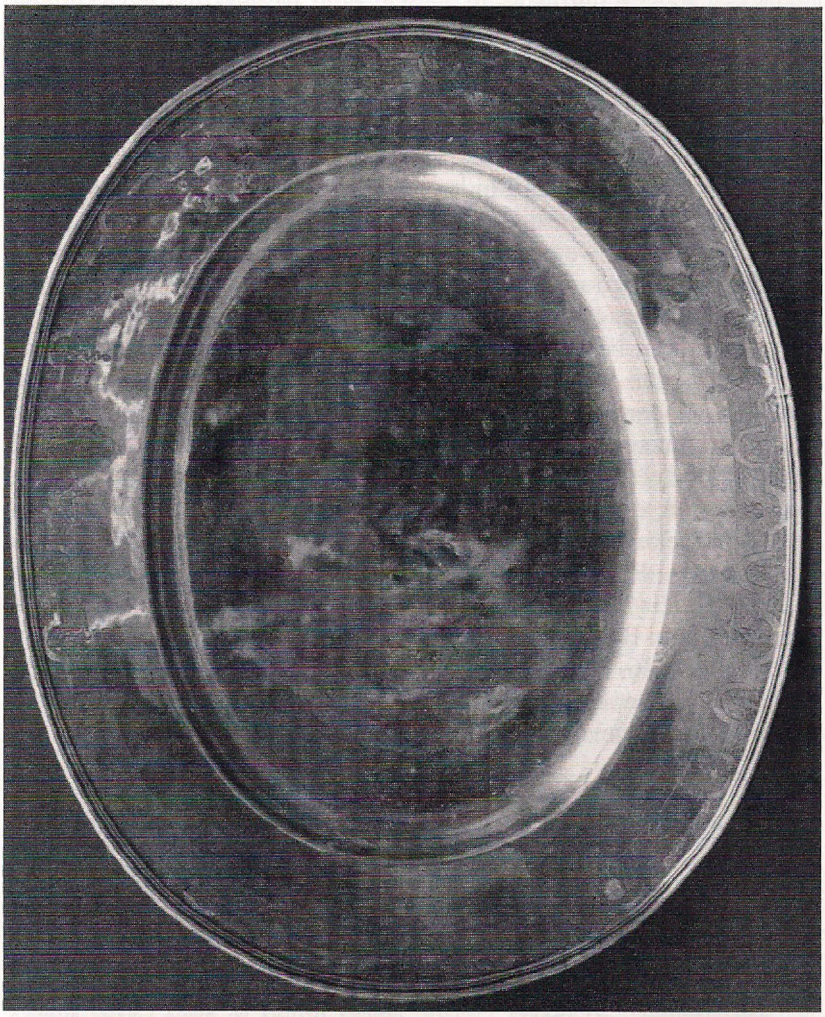

Links en rechts:
Schaal met ampullen door Antoine Risack, 1724 (Oordegem, Sint-Martinuskerk; foto Jan Meuleman, Digital Photo Center te Oordegem).

Van Antoine Risack is uit zijn Aalserse periode weinig werk bewaard gebleven. Zijn merkteken konden wij identificeren op een schenkblad met bijhorende ampullen in de kerk van Oordegem [10]. Het betreft een ovale zilveren offerandeschotel met platte brede rand (H 281 x B 360 mm.). Het plat is onversierd; de rand wordt omzoomd door een dubbel geprofileerd biesje. De bovenboord draagt een gegraveerd symmetrisch motief bestaande uit een in- en uitzwenkende lijn versierd met bloemkelken en parels. De bijhorende schenkkannetjes (H 503 mm., Ø voet 149 mm.) hebben geprofileerde kegelvormige voetjes met bladrand en daarboven een gladde ring. De cilindervormige kannetjes met aangezette tuiten en sierlijke S-vormige oortjes bezitten een kegelvormig deksel met opstaand palmetvormig greepje op de scharnier. De kannetjes zelf zijn gevat in een fausse-coupe van acanthbladeren. De boorden van de deksels zijn getooid met een bladrank en bekroond respectievelijk met de opstaande letter A en V. De ampul voor de wijn draagt de inscriptie "OORDEGHEM" [11].

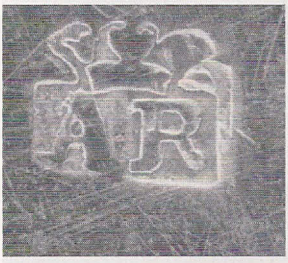

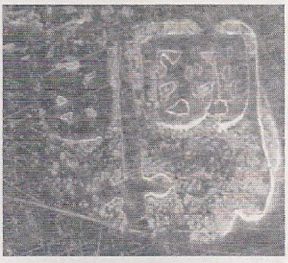

Links en rechts:
Meesterteken van Antoine Risack en stadskeur van Aalst (gedeeltelijk dubbele afslag) (Foto Jan Meuleman, Digital Photo Center te Oordegem)

[10] R. DE GENDT, Oordegem. Kerk en parochie, Oordegem, 1983, p. 68 vermeldt dat de schaal en de ampullen zouden dateren uit 1724. Dit is goed mogelijk. De aankoop werd echter niet in de kerkrekeningen uit die jaren teruggevonden.De meestertekens komen voor op de onderkant van het schenkblad en op de buitenzijde van de ampullen, juist onder de dekselrand (Met dank aan pastoor D. Van Der Linden uit Oordegem voor zijn gewaardeerde medewerking).

[11] Het stuk wordt vermeld bij L. en F. CROOY, L'orfèvrerie religieuse en Belgique, Brussel-Parijs, 1911, p. 38. BRUSSEL, Kon. Instituut van het Kunstpatrimonium, Fotografisch inventaris, nr. 120.391.

Het meesterteken van A. Risack, de letters AR in een rechthoekig schild overtopt met een driebladige kroon (H 40 x B 51 mm.), is vergezeld van het stadsmerk van Aalst (H 45 x B ca. 40 mm.). Het is hier voorgesteld onder de vorm van een cartoucheschild met middenin een rechtopstaand zwaard, bovenaan links en rechts geflankeerd door twee schildjes waarin respectievelijk een tweekoppige adelaar en een leeuw afgebeeld zijn [12].
Mogelijk leidt deze identificatie er toe om nog ander bewaard werk aan deze Aalsterse edelsmid te kunnen toeschrijven.

Jozef Dauwe
Leo Du Boisstraat 46
9280 Lebbeke

Bijlage

Prisije gedaen bij ons onderscreven gesworne prijsers der stadt Aelst van alle de meubelen ende effecten, silverwerck, gaut, cruycen, steenringen etca. ende dat ten versoeke van Antonius Risack als hauder gebleven ten sterfhuyse van wijlent joffrouw Maria Jaqueline Wittauy zaliger memorie aen ons onderschreven aengewesen inder manieren als volght desen 16 mey 1726.

Eerst ende alvooren gepresen ende gewoegen bij Joannes Bapt. Van Wambeck twee hondert achtentwintigh oncen en alf silverwerck bestaende in silveren gespen, madalien, sloeten, vinderhooden, lepels, forcetten, snuyfdoosen, knoppen, claters, oorijsers, wijwatervat etca. a een croonstuck ieder once, kompt alhier over 228 oncen en 1/2 in corant gelt ter somme van sevenhondert sesenviertigh guldens negen stuyvers, dus alhier 746 gl. 9 st.

Item over twee particuliere snuyfdoosen, prijs twintigh pattecons, komt alhier 56 gl.

Item over vier silvere cruycen gepresen ter somme van vier pattecons met rauw steenen is 11 gl. 4 st.

Item drij fijne cruycen diamanten staende in het silver, prijs twintigh ponden grooten wisselgelt, compt alhier in corant gelt ter somme 140 gl.

Item eenighe cruycen, ringen etca. alles van gaut wegende vierthien oncen en twalf engels a tviertigh gulden wisselgelt ider once, komt alhier in corant gelt ter somme van 690 gl.

Item over de steenen staende inde selve ringen gepresen bij den voorengeschreven Wambeck ende desen hauder ter somme van ses ponden grooten wisselgelt, kompt alhier 42 gl.

Item alle de gereetschap van sijnen winckel bestaende in hamers, vijlen, blaesback, bogorden, alle soorten van selve schaelen ende gewichten gepresen bij den voornoemden Wambeck in onse presentie ter somme van 66 gl.

Aldus gepresen bij mij onderschreven naer mijne beste kennise met consent vanden hauder date ut ante (getekend) Joannes Bapt. Van Wambeck 1726.

Item alle het tin bestaende in schoetels, tallooren goet tin wegende 57 pont a negen stuyvers ieder pont, kompt alhier 25 gl. 13 st.

[12] O. REYNTENS, De wapens van het Land van Aelst, in: Annalen des Oudheidskundigen Krings van het voormalig Land van Aelst, 1e jg., Aalst, 1905, p. 46-47; M. SERVAIS, Wapenboek van de provinciën en gemeenten van België, Brussel, 1955, p. 1043-1044.

Item alle het pottin bestaende in kommekens, waterpotten, mosterpot, sautvaeten etca. wegende 24 pont 1/9 a seven stuyvers en alven (ieder) pont kompt alhier
9 gl. 5 3/9 st.

Item alle het cooperwerck bestaende in eenen haker, twee marmitten, eenen ketel, mortier, chocolatipot, moor, drij kandelaers, twee dexzels, suypepanne, twee vispaenen, coelback, brandelaer met coopere bollen, forcetten en messen, tsaemen gepresen met een vorme om lepels te gieten ende caffepot 38 gl 10 st.

Item alle de kleederen vanden overledene bestaende in twee nachtrobbens, een robbe met eenen roeck met een blauw voeringhe, eenen onderroeck van sattijn, twee callemande rocken, eenen charpe, seventhien coffueren, derthien cante ondersten, achtthien vrouwen hemdens, 2 paer hantschoenen etca., het gone den hauder is ionnende aen sijne kinderen, dus alhier niet gepresen dient dit allenelijck voor memorie.

Item de kleederen vanden hauder te weten twee casacken, twee iuppons, drij broecken, eenen blauwen mantel, nachttabbaert, eenen hoedt, twee paer caussens met een paer schoenen met twee witte iuppons tsamen gepresen op 70 gl.

Item inde keuken bevonden een ledecant met een blauw bauzel waerop een beddehuppelinck, een oorkussen, een cattoene sargie met eenen stroosack, schaukleet, inde selve keuken acht schilderijen clijn en groot, eenen spiegel tsamen gepresen op 66 gl. 12 st.

Item een schappray, twalf Spaenschleere stoelen, twee tafels, een menagier met fijne thepottiens in, vogelmuyten, vier schuptanghen, ses roomers, ses gelaesen, vier bierpotten tsamen gepresen op 38 gl.

Item eenen rieten stock vanden hauder 3 gl 10 st

Item twalf leege tonnen, vijf tonnen vol met goet bier, drij stellingen, vijf steenen potten, vier hondert mutsaerden ende kersselingen boschcolen, een eetschapraey, een espe tsamen gepresen met eenighe prondelinghe op 102 gl.

Item vijfthien manshemden, vijfthien crawatten, twintigh paer slapelakens, vierthien flawijnen, sesensestigh servetten, negen ammelakens, vijf witte mutsen, twalf handtdocken, ses blauw flawijnen tsamen t'een door t'ander gepresen op 116 gl. 12 st.

Item boven op de solder een ledecantien met sijn bauzel achter tegen de plaetse waer op een mattrasse, twee oorkussens, een sargie, een meilstanne, een wiege, twee sacken, twee kleermanden, een vat meil wat rousche boonen 14 gl. 18 st.

Item op de kamer tegen de straete boven bevonden een ledecant sonder bauzel waerop een beddehuppelinck ende stroosack, drij Spaensche sargien, een kleercasse, een koffer, vier schilderijkens met eenen liggemande tsamen 35 gl. 18 st.

Item een coopere wijwatervat, een flacoen met silveren dexel, ses bottellien, eenighe boecken, een ijsere croon met den bessem voor alle clijne vergetene prondelinghe tsamen gepresen op
9 gl.

Aldus gepresen naer onse beste wete ende kennisse, date als voren (getekend) Judocus De Moor, M. Charite 1726.

[AALST, Stadsarchief nr. 3554, Staten van goed 1726]

GESCHIEDKUNDIGE
VERENIGING
HET LAND VAN AALST

LOSSE NUMMERS - OUDE JAARGANGEN - PUBLICATIES

Een nummer vanaf jaargang 1991 : 200 fr - 4.88 €
Een enkel nummer vóór 1991 : 150 fr - 3.66 €
Een dubbel nummer vóór 1991 : 250 fr - 6.10 €
Een volledige jaargang: 600 fr - 14.63 €

Niet alle jaargangen en nummers zijn nog in voorraad.

H. VAN ISTERDAEL, e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983), 2 banden - 915 blz. : 1 200 fr - 29.27 €

G. VANDE WINKEL, W. VERNAEVE, Systematisch register op de jaargangen 1 - 50 van het geschiedkundig tijdschrift Het Land van Aalst 1949 -1998, Aalst, 1999 - 158 blz. : 250 fr - 6.10 €

Kaarten van het voormalige "Land van Aalst" - kleurendruk:
- Horenhault (1596), 1988 : 1 000 fr - 24.39 €
- Sanderus, 1998 : 200 fr - 4.88 €

4 Reproducties - kleurendruk - 1998
- Waterkasteel - Moorsel
- Kasteel - Zandbergen
- Abdij Ten Roosen - Aalst
- Miniemenklooster - Geraardsbergen

per stuk: 200 fr - 4.88 €
volledige reeks in mapje: 500 fr - 12.20 €

De prijzen zijn te verhogen met de portokosten. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op: tel. 053 70 21 79.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 422-4072681-04 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade.

DE RIEMAECKER printing
B V B A

50
1947
1997

Nukerkeplein 9 • B-9681 Nukerke
Tel. (055) 21 14 04 • Fax (055) 21 20 00 • ISDN (055) 20 65 99
e-mail: info@deriemaecker.be • website: http://www.deriemaecker.be

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

Inhoud

JAARGANG LII - 2000 - NUMMER 2

W. BEELAERT
Vijf eeuwen Vastenavond te Aalst (Deel 2) 85-134

W. VERLEYEN
De bouw van de neogotische Affligemse abdijkerk en de westvleugel 135-149

I. DE TEMMERMAN en K. DE WOLF
Ontstaansgeschiedenis kasteel Leeuwergem opgehelderd 150-157
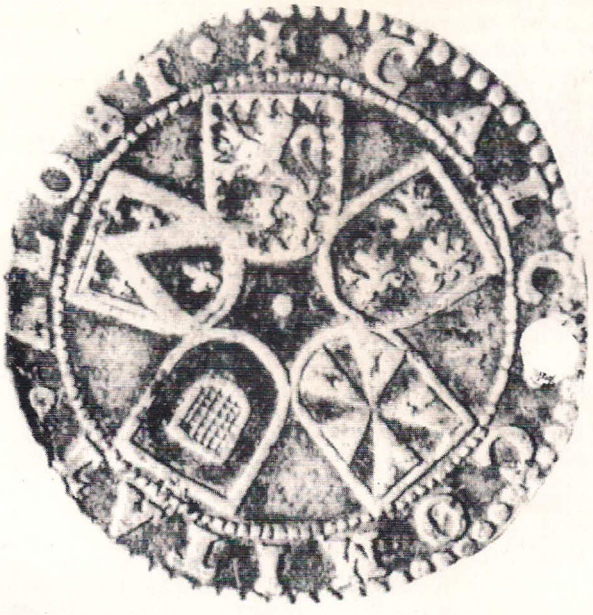
J. DAUWE
De Aalsterse edelsmid Antoine Risack 158-164